

**ACADEMIA DE ȘTIINȚE A MOLDOVEI
INSTITUTUL DE ISTORIE, STAT ȘI DREPT**

Cu titlu de manuscris

C.Z.U: 94 (478) „1953/1991” (043.3)

TURTUREANU OVIDIU

**SOCIETATEA R.S.S. MOLDOVENEȘTI
DE LA ACALMIE LA STĂRI DE CONFLICT (1953-1991)**

07.00.02–ISTORIA ROMÂNILOR

Teză de doctor în istorice

Conducător științific _____ **Andrei Eșanu, doctor habilitat în istorie,
profesor cercetător, academician.**

Consultant științific _____ **Valeriu Pasat, doctor habilitat în istorie,
membru corespondent al A.Ș.M.**

Autorul _____

CHIȘINĂU, 2012

©Turtureanu Ovidiu, 2012

CUPRINS

ADNOTĂRI	5
LISTA ABREVIERILOR	8
INTRODUCERE	9
1. ISTORIOGRAFIA PROBLEMEI ȘI SURSELE DE DOCUMENTARE.	15
1.1. Istoriografia problemei.	15
1.2. Sursele de documentare.	22
1.3. Concluzii la Capitolul 1.	24
2. GENEZA CONFLICTELOR ÎN SOCIETATEA SOVIETICĂ.	26
2.1. Considerente privind originea și prezența stărilor de conflict în societatea sovietică.	26
2.2. Implementarea regimului totalitar comunist în Basarabia și apariția stărilor de conflict în RSS Moldovenească.	38
2.3. Concluzii la Capitolul 2.	56
3. REPUBLICA SOVIETICĂ SOCIALISTĂ MOLDOVENEASCĂ: ÎNTRE ACALMIE ȘI CONFLICT (1953-1985).	58
3.1. Politica economică și socială: factor de acalmie și mecanism de generare a conflictului în RSSM.	58
3.2. Politica etnolingvistică și culturală în RSS Moldovenească și amplificarea stărilor de conflict.	72
3.3. Concluzii la Capitolul 3.	91
4. DECLANȘAREA CRIZEI ȘI APOGEUL STĂRILOR DE CONFLICT ÎN RSSM (1985 - 1991).	93
4.1. Criza sistemului totalitar-comunist și acutizarea stărilor de conflict în RSSM.	93
4.2. Evoluția și apogeul stărilor de conflict în contextul renașterii naționale în RSSM (1988-1991).	110
4.3. Concluzii la Capitolul 4.	135
CONCLUZII ȘI RECOMANDĂRI	137
BIBLIOGRAFIE	140
ANEXE	156
1. Informații privind numărul chiaburilor și a altor elemente ostile evidențiate în RSSM.	156
2. Evoluția și structura etnică a RSSM (1941-1989).	157
3. Numărul cetățenilor eschivați de la mobilizare sau dezertați din rândul armatei sovietice.	158
4. Numărul persoanelor excluse din rândurile PCM în anii 1948-1950.	158

5. Tragerea la răspundere penală și condamnarea cadrelor de conducere în anii 1948-1950.	159
6. Numărul cetățenilor RSSM primiți în rândurile PCUS (1944-1950).	160
7. Migrația comuniștilor în RSSM (1944-1950).	160
8. Componenta națională a PCM (1945-1950).	160
9. Componenta națională a președinților de colhoz din raioanele din stânga Nistrului a RSSM în anul 1947.	161
10. Directori de întreprinderi industriale din RSSM (1964-1984).	161
11. Apartenența etnică a președinților de colhozuri și sovhozuri din RSSM (1965-1984).	161
12. Apartenența etnică a comuniștilor din RSSM (1965-1987).	162
13. Nomenclatura CC al PCM (1967-1987).	162
14. Apartenența etnică a membrilor guvernului RSSM: miniștri, președinți de comitete, adjuncții lor (1965-1985).	162
15. Componenta etnică a conducerii PCM, septembrie 1952.	162
16. Veniturile populației din republicile unionale, după categoriile sociale (ruble).	163
17. Ritmul creșterii producției industriale (1940-1985).	163
18. Ritmurile creșterii producției agricole (1940-1985).	164
19. Dinamica populației RSSM (1970-1990).	164
DECLARAȚIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII	165
CURRICULUM VITAE	166

ADNOTARE

Turtureanu Ovidiu. Societatea RSS Moldovenești de la acalmie la stări de conflict (1953-1991). Teză de doctor în istorie.

Chișinău, anul perfectării tezei 2012.

Structura tezei constă din introducere, patru capitole, concluzii. Conține 139 pagini de text de bază, 310 referințe bibliografice și 19 anexe.

Rezultatele obținute au fost publicate în 8 lucrări științifice.

Cuvinte-cheie: Societatea RSSM, implementare, teroare, violență, acalmie, antagonism, stări de conflict, tensionare, criză, iredentism, separatism, etc.

Domeniul de studiu se referă la Istoria românilor și urmărește scopul de a elucida *antagonismul și stările de conflict* din societatea RSSM, negate teoretic și camuflate practic de ideologii și autoritățile comuniste.

Obiectivele tezei vizează geneza și evoluția *stărilor de conflict* din societatea sovietică, cu referință la societatea RSSM; apariția *stărilor de conflict* în RSSM, în contextul implementării relațiilor sovietice în RSSM; factorii social-economici care au contribuit la instaurarea *acalmiei* și la generarea *stărilor de conflict* în RSSM; aportul și importanța politicii etno-lingvistice și culturale la amplificarea *stărilor de conflict* în RSSM; rolul *stărilor de conflict* în declanșarea crizei sistemului totalitar-comunist în RSSM.

Noutatea și originalitatea științifică a lucrării este determinată de specificul și caracterul ei. Lucrarea reprezintă un prim studiu ce combate teoria sovietică privind inexistența *stărilor de conflict* în societatea sovietică, având ca obiect de cercetare societatea RSSM.

Plecând de la general spre particular, încadrând întreg procesul de instaurare, consolidare și prăbușire a regimului comunist, am încercat să scoatem în evidență existența și evoluția *stărilor de conflict*, în pofida negării lor, prin optica, deja studiată a proceselor istorice din societatea RSS Moldovenească.

Semnificația teoretică a lucrării se exprimă în argumentarea științifică a rezultatelor și concluziilor obținute în cadrul investigației problemei propuse.

Valoarea aplicativă a lucrării. Teza și articolele publicate, vor putea fi folosite de specialiști la întocmirea lucrărilor de sinteză privind istoria RSS Moldovenești. Rezultatele investigațiilor pot fi utilizate atât de clasa politică și structurile administrative (atât la nivel local, cât și național), cât și la elaborarea cursurilor speciale pentru studenții facultății de istorie, politologie, sociologie.

АННОТАЦИЯ

Туртуряну Овидиу. Общество Молдавской ССР от затишья до конфликтных ситуаций (1953-1991), диссертация доктора исторических наук, г. Кишинев, 2012 год.

Структура диссертации: Введение, 4 глав, выводы и рекомендации, библиография из 310 наименований, 19 приложений, 139 страниц основного текста. Результаты опубликованы в 8 научных работах.

Ключевые слова: Общество МССР, внедрение, террор, насилие, затишье, антагонизм, конфликтное состояние, напряжение, кризис, ирредентизм, сепаратизм.

Область исследования относится к истории румын и направлена на выяснение антагонизма и конфликтных ситуаций в обществе МССР, отрицаемых теоретически и замаскированных практически идеологами и коммунистическими властями.

Цель диссертации является изучение генез и эволюция конфликтных ситуаций в советском обществе, ссылаясь на общество МССР; появление конфликтных ситуаций, в контексте внедрения советских отношений в МССР; социально-экономические факторы которые способствовали созданию затишья и на развитие конфликтных ситуаций в МССР; вклад и значимость этно-лингвистической политики и культуры в усилении конфликтных ситуаций в МССР; роль конфликтных ситуаций в процессе ликвидации тоталитарно-коммунистической системы в МССР.

Новизна и научная оригинальность работы определена ее характером и специфичностью. Работа представляет собой первую попытку опротестовать советскую теорию касающаяся отсутствие конфликтных ситуаций в советском обществе, имея объектом исследования общество МССР.

Отталкиваясь от общего к частному, включая весь процесс становления, консолидации и падения коммунистического режима, мы показали существование и развитие конфликтных ситуаций, несмотря на их отрицании, уже изученных исторических процессов в обществе МССР.

Теоретическая значимость работы выражается в научном аргументировании результатов и выводов, полученных в процессе исследования данной проблемы.

Практическая значимость. Диссертация и опубликованные статьи могут быть применены специалистами в подготовительных работах по синтезу, касательно истории МССР. Результаты исследований могут быть использованы как политическим классам и административными органами (как местного уровня, так и национального), так и в разработке специальных курсов для студентов исторического факультета, политологии, социологии.

ANNOTATION

Turtureanu Ovidiu. Moldavian SSR Company from the lull to the conflict situations 1953-1991. PhD thesis in history.

Chisinau, perfecting year thesis in 2012.

Structure of the thesis consists of introduction, 4 chapters, conclusions. Contains 139 pages of basic text, 310 references and 19 appendices. The results were published in 8 scientific papers.

Keywords: MSSR Company; implementation, terror, violence, calm, antagonism, conflict situations, tension, crisis, irredentism, separatism, etc.

Field of study refers to Romanian history and aims to elucidate the antagonism and the conflicts in MSSR society, denied theoretically and practically blinded by ideology and the communist authorities.

Objectives of the work concerns the genesis and evolution of the conflicts in Soviet society, with reference to the MSSR company; occurrence of conflict situations in the MSSR, in context of implementation of Soviet relations in MSSR; Socio-economic factors that have contributed to the establishment of the lull and state of conflict generation in MSSR; contribution and the importance of ethno-linguistic and cultural policy to the widening conflict in the states of MSSR; role of the conflict states in the demolition of the MSSR Communist totalitarian system.

The novelty and originality of scientific work is determined by its specificity and character. The work presents a first attempt to fight the Soviet theory of absence of conflict in Soviet society, having as object of research, the MSSR society.

Starting from general to particular, integrating the whole process of introducing, consolidation and collapse of the communist regime, we tried to emphasize the existence and evolution of the conflicts, despite their denial, through optical processes already studied in the history of Moldavian society .

Theoretical significance of the paper is expressed in scientific arguments and conclusions of the results obtained in the investigation of the proposed problem.

Applied value of work. Work and published articles can be used both by specialists in preparing work summarizing the history of the Moldavian SSR. Results of investigations can be used by political class and administrative structures (both on local and national level) and to develop special courses for university students of history, political science, sociology.

LISTA ABREVIERILOR

- RSSM** – Republica Sovietică Socialistă Moldovenească
- RSFSR** – Republica Sovietică Federativă Socialistă Rusă
- URSS** – Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste
- PCUS** – Partidul Comunist al Uniunii Sovietice
- NKVD** – Comisariatul Poporului pentru Afaceri Interne (Народный Комиссариат Внутренних Дел)
- PCR** – Partidul Comunist Român
- PCM** – Partidul Comunist al Moldovei
- CC** – Comitetul Central
- SS** – Sovietul Suprem
- FPM** – Frontul Popular din Moldova
- KGB** – Comitetul Securității de Stat (Комитет Государственной Безопасности)
- PC (b)U** – Partidul Comunist (bolșevic) din toată Uniunea
- OSTK** – Consiliul Unit al Colectivelor de Muncă (Объединенный Совет Трудовых Коллективов)
- RASSN** – Republica Autonomă Sovietică Socialistă Nistreană
- RSSN** – Republica Sovietică Socialistă Nistreană
- RSSMN** – Republica Sovietică Socialistă Moldovenească Nistreană
- ПМР** – Republica Moldovenească Nistreană (Приднестровская Молдавская Республика)
- МССР** – Republica Sovietică Socialistă Moldovenească (Молдавская Советская Социалистическая Республика)
- ЦИК** – Comisia Electorală Centrală (Центральная избирательная комиссия)
- ВС** – Sovietul Suprem (Верховный Совет)
- СЕС** – Comisia Electorală Centrală
- AOSPRM** – Arhiva Organizațiilor Social-Politice din Republica Moldova
- PC(b)M** – Partidul Comunist (bolșevic) din Moldova
- ULCTM** – Uniunea Leninistă Comunistă a Tineretului din Moldova
- RASSM** – Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească
- RASSG** – Republica Autonomă Sovietică Socialistă Găgăuză
- RSSG** – Republica Sovietică Socialistă Găgăuză
- CSI** – Comunitatea Statelor Independente

INTRODUCERE

Actualitatea temei. Anexarea Basarabiei de către URSS (28 iunie 1940/24 august 1944), a produs profunde schimbări de ordin politic, economic, social, instituțional, național și cultural. Odată cu forțele Armatei Roșii, sub protecția lor, au sosit și s-au instalat structurile Partidului Comunist (bolșevic) și ale statului sovietic, fiind declanșată teroarea în ținut, prin intermediul căreia s-a îmfăptuit confiscarea și naționalizarea proprietății private, crearea unităților de producție de tip sovietic, lichidarea „claselor exploatoare”, a intelectualității naționale, ofensiva asupra conștiinței naționale etc.

Prin aceste metode inumane, regimul comunist de ocupație, a încercat să făurească o societate „umană”, lipsită de orice fel de *conflicte* sau *antagonisme*. Ideologii sovietici, percepeau *conflictul*, ca o contradicție antagonistă, specifică numai societății capitaliste, un fenomen impropriu societății socialiste, care era considerată o stare fără *conflicte*. Însă, în această societate, *conflictul* negat teoretic, în realitate era împins în interior, acutizând *contradicțiile* sociale.

În istorie, orice sistem totalitar, are ca resort o ideologie completată printr-o doctrină a represiunii, care mai devreme sau mai târziu se convertește în teroare și crimă. Dar nicăieri ca în Uniunea Sovietică informația n-a fost mai uzurpată de propagandă, adevărul deturnat, istoria falsificată, individul mai aspru urmărit și prins în rețeaua colectivităților. Se născuse o nouă religie, fără Dumnezeu, dar cu o credință inflexibilă și neiertătoare, cu un regim politic atotputernic, afirmat axiomatic și crezut teoretic, pe cuvânt, de către membrii unei societăți în care indivizii erau doar o sumă, iar statul un produs [1, p.7].

Cercetarea *stărilor de conflict* în RSS Moldovenească, este necesară, cel puțin din trei motive majore. În primul rând, pentru a anihila *stările de conflict* actuale din R. Moldova și pentru a le evita în viitor, este necesar într-o mare măsură să sesizăm greșelile comise, să cunoaștem caracterul și evoluția *stărilor de conflict* din trecutul apropiat, pentru că multe din ele stau la baza *stărilor de conflict* actuale din R. Moldova.

În al doilea rând, din considerentul, că în prezent oamenii de știință, în deosebi politologii, din spațiul ex-sovietic, acordă o atenție deosebită cercetărilor *conflictelor*. Această necesitate apare din realitatea îndelungatei perioade de tranziție pe care o traversează aceste societăți, măcinate de diverse *contradicții* și *conflicte*.

Noi, însă, vom studia acest fenomen (stările de conflict), din perspectivă istorică, având ca obiect de cercetare – societatea RSS Moldovenești. Prin cercetarea „societății RSS Moldovenești”, se înțelege efectuarea unui studiu în baza unei sinteze a principalelor domenii de

activitate din societatea sovietică moldovenească, care reflectă sau are legătură cu problema de cercetare.

Al treilea motiv constă în necesitatea cunoașterii mai profunde a esenței regimurilor totalitare, pentru că oriunde s-au instaurat asemenea regimuri au generat diverse *stări de conflict*.

Scopul și obiectivele tezei. Scopul cercetării noastre constă în efectuarea unei analize istorice (în baza condițiilor istorice de dezvoltare a societății RSSM) privind geneza și evoluția *stărilor de conflict* din societatea RSSM, contrar pretinselor teorii sovietice care negau existența lor (*stărilor de conflict*) în societatea sovietică, dar în același timp ne-am propus ca scop și căutarea, evidențierea, acelor factori, care au reușit pentru o anumită perioadă de timp, să *camufleze* și să mențină anumite *stări de conflict* în formă latentă, garantându-i regimului sovietic, o perioadă de *acalmie* în societate. Având în vedere spectrul variat al problemelor conținute în cadrul acestui scop, ne-am propus în procesul de elaborare a prezentului studiu să realizăm următoarele obiective:

- Prezentarea unui studiu ce ar viza originea și prezența *stărilor de conflict* în societatea sovietică;
- Elucidarea cauzelor apariției *stărilor de conflict* în procesul implementării regimului totalitar în RSSM;
- Specificarea factorilor care au contribuit la instaurarea *acalmiei* în societatea RSSM;
- Determinarea surselor de generare și alimentare a *stărilor de conflict* din societatea RSS Moldovenești;
- Evidențierea rolului *stărilor de conflict* în declanșarea crizei sistemului totalitar-comunist în RSSM;
- Studiul evoluției *stărilor de conflict* în contextul renașterii naționale în RSSM (1988-1991).

Suportul metodologic și teoretico-științific. În elaborarea lucrării ne-am condus de principiile metodologiei contemporane: *istorismul*, stările de conflict din societatea RSSM sunt studiate în procesul apariției și dezvoltării lor istorice; *obiectivismul*, evenimentele sunt descrise obiectiv, sub aspect științific; principiile fundamentale ale *dialecticii* (unitatea și lupta contrariilor) ne-a ajutat să depistăm acele contradicții care existau în societatea sovietică moldovenească; în baza principiului *sistemic* de organizare a informațiilor, evenimentele sunt prezentate, fiind sistematizate într-o ordine logică. De asemenea ne-au ajutat să ne orientăm în cercetarea problemei noastre așa principii ca: *raționalismul*, *logica științei*, principiul *raportării trecutului la prezent*, principiul *umanismului* ș.a. [2].

În cadrul cercetării s-au utilizat următoarele metode: **metoda istorică**, ne-a permis prin cercetarea procesului de instaurare, consolidare și prăbușire a regimului comunist de ocupație și scoaterem în evidență factorii care au contribuit, atât la instaurarea și menținerea *acalmiei*, cât și la apariția *stărilor de conflict* în societate; **metoda instituțională**, care ne-a ajutat să efectuăm o analiză a spectrului politic al problemei cercetate, prin prisma activității unor asemenea instituții ca - PCM și PCUS; **metoda analizei sistemice**, datorită căreia, problema a fost examinată din perspectiva unicității și conexiunii dintre *stările de conflict* din RSSM; **metoda deducției**, ne-a ajutat să ne deplasăm în procesul cercetării de la raționamente de ordin general, privind existența *stărilor de conflict* în întreaga societate sovietică, spre cel local, evidențiind *stările de conflict* din societatea RSS Moldovenești.

Noutatea științifică și rezultatele obținute. Noutatea științifică a lucrării este determinată de specificul și caracterul ei. Lucrarea reprezintă un prim studiu ce combate teoria sovietică privind inexistența *stărilor de conflict* în societatea sovietică, având ca obiect de cercetare societatea RSS Moldovenești.

Plecând de la general spre particular, încadrând întreg procesul de instaurare, consolidare și prăbușire a regimului comunist, am evidențiat existența și evoluția *stărilor de conflict*, în pofida negării lor, prin optica deja studiată a proceselor istorice din societatea RSS Moldovenești.

Foarte importantă este caracteristica metodelor, cu ajutorul cărora regimul sovietic de ocupație a reușit să-și asigure o stare de *acalmie*, prin teroare și frică, prelucrări ideologice, prin redresarea într-o anumită măsură a situației social-economice din republică etc., dar totodată evidențiem și acei factori care au generat *stări de conflict* în societate, ca: deportările, foametea organizată, teroarea și nu în ultimul rând deznaționalizarea populației, în urma mobilizărilor și recrutărilor masive ale tineretului din localitățile rurale și trimiși pe șantierile din întreaga Uniune Sovietică, prin importul masiv de cadre din afara republicii, prin schimbarea radicală a sistemului de educație și instruire, prin epurarea cadrelor didactice băștinașe, prin impunerea alfabetului și limbii ruse, a deformării conștiinței naționale etc.

Valoarea lucrării constă, prin urmare, în punerea în circuitul științific a unei noi analize istorice a societății RSS Moldovenești, prin prisma teoriei conflictului.

Importanța teoretică și valoarea aplicativă a tezei, rezultă din rezultatele și concluziile la care s-a ajuns în urma cercetării problemei propuse.

Teza și articolele publicate, vor putea fi folosite de specialiști la întocmirea lucrărilor de sinteză privind istoria RSS Moldovenești. Rezultatele investigațiilor pot fi utilizate atât de clasa politică și structurile administrative (atât la nivel local, cât și național), cât și la elaborarea cursurilor speciale pentru studenții facultății de istorie, politologie, sociologie.

Aprobarea rezultatelor științifice. Teza a fost elaborată și aprobată în cadrul secției de Istorie Contemporană a Institutului de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a Moldovei la 24.02.2011, proces-verbal nr. 4, iar în cadrul Seminarului Științific de Profil – la 08.11.2011, proces-verbal nr. 3. Principalele rezultate științifice au fost susținute în cadrul conferințelor naționale și internaționale organizate de Institutului de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a Moldovei, dar și de Muzeul Câmpulung Muscel (România).

Cadrul cronologic și geografic. Cadrul cronologic al tezei cuprinde perioada anilor 1953-1991. Ca punct de plecare în realizarea investigației acestei lucrări, ne-a servit perioada 1940/1944-1953, pentru că anume în această perioadă, când se începe procesul de implementare a sistemului economic și politico-administrativ ruso-sovietic în Basarabia, nu numai că înregistrăm, de la bun început, apariția *stărilor de conflict*, atât în formă latentă, cât și în formă activă, dar și observăm că ele au o legătură directă de cauzalitate cu *stările de conflict* din perioada noastră de cercetare. Însă, tot această perioadă, se caracterizează nu numai prin apariția *stărilor de conflict*, ci și prin impunerea forțată a unei *acalmii* în societate, asociată de ideologii sovietici, cu „victoria” socialismului, adică cu încheierea procesului de instaurare a regimului totalitar comunist în RSSM. În așa fel, anul 1952 este considerat, anul încheierii primei etape în evoluția societății totalitare moldovenești, proces marcat de modificări esențiale în RSSM, prin care se considera că în „noua societate” dacă mai existau contradicții, atunci ele nu mai purtau un caracter *antagonist*, toate problemele se considerau soluționate. Ca rezultat al lichidării forțate a proprietății private și a țărănimii înstărite, a intelectualității locale, a focarelor de rezistență antisovietică, în societatea RSS Moldovenești s-a instaurat „tăcerea” și „liniștea”.

Aceasta ne demonstrează și faptul că la 11 aprilie 1952, sesiunea a doua a Sovietului Suprem al RSSM, a introdus modificări și completări în Constituția RSS Moldovenești, modificări ce rezultau din „transformările socialiste în economia națională a republicii și structura de clasă a societății” [3, p.664].

Dacă în articolul 4 al Constituției din 1941 se stipula că „baza economică a RSS Moldovenești o constituie sistemul socialist al economiei și proprietatea socialistă asupra mijloacelor de producție, care s-au consolidat ca rezultat al lichidării sistemului economic capitalist cu scopul nimicirii depline a exploatării omului de către om și edificării societății socialiste”[4, p.127], apoi textul redactat în 1952 constată că proprietatea privată, dar și exploatarea *omului de către om* erau deja lichidate. „Constituția, cităm din istoria RSS Moldovenești, a legiferat noile cuceriri ale poporului moldovenesc în construcția socialismului”, calificându-le ca „biruință deplină a socialismului în republică”[3, p.664]. Anii 1940-1953 au

constituit perioada cea mai groaznică din istoria contemporană a românilor basarabeni, peioadă când *crima și teroarea* au instaurat o nouă ordine în spațiul pruto-nistrean.

Perioada cercetată a fost împărțită în două etape: Prima etapă, cuprinde perioada 1953-1985. O astfel de divizare se explică prin faptul, că moartea lui Stalin a devenit un hotar, care despărțea perioada cea mai feroce a regimului totalitar de etapa liberalizării parțiale a acestuia. Un eveniment important al acestei perioade, ține de Congresul al XX-lea al PCUS din anul 1956 la care a avut loc demascarea cultului personalității lui Stalin, și după care au început reabilitările în masă a celor reperați și eliberările din lagărele de concentrare a zecilor de mii de oameni, care ulterior întorși acasă, la timpul potrivit, au fost printre cei, care au „tulburat” starea de *acalmie* în societatea RSS Moldovenești.

Aceasta, însă, este perioada în care regimul comunist a reușit să mențină această stare de *acalmie*. În pofida amplificării și concentrării în continuare a energiei cu caracter *conflictual* în societate, *stările de conflict* evoluau în formă latentă.

A doua etapă, cuprinde perioada 1985-1991. Această perioadă, se caracterizează prin accederea în funcția de secretar general al PCUS a lui Mihail Gorbaciov, în aprilie 1985 și începutul procesului de „restructurare” în URSS, care a însemnat de fapt, o încercare disperată a regimului sovietic de a-și reface imaginea de campion al progresului și libertății popoarelor. Proces, care în mod firesc a cuprins și întreaga societate moldovenească, care din cauza multiplelor probleme de ordin intern, care s-au acumulat pe parcurs și care la prima încercare de înlăturare a cenzurii și liberalizării parțiale a regimului, inevitabil a dus la acutizarea și activizarea diverselor *stări de conflict*.

Important, este de observat, că din toate tipurile de *conflict* (economic, politic, social etc), *conflictul* care a câștigat întâietatea în societatea RSS Moldovenești, a fost cel care avea la bază revendicări de ordin național și cultural, ceea ce ne conduce, la prima vedere, spre ideea, că în cazul, când este pusă în pericol identitatea națională a unei comunități etnice, atunci, membrii comunității dau prioritate soluționării acestei probleme, în detrimentul celor de ordin biologic sau material.

Acutizarea și evoluția *stărilor de conflict*, în formă activă, au direcționat RSS Moldovenească, spre un final firesc – de abandonare iremediabilă a „incurabilului” stat totalitar.

În ceea ce privește cadrul geografic, obiectul cercetării noastre constituie studierea societății RSSM prin prisma teoriei conflictului, în spațiul geografic al Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești, spațiu în care s-au produs toate evenimentele de rezonanță istorică pentru societatea RSSM. În acest sens, am utilizat în text sintagma „societatea RSSM”, „RSS Moldovenească”, „societatea moldovenească”etc. S-au admis unele depășiri ale cadrului

geografic, deoarece cercetarea societății RSS Moldovenești poate fi realizată doar în cadrul societății URSS.

Sumarul compartimentelor tezei.

Conținutul tezei este structurat în baza scopurilor și obiectivelor lucrării: *Introducerea*, reflectă actualitatea și importanța temei studiate, scopul și obiectivele tezei, noutatea științifică a rezultatelor obținute, importanța teoretică și valoarea aplicativă a lucrării; Capitolul 1 – *Istoriografia problemei și sursele de documentare*, analizează istoriografia din domeniul de cercetare și sursele de documentare; Capitolul 2 – *Geneza conflictelor în societatea sovietică*, vizează originea și apariția stărilor de conflict în societatea RSSM; Capitolul 3 – *Republica Sovietică Socialistă Moldovenească: între acalmie și conflict (1953-1985)*, evidențiază atât factorii care au contribuit la instaurarea *acalmiei*, cât și la generarea *stărilor de conflict* în societatea RSS Moldovenești; Capitolul 4 – *Declanșarea crizei și apogeul stărilor de conflict în RSSM (1985-1991)*, reprezintă evoluția în acutizare a *stărilor de conflict* și declinul sistemului totalitar-comunist din RSSM. *Concluziile și recomandările* încheie teza. La textul de bază se anexează Bibliografia (310 titluri), Anexe-19.

1. ISTORIOGRAFIA PROBLEMEI ȘI SURSELE DE DOCUMENTARE.

1.1. Istoriografia problemei.

De la finele anilor 80 și până în prezent, la diferite nivele și în diferite situații, au avut loc și se mai desfășoară discuții controversate privind destinul RSS Moldovenești sub regimul totalitar comunist, circumstanțele în care a fost instaurată dominația absolută a Partidului Comunist, cadrul legislativ în care economia RSSM a fost transformată în proprietate a Statului Sovietic, formele și metodele de terorizare a populației republicii, direcțiile și procedeele de erodare a conștiinței naționale a autohtonilor etc.

Rezumate istoriografice privind evoluția societății RSSM, sunt oferite de K. Verderay [5] și W. P. van Meurs [6], însă datorită faptului că problema cercetată are încă conotație politică, o face să rămână în continuare destul de controversată. În acest context, influența politicului asupra educației istorice este obiectul de studiu al istoricului Sergiu Musteață în lucrarea *Educația istorică – între discursul politic și identitar în Republica Moldova* [7]. De asemenea, istoricul Anton Moraru în lucrarea *Știința istorică în contextul intereselor politice*, condamnă intențiile premeditate de falsificare a istoriei românilor. Mesajul științific oferă informații privind evoluția societății moldovenești cu toate subtilitățile și implicațiile politicului în cercetarea, predarea și învățarea istoriei [8].

În perioada sovietică, în RSS Moldovenească, până la începutul perioadei de *restructurare*, au fost publicate un număr mare de lucrări științifice cu referință la societatea sovietică moldovenească, care vizau diverse aspecte ale ei, inclusiv cele supuse cercetării în teza de față. Din considerentul că societatea RSS Moldovenești a fost parte componentă a societății sovietice în ansamblu, menționăm în primul rând lucrările clasicilor marxism-leninismului care definesc trăsăturile principale ale societății socialiste. Este vorba de lucrările lui K. Marx [9], V. Lenin [10, 11, 12, 13], I. Stalin [14, 15] ș.a., cei care au pregătit suportul teoretic al societății socialiste și care au pus temelia noii societăți totalitare.

Printre cercetătorii perioadei sovietice, care în special s-au referit la societatea RSSM, se evidențiază I. Bardaș [16, 17], Gh. Bârcă [18, 19], A. Lazarev [20], A. Lisețkii [21], D. Marinescu [22], M. Rotaru [23], A. Surilov [24], K. Cernenko [25], D. Șemeakov și Ia. Iațenko [26] ș. a. Autorii acestor lucrări prezentau istoria RSSM ca o perioadă a succeselor permanente și victoriilor mărețe, realizate la etapa construirii socialismului, care rareori alterna cu *unele neajunsuri*, considerate ca fiind *lichidate* pe parcurs de regim.

D. Marinescu într-o lucrare intitulată *Bilingvismul – factorul apropierii națiunilor și naționalităților socialiste*, reprezintă procesul de rusificare a populației RSS Moldovenești, ca un proces progresist, necesar pentru formarea unei noi comunități istorice – poporul sovietic.

Z. Fediko și N. Petrovskaia, în lucrarea *Intelectualitatea RSS Moldovenești (1940-1975)* [27], G. Bârcă [28], în articolul *Din istoria lichidării analfabetismului în raioanele din dreapta Nistrului ale RSS Moldovenești*, prezintă Basarabia, în momentul anexării la URSS, ca fiind un spațiu cu o populație incultă și cu o economie slab dezvoltată, pe când raioanele din stânga Nistrului ale RSSM sunt prezentate ca având un nivel cultural și economic destul de înalt, prin care au contribuit la formarea și dezvoltarea noii intelectualități din dreapta Nistrului.

Acești *cercetători*, refuză premeditat sau nu, să se pronunțe asupra rezultatelor obținute la capitolul luptei cu analfabetismul în Basarabia, în perioada 1918-1940. Datorită reformelor din învățământ¹, înfăptuite de autoritățile române (învățământul primar devine gratuit și obligatoriu), s-a reușit într-o anumită măsură, (cât a fost posibil timp de 22 de ani), lichidarea analfabetismului în Basarabia, moștenit încă din timpul țarismului. De asemenea, „neclar”, sunt elucidate și cauzele refugerii unei părți din intelectualitatea basarabeană în România, crimele bolșevice săvârșite împotriva intelectualității rămase în teritoriu etc [29, p.185-189].

În articolul, *Rolul ideologiei marxist-leniniste în pregătirea cadrelor istorice în Republica Sovietică Socialistă Moldovenească*, M. Eremia menționează, că odată cu instaurarea regimului comunist în RASSM apoi în RSSM, a început așa-numitul proces de formare a noii clase intelectuale, proces care a rezultat din decapitarea celei vechi [30, p. 215], iar pregătirea cadrelor istorice locale în RSSM nu s-a redus la simpla studiere a obiectului Istoria. Tinerii istorici erau educați conform ideologiei comuniste, materialul studiat era legat de problemele politice ale „poporului sovietic” și ale contemporaneității, de dogmele leniniste, ceea ce nu dădea posibilitate de a lărgi orizontul de percepere a lumii, de a înainta noi concepții și teorii. Era interzisă chiar și studierea literaturii străine de specialitate.[30, p. 218] Din cercetările autoarei, rezultă că istoricii din Moldova Sovietică, aveau scopul și sarcina să legitimizeze și să laude puterea sovietică în teritoriile ocupate, iar problemele care apăreau și *mocneau* în societate, erau abordate superficial sau deloc.

O altă direcție „științifică” a teoreticienilor sovietici era îndreptată împotriva religiei, caracterizată de ideologia marxist-leninistă ca un *viciu* pentru *societatea socialistă*. În perioada postbelică, la comanda autorităților de stat, în URSS au fost editate o serie de lucrări care aveau scopul de-a demonstra caracterul dăunător al religiei și Bisericii, dar care în același timp, urmăreau să justifice și acțiunile criminale ale autorităților sovietice săvârșite împotriva Bisericii și credincioșilor, inclusiv din RSS Moldovenească.

---

¹ Legea din 1924 stabilea *gratuitatea și obligativitatea* învățământului primar de 7 clase (până atunci era de 4 clase). Prin legea privind organizarea învățământului secundar din 1928, liceul avea două trepte: prima de 3 clase (gimnaziu) și a doua de 4 clase.

Astfel, în scop propagandistic, au fost editate o serie de lucrări cu caracter ateist: *Cum a luat naștere religia și care este esența ei*, autor I. Nikifor [31]; *Întrebări și răspunsuri la ateism* de L. Makarov [32]; *Religia – arma ideologică a imperialismului*, de L. Velikovici [33]; *Ce daună aduce copiilor religia*, autor R. Radina [34]. Menirea acestor lucrări era de a demonstra că religia este o rămășiță a trecutului și este incompatibilă cu idealurile societății comuniste.

A. Lisețkii, în lucrarea sa, *Cerințele politicii naționale ale PCUS, în condițiile socialismului dezvoltat (în baza materialelor RSS Moldovenești)*, face trimitere la declarația făcută de L. Brejnev, la Congresul XXV-lea al PCUS, care declara: *Noi am construit o societate nouă, asemenea căreia omenirea încă n-a cunoscut. Aceasta este o societate fără situații de criză, cu o economie permanent în ascensiune, cu relații socialiste maturizate, cu o libertate adevărată. Această societate este absolut sigură în viitorul său, în perspectivele luminate ale comunismului. În fața acestor perspective sunt deschise nenumăratele căi care duc spre un progres multilateral* [21, p.3-4].

Există și o vastă literatură referitoare la evoluția economică a RSS Moldovenești. În primul rând, menționăm câteva lucrări de referință, aparținând economistului moldovean Sergiu Chircă [35-37], actualmente membru al Academiei de Științe a Moldovei și membru de onoare al Academiei Române. Lucrările lui V. Țaranov [38], S. Katruk [39] și S. Ivanov [40], sunt de asemenea, indispensabile pentru orice cercetător care se ocupă de modernizarea economică a RSSM. Sergiu Chircă a reprezentat curentul economiștilor moldoveni care, beneficiind de o autoritate științifică în fața regimului a abordat cu minuțiozitate dezavantajele dezvoltării economice a RSSM în comparație cu alte republici unionale din perspectiva „creării bazei materiale a comunismului”. V. Țaranov, la rândul său, a promovat într-o anumită măsură interesele Centrului, a departamentelor centrale care erau cointeresate în dezvoltarea preferențială a anumitor sectoare economice în RSSM. Privitor la consecințele etnodemografice, urbanizare, migrații, ca rezultate ale politicii economice sovietice, menționăm mai întâi de toate, studiile semnate de V. Zelenciuc [41], N. Dima [42], E. Zagorodnaia [43] ș.a

În acest context, pentru a face mai „convingătoare” afirmațiile istoricilor din perioada *voluntarismului sovietic*, menționate mai sus, dar și pentru a combate teoriile istorice apărute în Occident, care aveau o atitudine critică față de societatea sovietică în ansamblu, un grup de istorici sovietici într-o culegere de articole intitulată *Critică falsificatorilor burghezi privind istoria Moldovei*, prezintă societatea sovietică în postura celei mai dezvoltate societăți din lume, cu cele mai înalte tehnologii în sectorul industrial, agrar etc. Cu cel mai înalt nivel de dezvoltare științifică și culturală [44, p.3].

De asemenea în această culegere de articole, așa istorici ca, N. Popa, Ia. Kopanski, I. Levit, V. Jukov, „justifică”, ca legitimă și anexarea Basarabiei atât în 1812, cât și în 1940/44. Datorită faptului, că această problemă era prezentată într-un mod fraudulos și într-un context limitat, ne convinge să credem că prin aceste *justificări* se încerca de fapt camuflarea realității obiective a problemei Basarabiei și Bucovinei de Nord.

Astfel, autorii nominalizați au preferat (sau au fost nevoiți) să tacă, sau au pomenit în treacăt și despre celelalte probleme din trecutul societății sovietice, cum ar fi: represiile în masă (1940/1944-1953), deportările (1941/1949/1951), foametea organizată (1946-1947), lupta moldovenilor împotriva regimului sovietic totalitar etc. În cazul când totuși se pomenea despre un eveniment *incomod* el se prezenta într-un mod falsificat, iar cei care luptau cu regimul comunist erau etichetați ca *naționaliști burghezi, bandiți, teroriști* etc. Istoricii sovietici moldoveni încercau să ascundă crimele săvârșite de regimul sovietic, iar prin aceasta se încerca și camuflarea *stărilor de conflict* din RSSM. Se recunoaște faptul, că în condițiile regimului comunist o altă tratare a evenimentelor istorice era imposibilă, era exclusă sau combătută orice formă de *eterodoxie*, care în fond a adus o daună enormă, istoriei și culturii RSSM prin falsificările din acea perioadă.

Unele lucrări importante, la acest subiect, privind evoluția științei istorice în RSSM aparțin istoricului I. Țurcanu: *Istoricitatea istoriografiei* [45, p. 9]; *Bibliografia istorică a Basarabiei și Transnistriei* [46]; *Istoria: receptare, cercetare, interpretare* [47]. Autorul menționează că în Basarabia stăpânită de administrația rusească și apoi de cea sovietică, propaganda oficială a depus mari eforturi pentru a demonstra legătura indisolubilă a acestui teritoriu cu Răsăritul, pe de o parte, iar pe de altă parte, diferența categorică dintre populația băștinașă de aici și românii de peste Prut.[47, p. 269] I. Țurcanu demonstrează aservirea istoriografiei din RSSM politicii și intereselor statului sovietic, or concluziile principale, istoricilor le erau impuse de politica de stat în domeniul istoriei naționale.[47, p. 270]

După prăbușirea Uniunii Sovietice, atât în R. Moldova cât și în afara hotarelor sale, aceste probleme, cât și în general „fenomenul sovietic” încep să fie cercetate de istorici de pe poziții *neangajate*. Cu o deosebită amplexare, istoricii ruși, încep studierea și aprecierea regimului comunist în URSS, unde prin eforturile lor se crează tabloul real al apariției, dezvoltării și prăbușirii statului sovietic. Din rândul acestor cercetători vom menționa pe K. Gadjiev, T. Goreaeva, N. Zagladin, V. Turcin, A. Gozman, A. Saharov, etc. Aceste lucrări permit realizarea tipologizării proceselor social-politice din URSS, depistarea *stărilor de conflict* și consecințele lor asupra societății.

Istoricul rus K. Gadjiev, califică sistemul totalitar drept domonație totală a statului asupra societății, eliminarea deosebirilor dintre stat și societate. Mai mult ca atât, societatea și statul de fapt sunt absorbite de unicul partid dominant. În condițiile sistemului monopartidist are loc contopirea structurilor superioare ale partidului cu acele ale statului. Finalul logic îl constituie transformarea partidului în elementul decisiv al structurii de stat.[48]

V. Turcin, susține că prin totalitarism se înțelege controlul statului asupra tuturor aspectelor principale ale vieții cetățenilor, inclusiv modul lor de gândire. Statul totalitar stabilește sistemul ideologic unic pentru toți și îl implementează, prin forță, în mințile cetățenilor. Persoanele ce nu recunosc ideologia de stat sunt supuse pedepselor care, în funcție de măsura devierii și alți factori, variază de la blocarea avansării pe scara ierarhică de serviciu până la nimicirea fizică. Drepturile fundamentale ale persoanei – libertatea la asociație, libertatea obținerii și răspândirii informației, libertatea schimbului de idei și opinii – toate sunt lichidate. Lupta ideilor cedează locul luptei împotriva ideilor pe calea violenței fizice. Din punctul de vedere al teoriei evoluționiste, totalitarismul, considera același autor, constituie o perversiune, degenerare, deoarece un nivel inferior al organizării mutilează și strivește un nivel superior. Societatea totalitară pierde capacitatea de a se dezvolta în mod normal și se osifică. Aceasta este un impas, o prăpastie în calea evoluției [87, p. 8].

Această problemă, reprezintă subiectul studiului monografic al istoricului rus T. Goreaeva, *Cenzura politică în URSS. 1917-1991*. Obiectul de cercetare în această lucrare este sistemul general al cenzurii politice în URSS. În lucrare în premieră este prezentată diversitatea metodelor controlului ideologic și politic care era realizat de organele de stat și de partid în anii 1917-1991. Lașitatea și morala dublă au fost educate prin sistemul cenzurii politice, menționează T. Goreaeva, care a dus și la instaurarea unei *frici* generale în societatea sovietică, încât oamenilor le era frică nu doar de trecători, prieteni, dar și de hârtia pe care o scriau. Cenzura este asemuită cu sabia lui Damocles, care poate să cadă în orice clipă.[50, p. 8] Atmosfera de frică, servilismul față de partid și de stat sunt caracteristice pentru toate domeniile de activitate din societatea sovietică, unde controlul ideologic și cenzura căpătase cote maxime, ajutând astfel regimul să mențină pentru câteva decenii starea de *acalmie* în societatea sovietică, inclusiv în RSSM.

N. Zagladin, în articolul *Totalitarismul și democrația: conflictul secolului*, ajunge la concluzia, că acei *factori puternici* care-și aduc contribuția la instaurarea unui regim totalitar și care-i asigură existența, se dovedesc a fi și *factorii slabi* care duc, în consecință, la prăbușirea sistemului totalitar [51].

A. Saharov, într-un studiu de-al său numit *Totalitarismul revoluționar în istoria noastră*, scoate în evidență anumite trăsături ale totalitarismului, care ar fi: putere absolută, societate

îndoctrinată, amoralitate și ură totală față de om. De asemenea evidențiază efectele totalitarismului, cum ar fi: distrugerea sentimentului de personalitate, milioane de jertfe omenești, speranțe exagerate și puternice declinuri, psihoză națională, utopie etc. [52]

A. Gozman și A. Ātkind susțin că regimul totalitar sovietic, a avut un caracter antiuman, prin *divinizarea* cultului personalității în societate și ridicarea la rang de *nouă religie* - ideologia comunistă, care prin diverse metode a fost implantată în mintea oamenilor și în cele din urmă a făcut ca cetățeanul să devină ostaticul propriei credințe [53].

După prăbușirea regimului comunist de la București, în România încep să se editeze lucrări dedicate analizei sistemului totalitar atât din țară, cât și din RSS Moldovenească. Printre ele se evidențiază lucrările lui I. Constantin [54], I. Scurtu, D. Almaș, C. Hlihor [55], I. Ciupercă [56], M. Gribincea [57] ș.a.

Istoricul I. Constantin, referindu-se la politica de deznaționalizare a românilor din perioada postbelică, ajunge la concluzia, că principalele instrumente folosite de autoritățile sovietice în acest scop, au fost: guvernul, Partidul Comunist și aparatul administrativ. Deportările și colonizările, au servit ca metode, iar limba, cultura și școala, ca mijloace ale politicii de rusificare. De asemenea, autorul consideră că, în pofida măsurilor acerbe de deznaționalizare, rezistența românilor s-a manifestat prin păstrarea limbii materne, iar elementele care au permis acest lucru a fost: familia, școala și satul.

Printre autorii occidentali care au conceptualizat existența problemelor, în deosebi, de ordin național în societatea sovietică, pot fi menționați: Walter Connor [58], F. Barghoorn [59], R. Conquest [60], H. Seton-Watson [61], B. Nahaylo și V. Swoboda [62], Carlo Tagliavini [63] - care a constatat că *pretinsa limbă moldovenească nu este în fond decât româna literară, scrisă cu alfabet rusesc*. În străinătate, lucrări speciale dedicate Moldovei sovietice, în special problemelor de ordin național, au fost alcătuite sau redactate de M. Bruchis [64-65], N. Dima [66-67], G. Ciorănescu [68], M. Manoliu-Manea [69], Klaus Heitmann [70], H. Haarmann [71], Ch. King [72] etc. Primii patru autori, cu diferențe de nuanțe nu de esență, argumentează că *politica națională* sovietică față de populația RSSM urmărea cu perseverență asimilarea definitivă în cadrul națiunii ruse. M. Bruchis s-a preocupat în deosebi de aspecte ce priveau schimbările intervenite în limba localnicilor, în felul în care era interpretat un scriitor sau altul, în dependență de conjunctura politică. N. Dima a oferit o abordare interdisciplinară a istoriei Basarabiei postbelice în contextul relațiilor româno-sovietice, lucrare care, alături de cele semnate de M. Bruchis, rămâne de referință în istoriografia problemei, în special din punct de vedere conceptual și metodologic. George Ciorănescu, Maria Manoliu-Manea și autorii cărților care le-au editat merită să fie menționați aici, mai ales pentru pasiunea cu care au apărat cauza

românilor basarabeni în Occident, într-o perioadă în care informațiile despre ce se întâmpla în RSSM, lipseau aproape cu desăvârșire în Vest. Klaus Heitmann s-a referit mai mult la evoluția literaturii moldovenești și rămâne, de asemenea, un autor indispensabil pentru orice cercetător în tema dată. Charles King merită, de asemenea, o mențiune specială, datorită unei argumentări originale, conform căreia politica lingvistică față de moldoveni nu a fost un fenomen unic în Uniunea Sovietică. Mai mult, King susține că experiența Moldovei are mult mai multe similitudini decât se crede de obicei cu alte practici ale intervenției statului în construcția și planificarea lingvistică. Altă idee interesantă a lui Ch. King, inspirată din literatura sociolingvistică occidentală, este că practicile lingvistice pot crea și menține relații de dominație, supunere și subversiune.

Începând cu 1987, numărul autorilor moldoveni care abordează critic istoria societății RSSM este în continuă creștere. În pofida rezistenței din partea susținătorilor punctului de vedere prosovietic asupra istoriei republicii, în RSSM încep să apară cercetări despre „spațiile albe” ale istoriei republicii, probleme, care până atunci erau interzise.

Astfel, anul 1987, pune începutul crizei paradigmei istorice sovietice. Istoricii și jurnaliștii tot mai activ supun criticii și combat miturile istoriografiei sovietice cu privire la istoria republicii. Vom menționa o trăsătură caracteristică a acestei perioade: dominarea în presă a materialelor cu caracter publicistic, destinat pentru a aduce la cunoștința poporului adevărul despre istoria sa. Această stare de lucruri, se explică, în mare măsură, prin lipsa de acces la documentele de arhivă, obstacol, care a fost înlăturat, parțial, doar din anul 1990.

Începând cu anul 1990 se constată sporirea numărului publicațiilor în care se abordează diverse aspecte ale istoriei postbelice: deportările în masă din anii 1949 și 1951; colectivizarea forțată; lupta împotriva regimului sovietic; politica migraționistă și politica lingvistică sovietică, îndreptată spre deznaționalizarea populației băștinașe a RSSM; politica regimului în domeniul culturii, orientată spre „deromânizare” și lichidarea trăsăturilor naționale; foametea din anii 1946-1947 ș.a. Problemele colectivizării au fost abordate în lucrările lui B. Vizer, N. Movileanu, A. Moraru [73], B. Bomeșco [74], I. Țurcanu [75], I. Șișcanu [76] ș.a; ale deportărilor – în ediția „Deportări și neodeportări” [77], articolele lui N. Movileanu [78], E. Șișcanu și I. Șișcanu [79] ș.a. Mișcarea de rezistență împotriva regimului sovietic de ocupație a fost elucidată de V. Pasat [80], E. Postică [81], Șt. Tudor [82], I. Țurcanu [83], L. Tihonov [84]. În această direcție vom menționa de asemenea lucrările lui V. Beniuc [85], I. Cașu [86], E. Șișcanu [87], Gh. Negru [88], Gh. E. Cojocaru [49], Jean Nouzille [89], A. Moraru [90].

Autorii acestor lucrări, prin descrierea procesului de apariție, dezvoltare și prăbușire a sistemului totalitar în RSSM, ne-au ajutat, în mare măsură, să percepem caracterul *conflictual* al

societății sovietice moldovenești, ne-a oferit cadrul categorial al cercetării noastre și ne-au servit în calitate de suport științific în studierea tematicii noastre. În același timp o analiză a societății RSSM, prin prizma *teoriei conflictului*, rămâne încă slab cercetată.

În aceste condiții apare necesitatea cercetării științifice a esenței *conflictelor*, cauzele și consecințele lor în RSSM.

Trebuie menționat faptul, că până nu demult în Republica Moldova, ca și în toate republicile ex-sovietice, știința nu s-a preocupat de problema *conflictelor* din societate. Acestea au devenit un obiectiv al cercetărilor politologice în ultimele două decenii. În Moldova, de asemenea, au apărut un șir de lucrări ce țin de problema conflictului, cum ar fi: *Conflictele și situația de criză în societate*, autor T. Popescu [91]; *Conflictele și crizele politice. Metode de soluționare a lor*, autori T. Spinei și V. Moșneaga [92] etc.

Problema *conflictelor* în societate trebuie cercetată nu numai din punctul de vedere al tehnologiei soluționării sau reglării, ci și sub aspectul evidențierii cauzelor și surselor acestor *conflicte*. Pentru soluționarea și reglarea reală a *conflictelor* este nevoie de cunoașterea proceselor fundamentale și a contradicțiilor ce servesc drept bază a acestor *conflicte* și această problemă nu trebuie să rămână numai în competența politologilor, ci este necesar de includerea cât mai activă și a istoricilor.

Având în vedere cele menționate, ne propunem ca scop în această lucrare să facem o analiză istorică a apariției și evoluției *stărilor de conflict* în RSSM în baza faptelor istorico-științifice.

1.2 Sursele de documentare.

Una din sursele primare care stă la baza elaborării acestei teze, este – arhiva. Un rol important în efectuarea investigațiilor noastre au avut-o materialele fondurilor Arhivei Organizațiilor social-politice a Republicii Moldova (AOSPRM). Fondul 51 – *Comitetul Central al Partidului Comunist al Moldovei*, al AOSPRM, care evidențiază existența diverselor probleme, inclusiv cu potențial *conflictual*, în societatea RSSM. Dintre documentele mai relevante din acest fond menționăm *Scrisoarea* adresată de M. Turkin, împuternicitul CC al PC(b)U pentru RSS Moldovenească, secretarului CC al PC(b)U – G. Malenkov, prin care îl informa despre starea nesatisfăcătoare din „cadrul lucrului cu intelectualitatea RSS Moldovenești”, afirmând că mulți intelectuali moldoveni sunt „pătați” de trecutul românesc prin *școala românească* sau ar fi colaborat cu autoritățile române, după care sugera „necesitatea de a curăța intelectualitatea moldovenească de elementele burghezo-naționaliste, de clasă, colaboraționiste etc” [93, f.40-53]. Din *Procesul-verbal al plenarei a III a CC al PC(b)M din 25-27 iunie 1944*, de asemenea aflăm că în luarea de cuvânt, F. Brovco remarcă: „Noi încercăm o

mare frică față de cadrele locale. Orice colhoznic, ce a trăit 26 de ani în Uniunea Sovietică, poate fi pus la orice post responsabil. Cu cadrele locale va trebui să lucrăm mult, vom avea mult de furcă”[94, f.108]. Aceste documente evidențiază existența *stărilor de conflict*, începând cu primii ani de ocupație sovietică a Basarabiei, între intelectualitatea basarabeană, care a mai rămas, dar nu numai și autoritățile sovietice.

În dosarul *Corespondență cu Ministerul Securității de Stat al RSS Moldovenești*, găsim scrisoarea trimisă de adjunctul ministrului Securității de Stat al RSS Moldovenești – colonelul Kozacenko către secretarul CC al PC(b) al Moldovei – N. Covali, în care se menționează despre reacția negativă a unor locuitori ai Chișinăului în legătură cu procesul de judecată intentat, în 1947, împotriva „ocupanților româno-germani” [95, f.29-30].

Din *Procesele-verbale ale ședințelor Biroului CC al PC(b) al Moldovei din perioada 3-25 septembrie 1945*, aflăm despre „nivelul de pregătire” al noilor cadre importate din zonele de Est ale Uniunii Sovietice. În darea de seamă a instructorilor secțiilor de cadre a CC al PC(b)M - Pustorjevțeva și Gavriș, către secretarul CC al PC(b)M, responsabil de cadre – Zâkov, se menționa, că „din structurile administrative ale Comisariatului industriei alimentare au fost concediați 105 persoane, pentru: abuz, sustragere, beție, activitate contravențională”[96, f.272]. De asemenea din *Hotărârile plenarelor CC al PC(b) din Moldova*, pe perioada 1947-1950, aflăm despre fărâdelegile larg răspândite în rândurile nomenclaturiștilor, cum ar fi: furturi, beții, comportament amoral etc [97, f.14], care de asemenea creau *stări de nemulțumire* în rândul populației locale.

Surse relevante pentru elaborarea acestei teze au fost depistate în Arhiva Științifică Centrală a Academiei de Științe a Moldovei. Fondurile: 3 – *Institutul de Istorie, Limbă și Literatură al Filialei Moldovenești a Academiei de Științe din URSS*; 19 – *Institutul de Limbă și Literatură a Academiei de Știință a RSSM*. Un interes deosebit prezintă stenogramele și procesele-verbale ale multiplelor conferințe și ședințe la care s-au discutat diverse probleme de ordin național, care persistau în societatea RSSM. Printre acestea dorim să menționăm, *Conferința științifică din 17-20 octombrie 1955*, la care au participat lingviști din afara RSSM și în cadrul căreia s-a pus problema folosirii „limbii moldovenești” în domeniile de activitate publică, dar care a fost respinsă de reprezentantul CC al PCM – Ilașenco, declarând inițiativa ca *deviere naționalistă* [98, f.130-198]. La *Conferința romaniștilor de la Chișinău din 19-21 iunie 1961*, pentru prima dată s-a pus problema *alfabetului latin și unității limbii moldovenești și române*, de către I. Vasilenco și respectiv A. Iuraș, cerând concursul romaniștilor din URSS în discutarea acestei probleme, interzise în RSSM [99, f.44-132]. Acestea, dar și alte documente de arhivă, ne demonstrează faptul, că metodele sovietice de „soluționare” a *problemei naționale* în

societatea RSSM, aveau ca efect, nu altceva, decât crearea și amplificarea *stărilor de conflict* din societate.

O altă categorie de surse, importante pentru studiul nostru, o constituie documentele publicate. Din acest grup trebuie de menționat, în special, documentele publicate în culegerile *Marea cenzură. Scriitorii și jurnaliștii în Țara Sovietelor*[100]. și *Reabilitarea: așa cum a fost* [101-105]. Aceste culegeri conțin documente relevante cu privire la desfășurarea campaniilor ideologice, a represiunilor împotriva intelectualității, subordonarea întregului proces didactico-științific din societatea sovietică intereselor de partid. De asemenea, importantă este și culegerea de documente *Puterea și disidenții: din documentele KGB și CC al PCUS* [106], dedicată istoriei gândirii nonconformiste din URSS. În culegere sunt incluse documente ale CC al PCUS și KGB, ce reflectă politica puterii comuniste față de intelectualitatea disidentă. Aceste documente oglindesc destul de elocvent prezența *stărilor de conflict* în societatea sovietică și acțiunile întreprinse de autoritățile comuniste pentru *anihilarea* lor.

În calitate de surse am mai folosit atât Constituțiile URSS din 1936 [107] și 1977 [108], cât și Constituțiile RSS Moldovenești, adoptate în 1941 (și revizuită în 1952) și 1978 [4] și alte documente normative.

Foarte utilă, în elaborarea acestei teze, s-a dovedit a fi presa timpului, ziarele: Moldova Socialistă; Sovetskaia Moldavia; Leninskoe slovo; Dnestrovskaia pravda; Komratskie vesti; Literatura și Arta; Izvestia; Moldova Suverană, revistele: Kommunist; Nistru; Moskovskie Novosti; Revista de istorie a Moldovei; Voprosî ekonomiki ș.a. Articolele cu referință la societatea RSSM, publicate în aceste ziare și reviste, scot în evidență cauzele și rolul *stărilor de conflict* (care au evoluat în formă latentă în Uniunea Sovietică până la începutul *restructurării* gorbacioviste) în declanșarea crizei sistemului totalitar-comunist, evoluția lor în contextul renașterii naționale în RSSM, factorii care au contribuit la acutizarea și *erupția* lor, care în consecință a dus la prăbușirea imensului Imperiu Sovietic.

De asemenea o sursă modernă de documentare și cunoaștere a problemei în cauză o constituie pagina Web a Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești [109], care în mod succint reprezintă evoluția istorică a societății RSS Moldovenești.

Concluzii la capitolul 1

Analizând istoriografia problemei ajungem la concluzia că, istoricii sovietici au studiat unilateral și tendențios procesele care au avut loc în societatea sovietică, inclusiv în societatea RSS Moldovenești, iar istoriografia sovietică moldovenească s-a constituit și a evoluat ca parte componentă a științei istorice sovietice.

Lucrările publicate în perioada sovietică au fost scrise de pe pozițiile ideologiei marxist-leninist-staliniste, glorificând rolul PCUS și al puterii sovietice în organizarea vieții social-politice, economice, științifice, culturale etc, având ca reper ideea fixă - care susținea că *în societatea sovietică, după „victoria socialismului”, probleme cu caracter conflictual, antagonist – nu mai sunt, toate au fost soluționate*. Majoritatea studiilor din RSSM resping „falsificările burgheze” ale istoriei, legitimează instaurarea puterii sovietice în Basarabia și exclud din spațiul de cercetare problemele *incomode* pentru regim. Astfel, până în 1989, în condițiile cenzurii sovietice, alte abordări istoriografice cu referire la societatea RSS Moldovenești sunt greu de imaginat.

Odată cu depășirea etapei totalitare, în societatea moldovenească apar mai multe tipuri de abordări, însă, după cum am menționat, datorită faptului că trecutul sovietic al Republicii Moldova nu este lipsit încă de sens politic, problema rămâne încă destul de controversată. Cu toate acestea au fost publicate un șir de materiale, culegeri de documente, secrete în marea lor majoritate până în 1991 și necunoscute până la publicarea lor, care ne-au servit ca surse elocvente în cercetarea problemei noastre, însă datorită faptului că mai sunt fonduri de arhivă încă secretizate, atât în Moldova, cât și în alte republici ex-sovietice, considerăm că n-a fost explorat întreg volumul de material izvoristic.

Actualmente istoria RSS Moldovenești se află în vizorul de cercetare a multor istorici atât din republică, cât și din afara hotarelor ei și sunt publicate suficiente lucrări care se referă la societatea RSSM sub diferite aspecte, care ating tangențial, inclusiv și problema noastră de cercetare. Important este că cei care au tulburat în diferite perioade ale timpului *acalmia* sovietică, care s-au opus teribilului regim totalitar și prin propriul sacrificiu au apărat ființa națională - au început să-și ocupe locurile meritate în istorie, iar *stările de conflict* din societatea sovietică, inclusiv din RSSM, ignorate și negate oficial de autoritățile comuniste, au fost acei factori care au erodat din interior sistemul totalitar, determinându-i decadența.

În prezent știința istorică contemporană propune noi abordări metodologice ce permit cercetarea imparțială a societății RSS Moldovenești, inclusiv prin prisma teoriei conflictului, fără de care ar fi greu de înțeles impactul societății RSS Moldovenești asupra societății contemporane a Republicii Moldova.

2. GENEZA CONFLICTELOR ÎN SOCIETATEA SOVIETICĂ.

2.1. Considerente privind originea și prezența stărilor de conflict în societatea sovietică.

Pentru a determina factorii care au dus la declinul societății sovietice în ansamblu, este necesară studierea și analiza relațiilor social-economice, naționale și politice din societatea sovietică, relații, care au fost instalate în Rusia după lovitura de stat bolșevică (25 octombrie/7 noiembrie 1917) și instaurarea unei dictaturi aspre, în urma căreia cetățeanul a fost „scutit” de dreptul de a mai gândi sau de a se afirma ca individ. Parte componentă a acestei societăți a fost și RSS Moldovenească.

Interesul față de această problemă apare din necesitatea delimitării cadrului conceptual teoretic al unei pretinse societăți lipsită de *antagonisme* sociale, politice și naționale la o abordare mai realistă.

În urmă cu mai puțin de două secole, când K. Marx scria despre relațiile de clasă, el le caracteriza drept relații *antagoniste* și de exploatare, ceea ce implică o ciocnire de interese între capitaliști și proletari, generând lupta de clasă în societatea burgheză. Însă, în societatea socialistă, se considera, odată ce clasa capitalistă a fost eliminată atât economic cât și politic, atunci, ca urmare a dispărut și relația *antagonistă* și de exploatare care definea clasa muncitoare [115, p.125]. Astfel, în manifestul PCUS, privind bazele științifice ale politicii naționale leniniste, se declara: „Societatea socialistă s-a consolidat în urma lichidării *antagonismului* dintre nații, *odată cu toate celelalte antagonisme sociale*” [119, p.4]. În această ordine de idei, I. Stalin a descris societatea sovietică formată din două clase *neantagoniste* – muncitorii și țărănimea colectivizată și o pătură socială – intelectualitatea [115, p.113], de origine proletară (după lichidarea intelectualității burgheze). Însă, o asemenea reprezentare simplistă, n-a corespuns realității.

Încă din perioada „dezghețului hrusciovist”, sociologii sovietici au început să manifeste rezerve față de acest concept. Acest fapt, a fost reflectat la Conferința unională a sociologilor în problemele structurii sociale, care a avut loc la Minsk în ianuarie 1966, la care schema simplistă a lui I. Stalin a fost reanalizată. V. Semionov, unul dintre specialiștii de frunte în problemele structurii sociale, a afirmat: „Schema actuală nu-i mai satisface pe oamenii de știință sovietici”. O serie de autori au introdus, cu evidentă precauție atunci, o nouă terminologie în discutarea la nivel unional a structurii sociale. Îndepărtându-se într-o măsură semnificativă de modelul social egalitarist omogen, prezentat în documentele oficiale de partid și de stat, academicianul Tatiana Zaslavscaia remarca: „Pozițiile sociale ocupate de diferite pături și clase în societatea socialistă pot fi reprezentate în principiu sub forma unei anumite ierarhii, în care unele poziții sunt considerate superioare față de altele” [110, p. 5].

Sociologul, O. Șkaratean, care și-a axat studiile pe inechitatea socială, a relevat existența în cadrul societății sovietice a unor „grupuri de oameni inegali din punct de vedere social și economic”. El a afirmat că inechitățile sociale trebuie studiate „în scopul de a lupta pentru eliminarea lor” și a evidențiat faptul că inechitatea grupurilor sociale nu trebuie considerată ca o moștenire a capitalismului, ci și ca o urmare a reproducerii acesteia de către socialism [111, p.153].

Aceste reproduceri, conform lui O. Șkaratean, pot fi considerate ca efecte ale revoluției tehnico-științifice, care a lărgit sfera oamenilor muncii, în special în ceea ce privește componența sa intelectuală.

La sfârșitul anilor '50, proporția dintre cei superior calificați (ingineri și specialiști) și muncitorii manuali era 36:64, iar la sfârșitul anilor '70 scorul devenise 59:41 în favoarea celor cu pregătire intelectuală [112].

Într-un studiu lucid și competent, G. Șaknazarov scria în 1974: „Pot apărea situații în care straturi sociale din cadrul aceleiași clase diferă mai mult unul de celălalt decât straturi aparținând unor clase diferite” [113, p.56-57]. Un alt studiu publicat în Occident ajungea la aceeași concluzie: „Contrar retoricii oficiale despre omogenitatea socială crescândă..., diferențele în interiorul aceleiași clase în Uniunea Sovietică devin mai substanțiale decât cele dintre clase” [114, p.45]. În 1987 sociologul sovietic G. Zborski obseva: „În privința parametrilor modului de viață ce țin de muncă și cultură, diferențele în cadrul aceleiași clase sunt mai profunde decât cele dintre clase diferite” [115, p. 80].

Pe măsură ce știința devenea o componentă esențială a forțelor de producție, rolul inginerilor, al specialiștilor și al oamenilor de știință în procesul industrial era din ce în ce mai important – de fapt decisiv în termeni de progres social și eficiență economică. În condițiile revoluției, remarcă Rodovan Richta, dezvoltarea științei față de tehnică și a tehnicii față de producția propriu-zisă devine o lege a dezvoltării forțelor de producție [116, p.47]. În Occident, omul de știință american Harvey Brooks ajunge la aceeași concluzie: „Studiile economice au arătat că într-o economie modernă punerea în aplicare a cuceririlor științifice aduce beneficii sociale și economice mult mai mari decât investițiile în capital fizic” [115, p.130]. Toate acestea marchează ridicarea pe o treaptă superioară a factorului uman. Spre deosebire de perioada industrializării, când accentul se punea în întregime pe cantitatea de capital și de muncă, cu trecerea timpului capătă întâietate dezvoltarea forțelor umane din punct de vedere calitativ.

De asemenea, sociologul sovietic T. Zaslavskaia menționa „Datorită dezvoltării factorului uman, standardele de educație, cultură (acces la informație, conștiință de sine personală și legală) ale muncitorilor ating o treaptă superioară. Interesele și cerințele lor devin mai complexe, tipurile

de personalitate mai variate. Nivelul mai înalt de educație și dezvoltare culturală accentuează tendințele individului de a avea un statut independent, de a fi angajat activ în luarea deciziilor, de a-și valorifica potențialul creator personal. Dacă aceste aspirații nu sunt îndeplinite, individul se înstrăinează de munca sa și este înclinat să-și transfere interesele spre alte domenii” [117, p.61-73].

Este evident, că, dacă la începutul anilor '20 ai sec. al XX-lea clasa muncitoare se prezenta ca un grup social omogen dominat de munca manuală, atunci cu trecerea timpului și sub influența revoluției tehnico–științifice, importanța muncii manuale s-a diminuat considerabil.

Concluzia care se desprinde de aici este, că în cadrul clasei muncitoare centrul de gravitate s-a transferat de la cel preponderent manual la cel preponderent intelectual, adică am asistat, chiar la o diferențiere în interiorul aceluiași grup social, între muncitori necalificați și calificați. Diferențele de salariu între categoriile de muncitori au fost minime – muncitorii necalificați erau despărțiți de specialiști printr-o diferență de salariu de 10-20 ruble. Prin urmare, muncitorii nu erau stimulați să-și ridice nivelul de calificare profesională [115, p.136].

În ceea ce privește corelația salariilor între diferitele sectoare de activitate, de exemplu, săptămânalul „Moskovskie Novosti” releva, că în 1985 salariul lunar al unui muncitor din transporturi se ridica la 236,6 ruble, iar din industrie la 210,6 ruble. Pentru activiștii culturali salariul era de 117,3 ruble, în asistența medicală 132,8 ruble și în învățământ 156 ruble. Se ajunge la concluzia că în cadrul sectoarelor economice s-a șters granița dintre salariile angajaților cu o pregătire specială și a celor lipsiți de o astfel de pregătire [118], adică, dacă se poate vorbi despre o „omogenizare”, atunci o găsim numai în sfera salarizării. De aici reiese clar, că o asemenea societate e greu de-a fi considerată „ideală” și lipsită de orice fel de *antagonism*.

Analiza structurii sociale și a clasei muncitoare în societatea sovietică ne conduce la următoarea concluzie: Revoluția tehnico–științifică a distrus virtual noțiunea de clasă muncitoare ca unitate sociologică largă și compactă. O astfel de clasă pur și simplu nu mai exista în realitatea socială. Dialectica dezvoltării sociale în condițiile societății sovietice a evoluat în așa fel, încât înainte de omogenizare s-a produs un proces de diferențiere socială. Și, desigur, schema simplistă a societății socialiste propusă de I. Stalin, două clase – muncitorii și țăranii și o pătură socială – intelectualitatea de origine proletară a devenit în egală măsură anacronică.

Anume intelectualitatea sovietică, în mare măsură de origine proletară, va pune la îndoială „imaginea umană” a societății, care a fost construită cu ajutorul terorii și dominată de secretomanie și minciună. Anume, intelectualitatea va fi forța motrice, care în perioada gorbaciovistă va demola întregul sistem totalitar.

Cunoscutul analist politic român și autor a mai multor cărți despre comunismul din Europa de Est (inclusiv și din URSS), Silviu Brucan, ajungea la concluzia că, noile abordări neconvenționale din anii '60 reflectau *tensiunile, nemulțumirile și conflictele* generate de profundele divergențe sociale care existau în societatea sovietică [115, p.115].

Din cele menționate mai sus, ne convingem de faptul că drumul pe care îl parcurgea societatea sovietică în speranța construirii unei societăți egalitariste, lipsită de ierarhii sociale și bineînțeles de *conflicte sociale*, nu era altceva decât o utopie (cel puțin, o asemenea societate este irealizabilă în conștiința omului actual).

Sintetizând dezbaterile și studiile publicate în presa sovietică în urma conferinței de la Minsk, sociologii americani Zev Katz și Walter Connor evidențiază existența *stărilor de conflict* între nomenclatura comunistă conducătoare, ca grup social aparte și celelalte categorii sociale din societatea sovietică. În special, Walter Connor menționa: „Ca grup social (nomenclatura sau aparatul de partid), ei sunt conștienți de interesele lor comune, capabili și gata să le apere prin măsuri coercitive și normative”.

În opinia lui Z. Katz, nomenclatura forma în mod clar o clasă separată, deși din punct de vedere al educației, salariilor nominale, prestigiului și al câtorva alte caracteristici, ei nu erau în general departe de pătura intelectuală. Ceea ce îi diferenția pe conducătorii politici, era funcția lor, care consta nu în producerea sau asigurarea unui serviciu esențial pentru populație, ci în controlul social asupra oamenilor [58, p.79-80].

De aceea pentru a înțelege mai bine structura socială și capacitatea ei de transformare, Silviu Brucan, consideră necesar să se facă o diferențiere clară nu numai între nomenclatura sovietică și societate, ci și între nomenclatură și conducerea propriu-zisă a statului sovietic, pentru că anumite *stări de conflict* pot fi înregistrate și în raportul dintre nomenclatură și conducătorul statului sovietic.

Așa cum pentru societățile capitaliste facem distincție între orânduirea de stat și conducerea care folosește aparatul de stat, scrie S. Brucan, la fel trebuie să procedăm și în cazul țărilor socialiste. În timp ce aparatul este pregătit pentru a urma direcția generală a politicii interne și externe a clasei conducătoare, conducerea propriu-zisă a fost întotdeauna teatrul unor dispute vehemente în ceea ce privește linia politică. *Conflicte* violente au izbucnit din când în când între I. Stalin și L. Troțki sau N. Buharin, între N. Hrusciiov și Gh. Malenkov și mai târziu între N. Hrusciiov și L. Brejnev, între M. Gorbaciiov și A. Luchianov etc. În termenii structurii de clasă, aparatul corespunde întrebării lui Lenin, referitoare la clasa care va deține puterea, în timp ce *conflictul* politic dintre diverse fracțiuni din vârful ierarhiei se rotește în jurul întrebării: cine

va exercita puterea în numele clasei conducătoare: I. Stalin sau N. Buharin, conservatorii sau reformiștii, moderații sau radicalii etc.

Această distincție explică de ce, pe baza direcției generale a politicii, se poate prevedea clar poziția sau atitudinea nomenclaturii față de orice problemă dată. În schimb, datorită autonomiei de care s-a bucurat conducerea, era dificil să se prevadă care va fi opțiunea sau atitudinea predominantă a unui conducător, în cazul unui eveniment sau a unei *crize* specifice. Acest lucru este valabil în special când un conducător autoritar a reușit să-și consolideze puterea. Nimeni nu a putut prevedea evoluția lui Stalin la sfârșitul anilor '20 și începutul anilor '30 ai secolului trecut, sau acțiunea lui N. Hrușciiov de demascare a cultului personalității lui I. Stalin.

Totuși, conducerea n-a fost o variabilă total independentă. Am văzut ce s-a întâmplat cu N. Hrușciiov sau M. Gorbaciov când politicile lor au intrat în *conflict* cu interesele nomenclaturii. Întradevar, aparatul (nomenclatura) de stat și partidul au fost și au acționat ca o puternică forță conservatoare. Prin urmare, când un nou conducător autoritar încerca să inițieze schimbări de structură care puteau afecta prerogativele și privilegiile nomenclaturii, el le-a putut realiza numai când a avut loc o dislocare în structura puterii, un schimb de gardă la Kremlin, de exemplu, care a produs în cadrul nomenclaturii o ruptură de o asemenea amploare încât s-a dat câștig de cauză celor ce susțineau schimbarea [115, p.122].

În URSS prăpastia dintre generații devenise un fenomen politic: vechea gardă a lui L. Brejnev se crampona cu obstinție de putere, barând drumul noilor veniți în Biroul Politic, în vreme ce vârsta medie în organul suprem al puterii era de 70 ani. În aparență, vechea gardă se temea de faptul că noua generație va gândi și va acționa în mod diferit. Ceea ce evenimentele ulterioare au confirmat această bănuială [115, p.124].

Astfel, în Uniunea Sovietică această „prăpastie” dintre generații a ieșit la iveală după moartea lui L. Brejnev și a făcut posibilă venirea la putere a lui M. Gorbaciov, deși aceasta nu s-a produs fără obstacole și *conflicte*.

Un alt eșec al ideologilor sovietici ține de modul în care a fost promovată „politica națională” a PCUS în societatea sovietică. În conceptul oficial al PCUS privind politica națională se menționează că: „Prietenia popoarelor este noțiunea fundamentală, care caracterizează esența relațiilor naționale în socialism. Prietenia popoarelor Uniunii RSS este o urmare a lichidării *antagonismului* dintre nații și a consolidării unui tip nou de relații naționale, bazate pe principiile internaționalismului proletar. „Proletari din toate țările uniți-vă!” este o condiție prealabilă obligatorie a acestei frății. Frăția dintre popoare poate deveni un fenomen universal numai atunci când ideile și principiile clasei muncitoare privitoare la relațiile naționale vor triumfa în întreaga lume [119, p.14].

La rândul ei această lege devine reală numai atunci când de la conducerea activității de stat sunt înlăturate clasele și grupările sociale, care prezintă interesele lor egoiste de clasă drept interese naționale.”[119, p.15]

Din conținutul acestei ordini de idei nu se înțelege altceva decât „necesitatea” subminării influenței politice și lichidării reprezentanților elitelor național-intelectuale ale popoarelor din societatea sovietică, ca unică forță capabilă și conștientă de a se opune globalizării comuniste. Ideologii sovietici fiind conștienți de faptul că lipsa conștiinței naționale și persistența analfabetismului în rândul proletariatului de diferite etnii (de fapt roadă a politicii naționale țariste încă), le va ușura sarcina implementării în practică a principiilor comuniste, după înlăturarea „rămășițelor” burgheze.

Rusificarea în societatea sovietică era caracterizată ca un proces progresist, necesar și inevitabil, care urma să contribuie la integrarea tuturor popoarelor sovietice în același sistem de relații – relațiile socialiste, iar *națiunea* era considerată „o categorie istorică tranzitorie, că ea a apărut la o anumită etapă de dezvoltare a societății și că în viitor, când se vor maturiza condițiile sociale, contopirea comunităților naționale va deveni un proces istoric firesc.”[119, p.18]

Oriunde s-a instalat, regimul sovietelor a însoțit impunerea cu forța a legilor și instituțiilor specifice de asimilare a etnicilor neruși. Procedând astfel, Kremlinul nu făcea decât să continue și să perfecționeze intensă politică de rusificare practică de autoritățile țariste încă la începutul expansiunii imperiale. Cu diferența că funcțiile panslavismului, mesianismului creștin-ortodox și mitului identificării Moscovei cu cea de a treia Romă, au fost preluate de internaționalismul proletar, mesianismul comunist, prestigiul și autoritatea Kremlinului ca centru fondator al comunismului mondial, Meccă recunoscută - cel puțin o vreme - a Internaționalei Comuniste[120, p.35].

Ideea internaționalismului era contrapusă ideii naționale, ultima fiind concepută drept cea mai mare piedică în calea internaționalizării. Nimicirea rădăcinilor naționale a etniilor neruse constituia componenta programului social, socio-cultural și politic al totalitarismului bolșevic, program care a fost realizat în U.R.S.S. pe parcursul construirii socialismului[47, p.9-11].

Încă în 1913 V. Lenin constata că una din trăsăturile caracteristice fundamentale ale problemei naționale în Rusia o constituia faptul că, sub aspect geografic, marile națiuni neruse locuiau la periferiile imperiului și, de regulă, erau înrudite cu popoarele din țările limitrofe: polonezii, românii, armenii, etc[10, p.127]. În anumite condiții, aceste părți de popoare (națiuni), ținute în cadrul Imperiului Rus, alcătuiau forțele centrifuge care zdruncinau în anumită măsură unitatea politico-administrativă a Imperiului Rus.

Pornind de la această realitate, bolșevicii au depus eforturi considerabile pentru a asigura, în regiunile de graniță, nuclee etnice fidele regimului, în speranța de a evita apariția *stărilor de conflict*. Prin urmare, ritmul și proporțiile deznaționalizării prin rusificare aveau să fie extinse și maximal intensificate prin diverse metode.

Potrivit teoreticienilor, fenomenului de deznaționalizare, în procesul de asimilare a etniilor neruse din Uniunea Sovietică, îi pot fi destinse trei faze sau trei nivele: 1) sovietizarea, adică impunerea și acceptarea instituțiilor sovietice, un sistem de integrare în sistemul comunist; 2) impunerea limbii ruse ca limbă oficială; și 3) rusificarea, un proces complex, cu mult mai îndelungat, mai degrabă individual decât colectiv, prin care indivizii aparținând etniilor sunt transformați, obiectiv și psihologic, în ruși, fără ca aceasta să implice în mod necesar și pierderea identității naționale[120, p.35].

Interesele unionale generale de stat erau considerate prioritare față de interesele republicane, aducând drept argument că „trăsăturile comune nu pot include complet specificul (naționalul). Între trăsăturile comune și specific există întodeuna o *contradicție*, contradicția dezvoltării. Această *contradicție* reală este oglindită în mod schimonosit în conștiința oamenilor care nu sunt liberi de rămășițele naționalismului și șovinismului. Trebuie să propagăm prin toate măsurile teza că interesul de stat exprimă tot ce este comun pentru toate republicile, tot ce aranjează toate popoarele Uniunii RSS. A prefera interesele de stat înseamnă a reeși din interesele întregului, înseamnă a pune interesele temporare ale minorității în dependență de interesele majorității.”[119, p.33]

Această învățătură a fost propagată forțat prin subordonarea tuturor surselor informaționale existente la acea etapă (învățământ, radiou, literatură, televiziune, presă), în scopul creării unei mentalități tipic socialiste a „omului nou” – cetățeanul sovietic.

De aceea, privirea ideologilor sovietici era ținută strict în viitor, nepreferând să privească în urmă, la ceea ce lăsau în urma lor.

În acest context era formulat scopul universal – construirea socialismului și comunismului - care determina și ideologia unică, universală, ideologia de stat - marxism-leninism-stalinismul. În baza acestei ideologii erau fabricate reperele politice principale, care, fiind propagate masiv prin rețeaua ramificată de informare prin intermediul familiei, școlii, erau impuse în conștiința maselor. Toate fenomenele sociale, evenimentele istorice, realitatea erau abordate din punctul de vedere al scopului final - construirea comunismului. Nu erau elaborate procedee de depășire a *contradicțiilor* din societate. Orice *contradicție* serioasă era considerată *antagonistă*, viciu al vechii societăți care trebuia nimicit. Apologetii ideologiei totalitare nu tolerau alte idei, opinii, cu

atât mai mult curente ideologice. Semnificativ, în această privință, este principiul bolșevic "Cine nu este cu noi, este împotriva noastră" ori "dacă dușmanul nu se predă, el este nimicit".

Regimul sovietic, odată cu mitizarea ideologiei a depus toate eforturile ca ea să fie acceptată ca unică concepție științifică despre lume și dezvoltare socială. Ea a fost transformată într-o veritabilă religie de stat, cu dogmele sale: proletariatul este groparul capitalismului; țărănimea este o clasă conservatoare și reacționară și de aceea ea trebuie treptat să dispară etc; cu cărțile sale sfinte: "Manifestul Partidului Comunist" de K. Marx și F. Engels; lucrările lui K. Marx și F. Engels, V. Lenin, I. Stalin, în continuare secretarii generali ai CC. al P.C.U.S. și chiar membrii biroului politic etc.

Marxismul, considerat ca etapă finală a filosofiei mondiale, a fost scos din zona criticii, criteriile lui fiind apreciate drept criterii de apreciere a celorlalte sisteme filosofice. V. Lenin, apoi I. Stalin, erau prorocii intangibili. Dimpotrivă, ceea ce declarau ei, trebuia să fie acceptat ca ceva sfânt, ca adevăr absolut. În asemenea situație "dacă Conducătorul spunea că vre-un eveniment nu a avut loc niciodată, înseamnă că el nu a avut loc." [47, p.169]

Comuniștii, toți oamenii societății sovietice, trebuiau să creadă, nu să gândească și cu atât mai puțin să cerceteze temeiurile unei afirmații sau să o pună sub semnul întrebării. Dogma comunistă era mai presus de orice argument, valabilitatea ei nu putea fi pusă în discuție, citarea ei era mai puternică decât orice fapt.

Ideologia bolșevică a introdus principiul partinității în știință, în creația artistică, conform căruia cultura trebuie să fie expresia intereselor partidului. Ea "și-a creat propriile dogme, simboluri, rituri și ceremonii, care au impregnat mentalitățile și moravurile celor ce credeau sau voiau să apară drept credincioși. Orice îndepărtare de la normele stabilite era sancționată cu același fanatism propriu unei religii și biserici, care vede în atitudinea neconformă cu dogmele ei un pericol pentru existența sa" [121, p.42].

Trăsătura esențială a regimului comunist, care i-a asigurat existența, a fost teroarea. Originele *stărilor de conflict* din societatea sovietică trebuie căutate din start, chiar de când puterea sovietică făcea primii pași.

Dictatura proletariatului s-a bazat de la bun început pe violență. "Sensul științific al dictaturii, - scria V. Lenin, - înseamnă nu altceva decât puterea nelimitată de nici o lege, nestrâmtorată de nici o regulă, bazată nemijlocit pe forță". Această forță violentă era utilizată ca metodă principală de guvernare în scopul impunerii și executării deciziilor politice, al asigurării controlului asupra verigilor administrației, al colectivizării agriculturii, al descheaburirii și deznaționalizării. V. Lenin sublinia, nu numai odată, că dictatura proletariatului este: "Puterea nelimitată, în afara legii, care se bazează pe forță, în sensul direct al cuvântului" [11, p.383].

Premisele *stărilor de conflict* le găsim în ideologia bolșevică, însă această ideologie, la rândul ei, s-a impus nu numai datorită terorii, ci și unei economii extrem centralizată și dur reglementată. Economia a constituit baza materială a regimului totalitar sovietic.

Marxism-leninismul renega proprietatea privată, de aici pornește naționalizarea mijloacelor de producție. Etatizarea relațiilor de producție a însemnat subordonarea lor voluntarismului politic, dictaturii partidului. Planificarea a devenit o prerogativă a administrației, care exercita voința grupului dominant de reproducere a puterii lor.

Statul sovietic, efectuând naționalizarea, a creat iluzia că politica economică a statului este promovată în interesele majorității truditoare. De fapt întreaga proprietate a nimerit în mâinile unui grup, care nici pe departe nu exprima interesele majorității truditoare, ci cu totul alte forțe și interese.

În procesul etatizării milioane de oameni, popoare întregi s-au pomenit dezmoșteniții soartei în schimbul paradisiului promis pe pământ. "Istoria nu cunoaște scopuri ideale, - scria Milovan Djilas, - care ar fi realizate cu mijloace neideale, antiumane, exact așa nu cunoaște ea nici societate liberă, creată de robi. Nimic nu descoperă realitatea și amploarea scopului, ca metodele folosite în drum spre acest scop"[122, p.314]

Uniunea Sovietică a fost țara în care totalitarismul cu toate trăsăturile caracteristice a cunoscut o amplă realizare în practică. Au fost expuse diverse opinii privind limitele cronologice ale regimului totalitar bolșevic. Majoritatea covârșitoare a specialiștilor consideră că sistemul totalitar în Uniunea Sovietică a prosperat în anii de conducere a lui I. Stalin.

Oricum, mulți cercetători sunt de părerea că totalitarismul bolșevic ca „virus” social care a creat o acută „epidemie” de *contradicții și conflicte* în societatea sovietică își trage originea încă din timpul primului război mondial și războiului civil, când au fost lichidate toate partidele politice existente în Rusia, cu excepția celui bolșevic, iar împotriva structurilor vechii puteri și a adepților acesteia a fost utilizată forța.[123, p.55]

După 1917, bolșevicii au creat într-un termen scurt sistemul puterii de stat - sovietele. Pivotalul acestuia erau organizațiile de partid care penetrau aparatul de stat de sus până jos și care "cimentau" verigile sistemului politic. Pilonul ideologic fundamental al creării sistemului politic sovietic a fost teza lui V. Lenin conform căreia numai Partidul Comunist "este capabil să unească, să educe, să organizeze... și să conducă întreaga activitate a proletariatului..., iar prin intermediul lui să conducă toate masele muncitoare"[12, p.94]. Prin urmare, partidul, plasându-se de-asupra statului, conducând întreaga societate, era dotat cu funcții totale.

În așa fel, V. Lenin și bolșevicii au transformat Rusia într-un câmp experimental al istoriei și au pus temelia unei societăți noi - o societate monodimensională. Întreaga varietate a vieții

sociale, cultura, tradițiile seculare, potențialul creator al milioane de oameni – totul a fost redus la monovalența paradigmă a leninismului, anume aceea care prescria sistemului monopolul: asupra puterii, proprietății, ideologiei. În societate a fost instaurată gândirea uniformă și liniară, birocrația, autoritarismul unui partid politic, frica irațională. Se începuse un „război” îndelungat împotriva propriului popor.

Mai întâi a fost distrusă clasa muncitoare. "Hegemonul revoluției" nu a obținut puterea, fabricile, uzinele, libertatea, așa cum le-au promis bolșevicii, chemându-i la revoluție. Dimpotrivă, toate posturile în structurile puterii au fost ocupate de "revoluționarii profesionali", care știau de fabrică și uzină din cele auzite la mitinguri și care până în 1917 se aflaseră în emigrație. Din 1917 și până în 1991, "partidul clasei muncitoare" și apoi ca și toată Uniunea Sovietică au fost conduse de acești "revoluționari profesionali", adică de nomenclatura de partid.

Locul și rolul clasei muncitoare avea să fie altul. Deoarece tot ce fusese promis proletariatului devenise "proprietate a întregului popor", clasei muncitoare îi rămase dreptul "să delegheze" împuternicirile sale de conducere nomenclaturii, ei rămânându-i dreptul să muncească. În consecință "hegemonul revoluției" avea să fie exploatat mai draconic decât în vremea țarismului.

Se știe că crearea bazei industriale a socialismului a fost efectuată, în mare măsură, prin constrângere. Multe obiective industriale au fost ridicate de deținuți care din anii '20 încoace numărau milioane.

Cel mai crunt exploatat în condițiile totalitarismului bolșevic a fost, totuși, țărănimea. În luna mai 1918, V. Lenin scria tezele principale ale decretului privind dictatura alimentară. El insistă ca în decret să fie introdusă ideea despre "lupta necruțătoare și despre războiul împotriva burgheziei țărănești care posedă surplusuri de cereale". Președintele Consiliului Comisarilor poporului cerea "să fie spus clar că posesorii de cereale, care au surplusuri de pâine și care nu le transportă la stațiile ori la centrele de colectare, sunt declarați *dușmani ai poporului* și sunt alungați din localitate pentru totdeauna, închiși în pușcărie pe un termen nu mai mic de 10 ani, averea fiindu-le confiscată".

V. Lenin, referindu-se la lupta împotriva chiaburimii, introduce în uzul rusesc termenul "dușman al poporului", cere "împușcarea imediată", legiferează onorariul a cincizeci la sută din prețul pâinii găsite, celuia care o găsește ascunsă sau indică unde consătenii ascund produsele agroalimentare[13, p.88].

Ofensiva dictaturii proletariatului asupra țărănimii ruse în anii 1918-1920 a cauzat foametea din anii următori 1921-1922. Rezistența țărănimii evoluase în răscoale masive. Pentru a înăbuși răscoala țărănească din regiunea Tambov, condusă de A. Antonov, M. Tuhacevski avea

la dispoziție, în luna mai 1921, 50 mii de ostași, trei trenuri blindate, trei detașamente blindate, unități de mitraliere plasate pe camioane, circa 70 de tunuri, un detașament de aviație, sute de mitraliere.

În timp ce în Rusia bântuia foametea statul bolșevic exporta cereale. În toamna anului 1922 sufereau de foame 36 mln de oameni; zilnic de foame mureau mii de oameni, iar Biroul Politic adoptă la 7 decembrie 1922 următoarea decizie: "a considera necesar exportul a 50 mln. puduri de cereale". Pe de altă parte, în condițiile în care Rusia era cuprinsă de foamete, haos, mortalitate masivă, Biroul Politic nu numai că exporta cereale, dar și trimitea peste hotare, partidelor comuniste, enorme cantități de aur.

Indicațiile lui V. Lenin au constituit baza metodologică a colectivizării, realizată de I. Stalin. Bolșevicii apreciau țărănimea drept clasă reacționară, deoarece, dintre cele două clase fundamentale ale societății sovietice, țărănimea, după ei, constituia clasa a cărei economie se baza pe proprietatea privată. I.Stalin, citându-l pe V. Lenin, care afirma că atâta timp cât în țară predomină gospodăria țărănească ce generează capitaliști și capitalism, va persista primejdia restaurării capitalismului, trage următoarea concluzie: "... că atâta timp cât persistă astfel de primejdie, nu se poate vorbi serios despre victoria construirii socialiste în țara noastră". Sprijinindu-se, așadar, pe ideile lui V. Lenin, la finele deceniului al treilea și începutul deceniului al patrulea, I.Stalin lansează sarcina colectivizării gospodăriilor țărănești individuale ce urma să fie însoțită de lichidarea celei mai bune părți a țărănimii.

Anul 1932, a fost declarat "anul încheierii colectivizării compacte" în U.R.S.S.(întâmplător sau nu, dar corespunde în timp cu *holodomorul* ucrainean), în raportul "Bilanțul primului plan cincinal", prezentat la plenara comună a CC. și Comisia Centrală de Control ale P.C.(b) din toată Uniunea, la 17 ianuarie 1933, I.Stalin constata cu satisfacție: "Partidul a reușit ca colectivizarea să întrunească acum peste 60% din gospodăriile țărănești și să cuprindă peste 70% din toată suprafața de pământ a țăranilor, ceea ce înseamnă o supra îndeplinire de trei ori a planului cincinal"[14, p.343]. Drept mare realizare era prezentat faptul că partidul reușise să transforme U.R.S.S. dintr-o țară cu o mică gospodărie țărănească, în țara celei mai mari gospodării agricole din lume.

Vorbind despre "realizări", I. Stalin trecea însă sub tăcere situația reală din satele Uniunii Sovietice. Nu spunea nimic despre foametea din anii 1932-1933. Erau cazuri când de foame mureau sate întregi. Conform evaluărilor istoricilor din diferite țări, în timpul colectivizării compacte în U.R.S.S. au murit de foame milioane de oameni[124, p.343].

La finele anului 1929, Stalin pune începutul unui nou „război” împotriva țărănimii - trecerea "de la politica limitării tendințelor exploatare ale cheaburimii la politica lichidării

chiaburimii ca clasă"[15, p.118]. E important să subliniem că gospodăriile țărănești înstărite furnizau 600 mln puduri de cereale, pe când colhozurile și sovhozurile existente atunci - doar 80mln puduri. Problema era următoarea: cerealele aflate în posesia gospodăriilor țărănești trebuia cumpărată, din colhozuri, însă, putea fi, pur și simplu, luată.

Valul de violență a cuprins toată Uniunea Sovietică. Conform calculelor efectuate de istoricii ruși N. Mihailov și N. Teptov, în anii colectivizării în Uniunea Sovietică au fost "lichidate ca clasă" mai mult de 20 milioane de persoane.

În februarie 1933, când foametea era la apogeu, la Moscova este convocat congresul colhoznicilor frunțași. În cuvântarea rostită de la tribuna congresului, la 19 februarie, I. Stalin arăta realizările muncitorilor din Moscova și Leningrad și a țăranilor colhoznici. În acea zi în U.R.S.S. au murit de foame în jur de 3 mii de oameni[125].

Principala repercusiune a colectivizării gospodăriilor țărănești individuale în U.R.S.S. a fost distrugerea agriculturii și transformarea țăranimii în robi ai secolului al XX-lea. Țara care până la 1917 producea un sfert din toată cantitatea de cereale produsă pe glob, a fost transformată ulterior într-un stabil cumpărător de cereale. În perioada 1917-1991, cu excepții foarte rare, în Uniunea Sovietică nu a fost suficientă cantitate de cereale. Depășirea acestei situații era posibilă doar pe două căi: în anii stalinismului - populația suferea de foame; după moartea lui I. Stalin - pâinea era cumpărată de la "capitaliști", care, contrar prorociilor bolșevice, nicidecum nu dădeau faliment.

Regimul bolșevic de la începutul existenței sale a depus eforturi enorme în scopul distrugerii culturii "vechi burgheze" și a "introducerii" propriei culturi - "cultura proletară". La propunerea lui V. Lenin, CC al PC(b) din Rusia, aprobă la 12 aprilie 1918 decretul "Cu privire la scoaterea statuilor, înălțate țărilor și slugilor lor, și elaborarea proiectelor de monumente ale revoluției socialiste ruse". Astfel a demarat distrugerea bisericilor și tuturor monumentelor care aminteau de "trecutul blestemat". Se efectua confiscarea trecutului.

Bolșevicii în procesul consolidării dictaturii proletariatului și-au pus drept scop primordial, după cum am mai menționat, reeducarea populației în spiritul propriei ideologii. Pentru realizarea acestui obiectiv trebuia "mobilizată" intelectualitatea. Iată de ce V. Lenin a trasat cursul general al subordonării intelectualității intereselor de partid. Intelectualitatea urma să fie constrânsă să lucreze pentru comunismul bolșevic. La întâlnirea cu scriitorii din Moscova, L.Troțkii, unul din liderii bolșevicilor, susținea că "partidul comunist din Rusia constituie fabrica pentru făurirea poeziilor noi, proletari. PC(b) din Rusia va educa poetul proletar, va crea un adevărat literat". Fiind convinși că marxismul constituie adevărul absolut, metodologia

cunoașterii lumii, bolșevicii le-au interzis tuturor dreptul la propria opinie și, cu atât mai mult, să o considere justă.

Peste puțin timp după revoluție, intelectualitatea din Rusia Sovietică a înțeles că orânduirea impusă de bolșevici nu era aceea la care ea spera și pe care o aștepta de la revoluție. A apărut problema: să fie acceptată ori nu? Dintre cei care nu au emigrat o bună parte au acceptat-o, restul fiind repressați.

Din cele arătate, putem menționa că regimul sovietic prin lichidarea pluripartidismului, prin folosirea terorii împotriva propriului popor, prin propaganda de „spălare de creier”, cenzură, a reușit totuși să-și asigure o *acalmie* în societate, iar popoarele statului sovietic au avut nefericita ocazie să experimenteze pe propriu utopia sec.XX. Astfel, cetățenii sovietici, mai bine de șapte decenii au trăit într-o lume ireală, într-o „iluzie a existenței”, neștiind atunci, că drumul pe care îl parcurg nu duce în „comunismul luminos”, ci într-un adevărat colaps economic, social și politic.

Toate aceste experimente și transformări socialiste au stat la baza genezei *stărilor de conflict* în societatea sovietică, iar după 1940/1944 au fost implementate și în RSS Moldovenească. Instaurarea puterii absolute a partidului comunist, lichidarea proprietății private, teroarea și deportările, distrugerea culturii – au fost direcțiile de activitate ale bolșevicilor veniți în Basarabia.

2.2. Implementarea regimului totalitar comunist în Basarabia și apariția stărilor de conflict în RSS Moldovenească.

La finele lunii august 1944, Basarabia a fost reocupată de URSS, fapt confirmat prin Convenția de armistițiu (12 septembrie 1944) și prin Tratatul de Pace de la Paris (10 februarie 1947). La această etapă statul sovietic se prezenta ca o societate în care triumfase, deja, socialismul (conform Constituției din 1936), în care întreaga putere aparținea clasei muncitoare, o societate care s-a „scuturat” de orice element burghez, care a nimicit „omul care exploata om”, atât la nivel individual cât și național. Acest „paradis” le-a fost „dăruit” și basarabenilor. Imediat, după refacerea RSS Moldovenești, Moscova a acționat pentru instaurarea unui regim asemănător celui sovietic.

În cazul RSS Moldovenești, la fel ca și cazul altor popoare sovietice, "trecerea la socialism" a fost plătită scump de moldoveni. Invazia sovietică din 1940, operațiunile militare din 1941 și recucerirea teritoriului din 1944 pustiiseră deja satele și orașele basarabene și dezrădăcinaseră sute de mii de basarabeni. Războiul de pe frontul estic presupusese rechiziționarea a jumătate din cai și porci și aproape o treime din oi și capre, secetele grele din 1945 și 1946 au redus și mai mult producția agricolă. Imediat după reocuparea regiunii, forțele de

securitate sovietice au început să organizeze "repatrierea" basarabenilor care fugiseră din fața înaintării Armatei Roșii, refugiații din România au fost predați autorităților sovietice, mulți fiind împușcați sau deportați sub acuzația de a fi fost „colaboraționiști ai fasciștilor români și germani”. (vezi Anexa 1) Pedepsele au fost aplicate persoanelor aparținând tuturor grupurilor etnice, nu numai vorbitorilor de limbă română. De exemplu, populația germană a Basarabiei, care număra peste 81000 în 1930, scăzuse sub 4000 până în 1959 ca rezultat atât al „repatrierii” din timpul războiului, cât și al represiunii împotriva celor considerați colaboraționiști după război [57, p.72].

Foamea și deportările organizate au agravat și mai mult situația populației în timpul campaniei de colectivizare (1946-1950). Deși anumite lipsuri și seceta nu erau neobișnuite în Basarabia, este demonstrat faptul că foamea din 1946-1947 a fost provocată de rechiziționarea grânelor de către comuniști și a fost direcționată împotriva celui mai mare grup etnic de la sate – moldovenii [57, p.104]. Conform estimărilor unor cercetători, în jur de 200.000 de țărani au murit de foame și de alte boli în perioada 1946 – 1947 [126, p.12]. În plus, campania oficială de eliminare a "chiaburilor", îndreptată împotriva țăranilor, în decursul a doar două zile de 5 și 6 iulie 1949, urmau să deporteze 11.253 de familii (35.796 oameni) [80, p.42], în Kurgan, Tiumen, Irkutsk și alte regiuni din Siberia și Kazahstan, în cadrul unui plan numit "Operațiunea Sud". Astfel, numai în lunile iulie-noiembrie 1949 cota gospodăriilor țărănești care au intrat în colhozuri s-a majorat de la 32% la 80% din total, pentru ca să se ridice la 97% în ianuarie 1951 [80, p.46-47]. Prin urmare, după această operațiune, din iunie 1949, cei care alcătuiau majoritatea populației locale, țăranii și cei care erau cei mai refractari față de puterea sovietică, sunt nevoiți să-și „schimbe” atitudinea. Frica de o nouă operațiune, poate de o mai mare amploare, a determinat agricultorii individuali să renunțe la gospodăriile lor și să accepte „compromisul” cu regimul sovietic, un regim care dăduse de înțeles că nu va cruța nici un fel de protestatar sau rebel [87, p.104-105].

Ultima deportare în masă a populației basarabene a avut loc în noaptea de 31 martie spre 1 aprilie 1951, și a vizat de această dată elementele religioase, considerate un pericol potențial la adresa regimului comunist stalinist. În cadrul operațiunii, numită „Sever”, au fost arestate și deportate 723 de familii, alcătuind 2.637 persoane. Au fost vizați în primul rând membrii „sectelor” religioase [87, p.111], în total, din 1941 până în 1951, aproape 16.000 de familii au fost deportate din RSSM [57, p.145].

Din cele relatate, devine clar, că procesul de „trecere la socialism” în RSSM nu poate fi caracterizat ca o evoluție firească de dezvoltare, ca ceva asemănător apariției relațiilor capitaliste în Europa de Vest, sau chiar în Rusia. Acest model de viață (socialist) tipic rusesc și străin populației

băștinașe, a fost instaurat forțat în RSSM, iar pentru a ține populația în *tăcere și ascultare*, ca stimul „atractiv” față de noile „valori” aduse din Rusia servea teroarea și violența.

În urma acestor transformări inumane, elucidate pe scurt, apare întrebarea: a existat o oarecare rezistență din partea populației locale față de măsurile represive ale regimului sovietic? În baza documentelor de arhivă, constatăm: că, de regulă, forma de rezistență față de puterea sovietică a avut un caracter relativ pasiv. La revenirea sovieticilor în 1944, basarabienii nu-și făceau iluzii mari, știind deja ce înseamnă *comunism* din experiența primului an de ocupație dinaintea războiului. Tocmai pentru a *calma* spiritele, înaintea Armatei Roșii au fost trimiși numeroși agitatori și propagandiști comuniști care promiteau eliberarea adevărată și dădeau asigurări că puterea sovietică va alunga pentru totdeauna moșierii care au vrut să-și "însușească pământul poporului" [127, f.17].

Deputații Sovietului Suprem al RSSM au fost și ei încadrați în „munca de lămurire”, de a afla starea de spirit și doleanțele localnicilor. Astfel, în scurt timp după reocuparea Basarabiei, o delegație alcătuită din deputați ai Sovietului Suprem al RSSM se întâlnesc cu basarabienii recrutați în Armata Roșie. Prima întrebare adresată „aleșilor poporului” era: „De ce li se interzice să facă rugăciuni?”, urmată de exprimarea doleanțelor de a li se permite ca pregătirea militară să se organizeze la dâșii acasă în Moldova. Basarabienii recrutați în Armata Roșie erau indignați și de faptul că „sunt incluși în infanterie, nu și în alte unități”. Se observă astfel o diferență clară de mentalitate a localnicilor față de noii veniți de peste Nistru, dar se întrevede și o anumită speranță că se va putea ajunge la o înțelegere cu noile autorități [128, f.34-35]. Aceasta s-ar datora faptului că „societatea se află în permanentă dezvoltare, indiferent de regimul politic existent, altceva este că funcțiile organismului social pot fi încetinite, dar nicidecum blocate cu desăvârșire” [129, p.189].

După război, conform documentelor de arhivă, critica față de puterea sovietică se intensifică nu numai din partea moldovenilor, dar și din partea reprezentanților altor etnii. În decembrie 1947 organele de securitate locale dețineau informații numeroase în acest sens. Un anume Fiodorov, inspector superior la Banca Agricolă din Chișinău era pus la evidența KGB-ului pentru că exprimase opinii dușmănoase față de comuniști în legătură cu procesele intentate de aceștia împotriva celor care au colaborat cu "ocupanții". El credea că "aceste procese erau o ficțiune" și că "sunt judecați 10 oameni pentru a arăta că la noi în Moldova au fost ocupanți, dar se uită faptul că pe timpul ocupanților se trăia bine, mult mai bine decât acum". Alt cetățean de etnie rusă, N. N. Kustariov, contabil la Banca Industrial-Comercială considera că "și pe dâșii, pe bolșevici o să-i judece degrabă" și "daca se judecă după numărul oamenilor pe care i-au omorât, bolșevicii sunt mai mari criminali". Kustariov aprecia că "în timpul apropiat totul se va schimba pentru că

altfel nu se poate." Un student moldovean, pe nume G. Popușoi, de la Institutul de Medicină, la rândul său credea, că "germanii trebuie întradevăr să fie pedepsiți", dar "rușii singuri au făcut pagube enorme și acum dau vina pe alții", așa încât "românii n-au pentru ce să fie judecați nici într-un fel" [95, f.29-30]. Critica față de regimul comunist era cauzată și de faptul că mulți țărani erau obligați să lucreze loturile de pământ ce aparțineau înalților demnitari de stat și de partid din RSSM, așa cum se menționează într-o scrisoare secretă adresată secretarului CC al PCM, N. Coval. Scrisoarea evidențiază că din acest motiv "țăranii consideră că nu există nici o diferență dintre puterea regală și puterea sovietică" [85, p.121].

Este important de asemenea de remarcat că autoritățile sovietice erau curioase să afle "starea de spirit" a populației din perioada imediat anterioară deportărilor. Astfel NKVD-ul de la Chișinău trimitea Moscovei un raport în care existau numeroase aprecieri negative față de puterea sovietică și acțiunile sale de ultimă oră. O țărăncă din satul Logănești, raionul Kotovski, pe nume A. Caproș, afirma: "Vedeți cum se răfuiesc rușii cu moldovenii noștri ei își bat joc de noi. Românii nu făceau asta, dar nu-i nimic, degrabă va fii război și totul va reveni la loc". O altă femeie, Parascovia Prepeliță din Soroca, credea la rândul ei că "pe toți moldovenii ne vor deporta, iar aici vor fi aduși ruși. Puterea sovietică intenționează să nimicească moldovenii pentru că merg împotriva ei". Vasile Pricop din Răducani, raionul Leova, era mai optimist, crezând că "în curând va fi război și America va ataca Uniunea Sovietică și ne va apăra de bolșevicii războinici. Iată atunci, le vom arăta cum să-și bată joc de poporul nostru" [80, p.505].

Alte forme de rezistență antisovietică non-violentă au fost: eschivarea de la serviciul militar în rândurile Armatei Roșii [85, p.83-87], (vezi tab.2) și de la munca forțată în întreprinderile industriale din Uniunea Sovietică, neachitarea impozitelor și a livrărilor obligatorii de produse alimentare către stat, acțiuni de protest împotriva alegerilor în organele puterii de stat [81, p.50-66].

Au fost însă și cazuri numeroase în care s-a manifestat o rezistență cât de cât mai activă, mai ales în primii ani postbelici. Opoziția deschisă și violentă față de regim, prin organizații bine încheiate, a fost specifică mai ales raioanelor din nordul și centrul republicii. Conform cercetărilor, cele mai importante organizații antisovietice, în acest sens, au fost: "Arcașii lui Ștefan", grupul antisovietic condus de Filimon Bodiu, "Sabia dreptății", "Partidul Libertății", "Armata Neagră" și "Uniunea Democratică a Libertății". "Arcașii lui Ștefan"(1945-1947) a fost cea mai importantă organizație, fățiș antisovietică de pe teritoriul Basarabiei. Din păcate, organizația a fost deconspirată prematur, așa încât activitatea acesteia n-a înregistrat acțiuni deosebite în combaterea comunismului. Acte teroriste împotriva unor lideri

comuniști au fost organizate, îndeosebi de grupul lui Filimon Bodi, în zona centrală a Moldovei. Alte organizații, precum "Partidul Libertății" sau "Uniunea Democratică a Libertății" au desfășurat activități mai mult de propagandă decât de rezistență activă. Se cunoaște că aceste grupări aveau în componența lor persoane din diferite straturi sociale, intelectuali (mai ales învățători) și țărani, care alcătuiau majoritatea. Obiectivele acestora purtau în primul rând un caracter antisovietic, îndreptate atât împotriva comuniștilor veniți din afara Moldovei, cât și a celor proveniți din rândurile localnicilor, într-un cuvânt împotriva regimului comunist. De obicei, totuși, organizațiile antisovietice aveau un caracter clar proromânesc pentru că fiind "fii ai României întregite, crescuți și educați în spiritul tradițiilor neamului românesc, acești tineri basarabeni nu au putut și nici nu au dorit să accepte alt mod de viață, un alt regim social, colectivizarea, foametea organizată, ori să trăiască într-o altă țară decât cea a strămoșilor lor" [81, p.220-221].

La sfârșitul anului 1951 și începutul anului următor, toate organizațiile antisovietice din republică au fost lichidate. Pentru comparație, rezistența armată în Ucraina Occidentală și republicile baltice, alte teritorii achiziționate după cel de-al doilea război mondial, a durat până în anul 1952 [81, p.168], ceea ce sugerează că lichidarea organizațiilor antisovietice din RSSM a coincis aproximativ cu lichidarea organizațiilor ostile puterii comuniste din întreaga Uniune Sovietică, probabil conform unui plan de sincronizare la nivel unional. Astfel, reușindu-i regimului sovietic de ocupație să instaureze o *acalmie* și în societatea RSSM.

Astfel, în republică, apar elementele specifice sistemului politic totalitar: Partidul Comunist cu rol de conducător, sovietele ca formă a puterii de stat, comsomolul, uniunile profesionale ca organizații obștești, ș.a. Administrația era constituită pe baza modelului sovietic, cu ajutorul unui vast aparat politico-funcționăresc coordonat de Moscova.

Partidul Comunist (bolșevic) supraveghea formarea celorlalte instituții ale sistemului sovietic. Moscova a hotărât ca posturile principale din conducerea partidului, statului, a economiei și a organizațiilor publice din RSSM să se afle sub supravegherea directă a Comitetului Central al PC(b) din toată Uniunea.

Hotărârile structurilor superioare de stat și de partid erau executate necondiționat de către cele inferioare. Există principiul supunerii față de conducători și lipsa responsabilitatea conducătorilor în fața celor conduși.

Raționamentele expuse pot fi completate cu afirmația istoricului rus V. Pastuhov, precum că "puterea comunistă, avea un caracter total, dominând complet societatea, nu prin faptul că era într-un fel prea teroristă sau durabilă, ci de aceea că în societate lipseau forțele capabile să pună capăt despotismului acesteia"[130, p.40]. El sugerează ideea că prezența firească a "virusului

antitotalitar" în relațiile social-politice din societatea sovietică, acționează ori pe calea natural-evolutivă, ori fiind activizat de către acțiunile conștiente ale omului, bazate pe construcții concret-teoretice, ce vizează legile dezvoltării sociale, evoluția relațiilor de putere, comportamentul individului ca element esențial al sistemului.

Caracterul total al puterii comuniste, despotismul ei nelimitat reprezenta o manifestare simptomatică a vulnerabilității imunității sociale împotriva monopolului acesteia, precum și a lipsei unor conștiente eforturi antitotalitare din partea societății moldovenești. Și într-un caz și în altul, sociumul, prin aducerea la *tăcere*, era sortit să ramână martorul unei îndelungate autodistrugerii a sistemului totalitar, virusul principal al căruia era birocrația creată de el însuși. Și-n acest sens, într-adevăr, "cadrele decid totul": ei (și nu poporul care este doar complice) crează, dar și distrug regimurile totalitare, evident nu fără includerea în etapa finală a acestui proces, a factorului transcendent, mai dinamic și mai progresiv. Specificitatea puterii totalitare instalate în RSSM, asemenea celei de la care deriva, se manifesta și prin faptul că organul suprem de conducere - Biroul CC al PCM și-a concentrat plenitudinea puterii în mâinile sale. Ca urmare, acest organ avea de afaceri cu un enorm volum de materiale, probleme și chestiuni, situație în care funcționarii fizici nu erau în stare să-1 sistematizeze și să adopte decizii eficiente. Mai mult, necesarele cunoștințe analitice și praxiologice esențial depășeau posibilitățile intelectuale ale birocrației eșalonului superior al conducerii de partid. "Reputația Puterii, în opinia lui Hobbes, și este puterea"[131, p.87]. De aceea mitul despre aceea că totalizarea puterii semnifică creșterea eficienței controlului asupra tuturor proceselor sociale, este hiperbolizat.

Pe de altă parte însă, este necesar să menționăm caracterul reglat și autosuficiența puterii totalitare, în care toate fibrele administrative duceau spre și treceau prin elita conducătoare; fiecare treaptă a ei în ierarhia grupului de putere administra efectiv propriul aparat și grupurile inferioare de putere cu aparatele lor. În acest context Caplan afirmă, că „grupurile de putere controlează toate instrumentele puterii, toate organizațiile societății civile și pot penetra în toate aspectele politicii și ale vieții sociale”[131, p.90].

Cu toate acestea, o mai detaliată și subtextuală analiză a acestei scheme, ne-a dirijat spre o la primă vedere paradoxală concluzie: cu cât mai totalitară este puterea, cu atât mai dificil pentru ea este să controleze procesele sociale, să administreze acțiunile oamenilor, să subordoneze voința lor; cu atât mai mult ea pierde sprijinul acordat cândva de societate și începe să se impună ca o forță transcendentă, astfel provocând o mai rapidă acumulare în societate a *energiei negative cu caracter exploziv*. În acest context menționăm, că societățile totalitare posedă două caracteristici esențiale, care ar părea incompatibile cu natura lor - ele sunt cele mai stocastice și totodată pasionare dintre toate societățile cunoscute în istorie. Acest fenomen se află în corelație

directă nu numai cu procesul monopolizării puterii de către grupul administrativ suprem, dar și cu lipsa unității de interese și opinii în interiorul acestui grup, informației eficiente și autentice, care ar fi semnalizat exact și expresiv grupelor guvernante starea lucrurilor din societate și sfera economică. Toate acestea reduc la zero imensele și, precizăm, negativele posibilități potențiale ale sistemului puterii totalitare de realizare a controlului și administrării societății.

În urma unui studiu, efectuat de politologul Valentin Beniuc, autorul remarcă, că procesul de implementare a noilor relații social-politice și economice în RSSM a avut un caracter strict planificat și era direcționat de către CC al PC(b)U prin intermediul impuselor structuri republicane de partid și de stat. Principiile bolșevice de implementare a socialismului, realizat în URSS și implementat pentru un an (iulie 1940 -iunie 1941) în RSSM, constituia modelul universal, algoritmul politic obligatoriu. Materializarea acestui proiect necesita un număr enorm de conducători, strict dirijați de puterea centrală.

Planurile Moscovei, la etapa restabilirii relațiilor comuniste în ținut, preconizau realizarea unui dublu scop politico-organizational strategic: pe de o parte - reproducerea sistemului sovietic de relații social-politice în condițiile Moldovei, pe de alta parte - integrarea treptată a RSSM în sistemul politic, unitar al relațiilor teritorial-administrative, economice și sociale ale URSS [132, p.8].

Importată, structura de partid a RSSM urma să devină nu numai un instrument de implementare al noilor relații, dar și componentul lor principal, pivotul acestora. O astfel de interconexiune garanta succesiunea și previzibilitatea restructurării relațiilor politice și social-economice din regiune. Aparatul politic local, pus în funcțiune și dirijat din Centru (Moscova), își desfășura activitatea nu numai în direcția realizării "scopului suprem", dar și a propriilor interese, creării climatului favorabil lui.

Cu alte cuvinte, aparatul de partid instalat în RSSM trebuia să formeze în jurul său întregul sistem al structurii de stat, să se transforme în axa acestuia. Ramificările și continuitatea lui urmau să devină sovietele, ministerele, sindicatul, organele de partid, aparatul ideologic, instituțiile militare și sportive etc. Aparatul de partid al RSSM, asemenea aparatelor de partid ale altor republici sovietice și al URSS-ului în general, trebuia să dispună, în primul rând, de o structură ierarhică bine organizată - de la CC până la birourile organelor primare de partid. Biroul de partid urma să devină și a devenit, centrul de putere în instituțiile și structurile economice de pondere, comitetul raional de partid - în raion, cel județean - în județ și așa până la organele de putere republicane superioare ale RSSM.

În al doilea rând, într-un termen de timp limitat, el urma să-și însușească și-n limitele raționale să-și atribuie cele mai importante funcții și toate prerogativele aparatului de stat, să

consolideze rolul său în toate verigile structurii sovietice din RSSM.

În al treilea rând, în fața aparatului de partid al RSS Moldovenești se afla o problemă arhidificilă, dar și arhiimportantă din punctul de vedere al necesității formării structurilor administrativ-comuniste: crearea unui sistem de control și subordonare multinivelară, conexiunea tuturor structurilor conducerii de stat într-o rețea unică a puterii.

Primul nivel - puterea raională de partid, cu instituțiile subordonate și controlate de ea, care în același timp erau subordonate instanțelor de partid mai superioare.

Al doilea nivel - puterea județeană de partid, care penetra atât puterea raională de partid cât și instituțiile subordonate ei.

Al treilea nivel - puterea republicană de partid, ce se infiltra și controla toate nivelele ierarhic dependente de ea.

Al patrulea nivel - puterea unională, centrală de partid.

Principalul exponent al acestor relații de putere, era așa-numita nomenclatură - segment social, format de partidul comunist și constituit din activiști profesioniști de partid.

Toată nomenclatura de partid a RSSM se diviza în nomenclatura CC al PC(b)U și cea a CC al PC(b)M, în nomenclatura comitetelor județene de partid (până la lichidarea lor în anul 1947) și nomenclatura comitetelor orașenești și raionale de partid. Împreună ele constituiau o rețea unică a puterii totalitare republicane [132, p.9-10].

Nucleul conducătorilor de partid din RSSM îl constituia nomenclatura comitetelor raionale de partid, care a atins către anul 1950 un număr de 7.000 de persoane[133, f.1-2]. Ea reprezenta veriga medie a sistemului de partid, legat prin intermediul organizațiilor sale primare de instituțiile financiar-economice, social-politice, științifice, de instruire și educație ale RSSM. Ea constituia baza funcțională a CC al PC(b)M, din ea conducerea superioară de Partid selecta și mobiliza noi forțe. În componența nomenclaturii comitetelor raionale de partid intrau: membrii acestora, secretarii organizațiilor primare de partid, președinții sindicatelor de ramură din raion, membrii aparatului comitetului raional al ULCTM (Uniunea Leninistă Comunistă a Tineretului din Moldova), primii trei conducători ai comitetului executiv raional, toți președinții sovietelor sătești, primii conducători ai structurilor raionale de planificare, finanțe și comerț, directorii întreprinderilor, șefii serviciilor raionale de comunicație și drumuri, conducătorii unităților de ocrotire a sănătății și asigurării sociale, șefii secțiilor raionale ale securității de stat și afacerilor interne, procurorul raional, toți președinții colhozurilor, directorii sovhozurilor și SMT-urilor (Stațiilor de Mașini și Tractoare), conducătorii structurilor de colectare, șeful secției raionale pentru învățământ, directorii școlilor și caselor de cultură.

Componența nomenclaturii comitetelor orașenești de partid al PC(b)M era determinată de

prezența în cadrul ei a conducătorilor tuturor structurilor social-politice și economice, instituțiilor științifice și de învățământ situate în limitele orașului.

Nomenclatura republicană de partid - CC al PC(b)M îngloba cei mai importanți, din punct de vedere al influenței politice, conducători de partid și sovietici, ai structurilor economice din raioanele și orașele republicii, constituind la momentul completării ei 2.200 de persoane[134, f.42]. Toată rețeaua aceasta de putere avea scopul de a controla totul, de a aduce populația RSSM la *tăcere și supunere* totală.

V. Beniuc, ajunge la concluzia că, distrugerea acestei rețele de putere era practic imposibilă. Ea putea să dispară (fără garanții de recidive) numai în rezultatul unui îndelungat proces de putrefacție și alienare, de formare a noilor structuri de putere.

Formarea sistemului ierarhic unic al puterii în RSSM a fost realizată prin direcționarea în scurt timp a unui număr mare de cadre profesioniste de partid din regiunile răsăritene ale URSS în Moldova, includerea lor în structuri concrete cu însărcinări precise, pentru realizarea unor scopuri bine determinate.

Mobilizarea și repartizarea cadrelor de partid și ale celor din sfera administrării economice s-a efectuat în câteva etape: prima: martie-aprilie 1944 – trimiterea în regiune a grupelor operative, în scopul unei prelucrări ideologice preliminare a populației, pregătirea terenului politic, pentru desemnarea în funcții a organelor puterii sovietice și de partid. În activitatea lor, ei trebuiau să se conducă strict de dispozițiile CC al PC(b)U și de deciziile CC al PC(b)M, în special, de hotărîrea din 23 februarie 1944, care determina scopurile finale ale activității lor [135, p.403] .

În regiune au fost lansate și organele administrative centrale ale CC al PC(b)M în frunte cu N. Salagor; Sovietul Comisarilor Norodnici al RSSM cu președintele T. Constantinov; Prezidiul Sovietului Suprem, condus de F. Brovco.

Aceste organe într-un termen limitat au reușit să organizeze în toate cele 9 raioane ale județului Soroca întreaga piramidă a puterii sovietice și de partid, care, cu excepția sovietelor sătești, a fost completată cu cadre aduse din regiunile de răsărit ale Uniunii Sovietice[136, f.44].

Etapa a doua: aprilie-decembrie 1944 - se caracterizează prin completări intensive ale structurilor de putere cu cadre; crearea unui mecanism administrativ de stat integru, riguros, eficient și în același timp dur; formarea nucleului nomenclaturist al puterii.

Numai pe parcursul a trei luni (aprilie-iunie 1944) conducerea republicană a organizat invitarea, primirea și repartizarea în structurile puterii a 1.277 de "oameni-cadre". Din rândul lor, 529 de persoane au fost repartizate în sfera activității de partid, 525 - în structurile puterii

sovietice, 223 - au fost direcționate în activitatea economică și în alte domenii [136, f.37]. În această perioadă în republică mai sosesc încă 776 "cadre" - specialiști în domeniul învățământului public (176) și ocrotirii sănătății (600) [136, f.38]. Conform altor date, către 1 iunie 1944, pentru activitatea în aparatul de partid republican, au fost invitați 973 cadre nomenclaturiste, dintre care 84 au fost repartizate în calitate de funcționari ai CC al PC(b)M; 90 - în cadrul comitetului județean al PC(b)M; 799 - pentru activitate în structurile raionale și orășenești de partid [137, f.47]. Către sfârșitul aceleiași luni a anului 1944 pe adresa CC al PC(b)U a fost înaintată o cerere semnată de către secretarul CC al PC(b)M pentru lucrul cu cadrele Soloviov, cu rugămintea de a delega în Moldova încă 505 lucrători de partid. Cea mai mare parte din ei - 359 erau invitați de a ocupa funcții de propagandiști și instructori, restul 146 oameni - pentru suplinirea funcțiilor de secretari și șefi de secții în comitetele orășenești și raionale de partid [138, f.48]. Deja la începutul lui decembrie 1944 din diferite regiuni ale Uniunii Sovietice au fost trimiși în RSSM - 9.118 oameni [132, p.11-13].

În scopul asigurării continue a afluxului necesar de cadre, distribuirii lor operative și bine determinate, la 15 martie 1945 CC al PC(b)U a decis să creeze "Biroul CC al PC(b)U pentru Moldova".

În componența acestui birou intrau 16 oameni, inclusiv N. Salagor, N. Coval, G. Rudi ș.a. în fruntea structurii, din momentul constituirii ei și până-n 1947, a fost F.M. Butov. Mai apoi funcția este suplinită de către V.A. Ivanov, aflat în această postură până la lichidarea biroului (1949). După desființarea acestui organ de supraveghere politică al CC al PC(b)U a fost creat institutul împuterniciților pentru Moldova. Primul împuternicit al CC al PC(b)U pentru Moldova a fost M. Turchin [139, f.46].

În cadrul Biroului CC al PC(b)U pentru Moldova funcționau 8 secții: propagandă și agitație; organizații de partid; organizații comsomoliste și sindicale; agricolă; administrativă; planificare și finanțe; industrie și transport; activitate în rândurile femeilor [139, f.48].

Pe lângă obligațiunile de supraveghere și control, Biroului CC al PC(b)U pentru Moldova i se impunea îndeplinirea, cel puțin, a două funcții strategice: 1) de a servi catalizator politic în procesul de implementare al noilor relații, de socializare politică în rândurile populației locale; 2) de a fi un mecanism de joncțiune între sistemul comunist al puterii unionale și sistemul puterii din RSSM. Cadrele, preconizate pentru îndeplinirea funcțiilor și sarcinilor puse în fața biroului, erau selectate cu minuțiozitate, de regulă, conform principiului ideologic.

Erau respinși chiar și acei activiști de partid, care în virtutea circumstanțelor sau activând clandestin din ordinul PC(b)U, au rămas în timpul războiului pe teritoriul RSSM. Însuși faptul că ei s-au aflat pe teritoriul "inamic", aproximativ trei ani în afara câmpului de observație al CC al

PC(b)U și PC(b)M, se considera suficient pentru neadmiterea lor în structurile puterii [132, p.14].

Dosarele personale ale membrilor PC(b)U, rămași în timpul războiului pe teritoriul Basarabiei, erau examinate, mai întâi, de către comitetele orășenești și raionale de partid, iar mai apoi la CC al PC(b)M. În rezultatul acestor "verificări", către 1 august 1945 din 496 comuniști din această categorie, în rândurile PCUS au rămas doar 33, restul au fost excluși, iar unii chiar condamnați ca "dușmani ai poporului" [140, f.125].

Evitând neplăcerile, demonstrând docilitate partinică în fața CC al PC(b)U și, principalul, respectând principiul "purității rândurilor", CC al PC(b)M a preferat calea "importului de cadre" în masă (noțiune frecvent întâlnită în documentele de arhivă și subtil reflectă esența politicii de cadre în RSSM).

Majoritatea covârșitoare a funcționarilor aparatului de partid concepea politica "importului de cadre" ca o posibilitate de completare a structurilor de stat și de partid, exclusiv pe contul persoanelor trimise din regiunile de Est ale URSS. Deși este necesar să menționăm că, această "concepere" era completată de reacția instinctivă a aparatului birocratic la posibilitatea de a lucra pentru sine, prin "ai săi" și pentru "ai săi" [132, p.15-16].

În această ordine de idei, președintele Consiliului Comisarilor Poporului Konstantinov mostra subalternii săi din aparatul de conducere al RSSM: "Noi simțim insuficiența de cadre de diferite profesii. Nu ajung chiar și paznici, și dereticătoare. Dumneavoastră vă veți adresa în curând secretarului CC PC(b)M pentru lucru cu cadrele, în vederea aducerii și acestor categorii de lucrători. E vorba însă despre aducerea doar a cadrelor de conducere, a funcționarilor și specialiștilor principali. Ceilalți urmează să fie selectați din rândurile localnicilor. Este necesar de a-i promova, instrui și educa, trebuie să excludem calea desemnării în posturi numai din rândurile celor trimiși din raioanele de est ale țării" [138, f.171].

Punctăm în legătură cu aceasta, că comuniștii și cei fără de partid, mobilizați pentru a lucra în structurile puterii RSSM, erau lipsiți de posibilitatea de a alege, fiind trimiși în regiune fără familii și apropiați. Majoritatea lor, după cum atestă documentele de arhivă, trăiau cu speranța de a se întoarce înapoi, la locul de trai și de muncă [132, p.15-17]. Însă, la plenara a IV-a a CC al PC(b)M (27 ianuarie 1945) secretarul doi al CC al partidului N. Salagor, în alocuțiunea sa referitor la problema cadrelor, a spulberat toate aceste speranțe. "Avem o serie de comuniști, a declarat el la acest for, care se consideră aflați aici temporar. Ei gândesc astfel: "Eu sunt trimis în Moldova numai pentru perioada organizațională, iar apoi mă voi întoarce la baștină". Aceasta nu va fi, tovarăși! Partidul nostru este unic, principiile și modalitățile repartizării cadrelor ne sunt cunoscute, de aceea este necesar să uitați despre întoarcerea acasă. Unde ne va trimite partidul

acolo și vom lucra. Comuniștii nu vor pleca din Moldova fără permisiunea CC al PC(b)U" [141, f.394].

În scopul reținerii și încetățenirii "cadrelor importate, CC al PC(b)M aplică influența ideologică. Conducerea republicii la diferite ședințe, adunări, forumuri de partid permanent accentua ideea "necesității și avantajului" activității în RSSM, predestinația mesianică a cadrelor sosite în Moldova. În legătură cu aceasta N. Salagor atenționa asupra necesității comportării culte față de populația locală. "Țăranul, insista el, este retrograd, analfabet, incult, iar noi, oamenii culți, am venit și demonstrăm uneori exemple de comportare nedemnă pentru un comunist" [142, f.83].

Aceste raționamente sunau mult mai utilitar, fiind articulate de către președintele Prezidiului Sovietului Suprem al RSSM F. Brovco. Fără nici un fel de aluzii el declara: "Au trecut deja trei luni (tovarășii, desigur, au venit în diferite perioade) și e timpul să ne considerăm moldoveni. Despre aceasta se poate vorbi pretutindeni: și-n scrisori și tovarășilor. Condițiile în republică sunt de așa natură, încât de la noi nimeni nu pleacă. Sper că mă înțelegeți, că de la noi e greu de plecat, nu pentru că nu vă permitem, dar pentru că condițiile sunt altele. Să luăm, de exemplu, populația, clima - ele atrag pe cei ce pot și doresc să muncească. Însă, trebuie să studiați limba moldovenească, pentru a cunoaște mai bine interesele și doleanțele, părțile vulnerabile și dispoziția populației băștinașe" [138, f.106].

Analizând situația social-politică din regiunile de Vest ale Ucrainei și Belorusiei, din regiunea Cernăuți și din Republicile Baltice, secretarul CC al PC(b)M Soloviov rezuma: "Aici situația e alta. Poporul moldovenesc a aspirat și aspiră către poporul nostru - și prin muncă, și prin atitudine, și prin dragoste. De aceea noi nu trebuie să trecem cu vederea cazurile de lezare ale drepturilor și intereselor acestor oameni, ci, dimpotrivă - e necesar să-i studiem, în scopul consolidării lor în jurul nostru, antrenării în activitatea și munca dezinteresată. Cu timpul ei vor deveni într-un tot devotați cauzei partidului și puterii sovietice" [139, f.46].

În aceste afirmații este imposibil să nu observăm indulgența înjosoare față de moldoveni, tonul, ce caracterizează relațiile dintre reprezentanții „civilizației” și aborigeni [132, p.18-20].

Dacă la începutul implementării regimului totalitar comunist în RSSM, pentru conducerea din Chișinău pe primul loc era problema recrutării unui mare număr de cadre, atunci pe măsura completării structurilor de partid și ale celor administrative, tot mai importantă devine problema competitivității. Fapt e că, structura partidului-putere era constituită în așa fel, încât, practic, toate substructurile ei dispuneau de o multitudine de posibilități de a se debarasa de cadrele neconvenabile, avansându-le în funcție sau retrogradându-le, mișcându-le pe orizontala puterii – din sat în oraș, din raion în regiune, din capitala republicană în Moscova și invers. Profitând de

aceste posibilități, organele de partid din regiunile de Est ale URSS trimiteau în RSSM, nu cele mai competente cadre. „CC al PC(b)M abordează neserios problema selectării comuniștilor, repartizați la muncă în raioane, spunea unul din secretarii comitetelor executive raionale la o conferință de partid. În raionul nostru, continua el, sosesc în cele mai dese cazuri „disciplinarii” cu sancțiuni serioase de partid, incapabili să lucreze în gospodăriile sătești și să consolideze organizațiile de partid în sate și colhozuri. Ne sunt trimiși asemenea comuniști, numai pentru a se izbăvi de ei în orașe”; „este necesar de a înainta pretenții CC al PC(b)M, propunea împuternicitul raional al Ministerului aprovizionării Gorbunov, pentru atitudinea neserioasă față de selectarea comuniștilor predestinați muncii în colhozuri și sate. Majoritatea comuniștilor sosiți în raionul nostru sunt sancționați de partid” ș.a.m.d. [143, f.88]. Pe lângă toate acestea, chiar și acele cadre, care corespundeau standardelor moralei comuniste, disciplinei de muncă, conduitei, ușor puteau deveni și ei infractori.

Aproape toată componența conducerii RSSM se antrenase în beții, abuzuri de putere, furturi. Asemenea cadre constituiau permanent o sursă de incomodități pentru sistemul politic al republicii. Ei diminuau și mai mult încrederea oamenilor în puterea sovietică, care decăzuse simțitor în urma deportărilor populației și a colectivizării în RSSM. De aceea organele centrale de partid ale RSS Moldovenești și URSS deseori luau măsuri drastice față de unii conducători de partid și de stat din republică, mulți dintre ei fiind excluși din rândurile partidului [132, p.20-21].

Conform datelor din tabelul 3, cauzele principale ale excluderii membrilor PC(b)M din rândurile lui erau: furturile, beția, comportamentul amoral, tănuirea datelor biografice de organele de partid și structurile securității de stat. Numai pentru „încălcarea legislației sovietice, delapidări și sustrageri”, în perioada anilor 1947-1950 din rândurile comuniștilor au fost excluși 464 de persoane, ceea ce constituia 37,4% din numărul total al acestora. Conform altor date, în 1949 și în prima jumătate a anului 1950, din partid au fost excluși 778 de persoane, iar mai mult de 2000 de comuniști au fost sancționați de partid [97, f.14].

Acțiunile și comportamentul unora dintre aceste persoane, cum ar fi de exemplu, primul secretar al comitetului raional de partid Soroca – Kurocikin V., secretarul doi al comitetului raional de partid Lipcani – Mertveacov I., [144, f.22] locțiitorii Comisarului poporului pentru învățământ al RSSM, Andrus A., Gubskii P., [145, f.28] secretarul raional de partid Dubăsari – Șatrov, președintele comitetului executiv raional – Matiuhin ș.a. [145, f.113], erau expuse în așa – numitele „scrisori închise”, discutate în toate organizațiile de partid ale RSSM.

Însă măsurile întreprinse nu întodeauna contribuiau la ameliorarea calității componenței nomenclaturii de partid a RSSM. Dacă în anul 1947, în comitetele raionale de partid Baimaclia, Kotovsc, Brătușeni, Râbnița au fost substituiți corespunzător 35,5%, 24,1%, 24,4% și 18,9% de

funcționari ai aparatului, ca „compromiși” (din aceeași cauză, în același an a fost reînviată componența președinților de colhozuri (27,8%) și cea a președinților sovietelor satești (24,2%)) [146, f.213], atunci în 1949 componența conducerii republicane de partid a fost reînviată cu 33% [147, f.25], iar în 1950 cu 25% [148, f.204].

Datele expuse demonstrează elocvent existența divergențelor și oscilărilor în rândurile PCM, deficiențele de implementare al sistemului politic și de partid, problemele consolidării relațiilor de subordonare și disciplină, precum și a socializării nomenclaturii comuniste, în limitele experienței acumulate de bolșevicii URSS-ului.

Au fost eliberați din funcție, excluși din partid, trași la răspundere penală și unii din conducătorii organizațiilor economice. În 1945 din structurile administrative ale Comisariatului industriei alimentare au fost concediați 105 persoane, pentru „abuz, sustragere, beție, activitate contravențională” [96, f.272]. Pentru furturile săvârșite în sistemul cooperăției de consum al RSSM, au fost trași la răspundere penală: în 1947 - 451 de conducători, în 1948 – 530, iar în 11 luni ale anului 1949 – 607 persoane [149, f.5]. Prejudiciul cauzat de ei timp de acești ani constituia, conform datelor organelor competente ale RSSM, 22.081.500 ruble [149, f.4].

Curba indicatoare a infracțiunilor, inclusiv a furturilor și a altor încălcări de legi sovietice, indică o creștere bruscă imediat după completarea tuturor structurilor de putere ale republicii și judecând după materialele de arhivă (vezi Anexa 4), s-a menținut stabil, la un nivel înalt pe parcursul întregii perioade de implementare a regimului comunist în RSSM [132, p.21-25].

În acest context, menționăm tendința incontestabilă a organelor corespunzătoare, de a combate acțiunile de furt, prezente în rândurile conducerii. Însă eforturile depuse de organele de partid și de către cele de drept s-au dovedit a fi puțin eficiente, cauzele fiind următoarele:

1. Lichidarea instituției private, constituirea bazei proprietății de stat, trecerea proprietății de la individ la stat. În timpul acestor procese, îndeosebi la etapa substituirii proprietarilor, bunurile existente au devenit, ca și cum, ale nimănui, un fel de trofeu. Aceasta le permitea, celor de la conducere, să le trateze drept o captură proprie. Principiul „expropriării expropriatorilor” rămânea în vigoare, chiar și în a doua etapă a sec.XX.
2. Noile relații instituite în RSSMoldovenească, în esență, erau de distribuție. Aceasta le permitea distribuitorilor să acționeze conform principiului „propria-mi mână e stăpână” – adică a lua mai mult decât permiteau legile sovietice și principiile comuniste. Majoritatea covârșitoare a reprezentanților puterii o constituiau funcționarii puțin remunerați. De aici și tendința inevitabilă de a compensa salariul mic prin utilizarea situației sale de serviciu.

3. Lipsa principalului indice al proprietății – relațiile juridice distincte dintre proprietar și proprietate. Furtul s-a generalizat ca fenomen. De aceea furau toți: muncitori, țărani, cei de la conducere. Cu cât mai înalt era statutul social al membrului societății, cu atât mai accesibile erau pentru el bunurile materiale. De aici și tendința de a compensa insuficiența puterii din contul abuzului împuternicirilor oficiale.
4. Stabilirea relațiilor neformale, constante între șefii diferitor ramuri de producție, grupe corporative cu interesele lor specifice, metode specifice de a le realiza și proteja; apariția și consolidarea raporturilor neoficiale între aceste grupe. Toate acestea împiedicau în mod esențial descoperirea delictelor și pedepsirea lor [132, p.26].

Aceste situații au contribuit la crearea *nemulțumirilor*, *tensiunilor* și în consecință la crearea de *stări de conflict* în societatea RSS Moldovenești.

Cu timpul conducerea supremă a URSS, precum și a RSSM s-a aflat în fața necesității de reînnoire permanentă a cadrelor de la conducere. Din punct de vedere al politicii naționale promovate, cât și din cauza dificultăților de organizare și dirijare a procesului de constituire a structurilor de putere și aparatelor administrative ale lor, regiunile de Est nu mai puteau servi ca sursă principală de completare a corpului de cadre al RSS Moldovenești. Necesitatea acută de regenerare a cadrelor republicane din contul populației locale a devenit inevitabilă. În aceasta erau serios cointeresați, în primul rând, organele conducerii politice ale URSS, care se pronunțau pentru participarea populației locale în procesul de constituire a noilor relații de putere [144, f.18].

De aceea pentru a asigura regenerarea permanentă a cadrelor în dimensiunile necesare, pentru a crea mecanismul efectiv funcțional al succesiunii profesionale și adaptării cadrelor din conducere la specificul Moldovei postbelice, era necesar de a aplica politica de *indigenizare* a acestor cadre, ceea ce coincidea pe deplin cu așa-numita politică națională leninistă.

Pe lângă toate acestea, Moscova, posibil, evita situația când „importarea” sistematică a cadrelor din Rusia și alte regiuni ale URSS ar putea duce la formarea unei grupări deosebite de birocrați ruși. Aceasta ar fi avut ca consecințe, pe de o parte, manifestarea *nemulțumirii* din partea moldovenilor, ceea ce se pare că nu era în interesul Cremlinului, pe lângă aceasta, ar fi fost o disonanță gravă între RSSM și alte republici unionale, în care Moscova miza pe politica de promovare a cadrelor naționale, justificată pe deplin; pe de altă parte – instituirea unor tendințe opoziționiste cu referință la puterea centrală, care ar fi constituit un factor mult mai periculos într-o eventuală descompunere a puterii comuniste. În pofida „absolutismului” conducerii centralizate, puterea de partid și de stat în URSS rămânea întodeauna vulnerabilă în momentul trecerii ei de la un secretar general la altul. Să ne amintim aceste momente (1953, 1964, 1982,

1983, 1984, 1985, 1991) și agitațiile de palat corespunzătoare, când anturajul defunctului sau al izolatului conducător suprem de stat căuta susținere în afara zidului Cremlinului – printre militari, reformatori la nivel regional, republican, pentru a promova în această funcție un lider nou, convenabil lui [132, p.27-28].

Ca remarcă, menționăm că, reformarea de către Hrușciiov a formelor de violență aplicate în societate au determinat un șir de savanți, cum ar fi I. Loge, J. G. Hofe, H. G. Skilling și F. Friftitz, să acorde atenție faptului, că în societatea sovietică sunt și permanent au existat tipuri de activitate care într-o mare măsură aminteau de activitatea grupurilor de presiune din societatea capitalistă [150, p.101].

Așadar, Moscova, fără îndoială vedea rezolvarea *contradicțiilor*, prin *moldovenizarea* structurilor de conducere ale RSSM. De aceea, opinia precum că Moscova nu era cointereseată în promovarea cadrelor naționale, nu corespunde întru totul realității. Mai mult decât atât, o astfel de abordare nu poate fi un mijloc de analiză constructivă a raporturilor dintre puterea centrală și cea periferică, republicană.

Politica sovietică, succesul ei, se baza pe *principiul de fidelitate*, în raportul dintre provincii și metropolă (Centru), prin atragerea populației autohtone în procesul politic, prin educarea cadrelor locale în spiritul executării necondiționate, promovării lor în structurile puterii, controlate de structurile politice și ideologice moscovite și reprezentanții acestora.

Cu toate acestea, deja primul desant de conducători și specialiști, lansat în RSSM în 1944, de la bun început a opus rezistență energică indicațiilor de sus referitor la *autohtonizarea* cadrelor. Cauzele acesteia fiind câteva: 1) a acționat sindromul firesc al corporatismului național - mai bine de a desemna în funcție "unul de-al nostru" - rus, care este inteligibil și într-o oarecare măsură previzibil, compatibil ideologic, decât "unul străin" - autohton cu o altă psihologie; 2) nivelul sporit de analfabetism. Comparativ cu alte zone ale URSS, unde majoritatea covârșitoare a populației putea să scrie, să citească, să socoată, prin urmare era predispusă pentru receptivitatea ideologiei comuniste, în RSSM majoritatea populației, bărbații până la 65%, iar printre femei - până la 80% [142, f.74], era analfabetă; 3) bariera limbii. Limba oficială în toate structurile comuniste era limba rusă, pe care majoritatea populației la nivelul comunicării de afaceri nu o posedă; 4) populația locală nu știa, nu înțelegea și, parțial, nu recepționa esența și formele noilor metode de conducere a societății, prin urmare nu manifesta un deosebit spirit de activism, în vederea participării la acest proces; 5) neîncrederea manifestată de către birocrații de limbă rusă față de cadrele locale [132, p.29-30].

În legătură cu aceasta, luând cuvântul la plenara a III a CC al PC(b)M (25-27 iunie 1944)

F. Brovco remarca: "Noi încercăm o mare frică față de cadrele locale. Orice colhoznic, ce a trăit 26 de ani în Uniunea Sovietică, poate fi pus la orice post responsabil. Cu cadrele locale va trebui să lucrăm mult, vom avea mult de furcă" [138, f.108].

Și cu toate acestea, au avut loc schimbări treptate. În primul rând, cu timpul între conducătorii ruși și funcționarii moldoveni, formați de școala și ideologia sovietică, se stabilesc relații de încredere reciprocă, dispare acuitatea sindromului „al său - străin”. În al doilea rând, în primii 6 ani s-a micșorat substanțial procentajul analfabeților, toți locuitorii RSSM au fost cuprinși de propaganda sovietică; treptat populația republicii devenea „materialul util” pentru construirea socialismului. În al treilea rând – moldovenii comparativ repede au însușit limba rusă, introdusă de autorități în școli și instituții superioare de învățământ, folosită în armată, în activitatea de producere, în comunicarea cu nomenclatura de partid. Drept urmare, începe să se cristalizeze o nouă pătură socială în RSSM, intelectualitatea sovietică autohtonă. Prin această politică, se urmărea totodată, depășirea unor situații *conflictuale* din societatea moldovenească.

Totuși, politica formării structurilor de putere, completării lor cu cadre de conducere, era dictată și controlată de către Moscova. Admițând aducerea unui număr mare de cadre nemoldovenești, CC al PC(b)U urmărea, în primul rând instituirea în RSSM a stereotipului sovietic de relații socialiste. Numai pe măsura instituirii acestui stereotip, prin socializarea ideii comunismului, CC al PC(b)U, Biroul Organizatoric al PC(b)U, Biroul CC pentru Moldova admiteau reprezentanții populației locale la putere, treptat mărinde numărul lor proporțional cu gradul de socializare și de instruire, cu acceptarea de către ei a noului sistem de valori comuniste și internaționaliste.

Reglementarea acestui proces era efectuată de către partidul comunist prin propriile structuri. Calitatea de membru al partidului semnifică un credit de încredere, posibilitatea avansării pe scara socială. A fi membru al partidului comunist însemna șansa de a fi membru al puterii, care, la rândul ei, permitea în perspectivă, practic, totul.

Chiar de la începutul ocupației sovietice, numărul candidaților și membrilor partidului comunist din rândul moldovenilor s-a aflat într-o creștere lentă, până în 1948 aproximativ cu 10% anual. Anul 1949, reprezintă în acest sens, anul de cotitură – numărul moldovenilor deveniți candidați în membrii PC(b)U a crescut brusc, atingând în 1950, 54% din numărul total al candidaților [144, f.108] (vezi Anexa 5), însă comparând tot cu același an (1950), numărul comuniștilor moldoveni, constituia aproximativ 14% din numărul total al membrilor organizației de partid a RSSM [150, f.22] (vezi Anexa 7), ceea ce ne demonstrează ritmul lent și „chibzuit” de primire a autohtonilor în rândurile membrilor PC(b)U [132, p.30-31].

În acest sens, menționăm, că Biroul CC al PC(b)U pentru Moldova, ce controla întregul

proces de formare a sistemului puterii în RSSM și îndeosebi, crearea nomenclaturii de partid, întâmpina unele deficiențe în „lupta” cu birocrațismul aparatului de stat și de partid republican, instituit, în special, din cadre „importate”. Esența și caracterul relațiilor funcționale ale acestor structuri generau necesitatea respingerii localnicilor, promovați în posturi de conducere, împiedicau activ realizarea politicii de *autohtonizare* a cadrelor, creau premisele apariției unor tentative de opoziție, îndreptate împotriva autorităților de la Moscova. După cea de-a IV-a plenară a CC al PC(b)M (27 ianuarie 1945) începe procesul de *indigenizare* a cadrelor de conducere, care continuă să se mențină, după cum am menționat, la același nivel scăzut până la sfârșitul anilor 1950.

La ședința Biroului organizatoric al CC al PC(b)U (5 iunie 1950), prezidată de însăși Malencov, fiind discutate problemele activității CC al PC(b)M, se menționa: "În situația când în cadrul comitetelor orășenești și raionale de partid, în ministere și departamente, printre secretarii organizației de partid a RSSM, practic, lipsesc cadrele naționale, nici nu poate fi vorba despre legătura dintre conducere și popor" [152, f.2].

Din cele relatate, menționăm, că în procesul implementării puterii totalitare în RSSM, se conturează doi vectori politici, lansați într-o latentă, dar agresivă și paradoxală *oposiție*: pe de o parte, puterea centrală, ce insistă asupra promovării cadrelor naționale în structurile superioare de putere, debarasării aparatului de guvernare de cadrele "demoralizate", realizării concepției politice naționale "leniniste"; pe de altă parte - puterea republicană, locală ce tindea să consolideze structurile sale pe baza cadrelor de limbă rusă, adică mărin și mai mult „prăpastia” dintre băștinașii ținuți în izolare, lipsiți de propria elită națională și noua elită republicană, - care era întru totul străină acestui popor. Atunci, poate nimeni nu înțelegea, că în adâncul acestei „prăpastii” se năștea *conflictul* sau *stările de conflict*, care peste câteva decenii va zguduia această societate dominată, parțial, la acel moment de *liniștea* terorii.

Anul 1953, moartea lui I. Stalin, trezește speranța miilor de basarabeni, victime ale regimului stalinist de teroare, speranța de a fi repuși în drepturi, de a reveni la baștină. Această speranță pare a fi realizabilă începând cu anul 1956, când are loc Congresul al XX-lea al PCUS la care N. Hrușciiov a prezentat faimosul său raport despre cultul personalității și consecințele acestuia, care pune începutul reabilitării în masă a victimelor staliniste. Mai exact, drept urmare a Ucazului Sovietului Suprem al URSS din 19 martie 1958, au fost anulate restricțiile privind locul de trai al deportaților. Au fost eliberați de supravegherea miliției câteva categorii de "strămutați", însă, fără ca aceștia să fie reabilitați. Reabilitarea presupunea anumite obligații juridice ale autorităților sovietice față de deportați, inclusiv retrocedarea averilor confiscate, ceea ce explică rezerva ucazului amintit mai sus. În același timp, pentru revenirea la locurile natale era

nevoie și de permisiunea autorităților de la Chișinău. În perioada 1958-1963 acestea au acordat "undă verde" doar pentru 2033 familii [153, p.78-79], dar n-am reușit să elucidăm numărul celor care li s-a refuzat acest drept. Însă și cei care au reușit să se întoarcă la baștină, n-au avut parte de mare bucurie, pentru că locurile lor erau ocupate de noii „stăpâni” veniți de la răsărit.

Mulți, însă, dintre cei deportați au murit în timpul deplasării, din cauza condițiilor inumane de transport. Unii și-au pierdut viața în "siberii de gheață", alții nu s-au mai întors niciodată acasă pentru că nu credeau că li se va face dreptate (în ceea ce privește restituirea imobilelor, a utilajului agricol etc., preferând să rămână pentru totdeauna acolo unde soarta i-a "strămutat").

Istoricul moldovean, Valeriu Pasat, estimează numărul celor deportați din RSSM la circa 60 mii persoane [80]. Elena Postică, coordonatoarea celor patru volume a "Cărții memoriei", estimează numărul celor care au fost condamnați din motive politice de regimul sovietic în ansamblu, nu numai de cel stalinist, la circa 80 000 persoane [154]. Mihai Gribincea a calculat, pe baza documentelor de arhivă, numărul celor care au murit la 216 000 persoane. Unii autori au considerat printre victime ale regimului comunist și zecile sau chiar sutele de mii de moldoveni care au fost recrutați pentru muncă la șantierele industriale din alte republici unionale, mai ales din Rusia [57, p64].

Totuși, după părerea noastră, reîntoarcerea deportaților la baștină, a fost de o importanță majoră. Aceasta, în primul rând, prin faptul că conaționalii noștri s-au întors la locurile natale, dar și prin faptul că, întoarcerea lor poate fi comparată cu explozia unei „mine cu efect întârziat”, care atunci când a venit timpul, în calitatea lor de martori oculari, au demascată imaginea sângeroasă și criminală a regimului comunist de ocupație.

În acest context, analizând primul deceniu de ocupație sovietică în RSSM, putem menționa că, în ultima instanță, politica imperială a Moscovei obține întâietatea, atât ca rezultat al anihilării pe moment al *stărilor de conflict*, cât și prin atragerea lentă, dar efectivă a populației autohtone în procesul participării la putere, totodată instruind și educând cadrele locale, în spiritul executării necondiționate și servirii fără rezerve Centrului, reușind astfel să impună starea de *acalmie* în societatea moldovenească.

2.3. Concluzii la Capitolul 2.

Cercetând geneza *stărilor de conflict* din societatea sovietică, am ajuns la concluzia, că originile *stărilor de conflict* din societatea sovietică se regăsesc în doctrina marxist-leninistă, în principiile ideologice și metodele utilizate de bolșevici pe parcursul întregului proces de instaurare a puterii sovietice în Rusia. Anume „principiilor” bolșevice li se atribuie: lichidarea proprietății private; nimicirea burgheziei ca clasă „exploatatoare”; lichidarea pluripartidismului

și a pluralismului de idei; tendința de omogenizare națională prin rusificare; distrugerea valorilor culturale și înlocuirea lor cu pseudovalori bolșevice etc., iar ca metode de realizare a acestor principii a servit teroarea și violența.

Anume aceste „principii” stau la baza *genezei stărilor de conflict* din societatea sovietică, iar teroarea și violența ca metode de implementare a relațiilor sovietice și care au generat frica socială, stau la baza instaurării unei *acalmii* în societate.

Cât privește faptul că, Uniunea Sovietică, se pretindea o societate egalitaristă lipsită de ierarhii sociale și de *conflicte* sociale, s-a dovedit a fi departe de realitatea propriu-zisă. Mai mult ca atât, datorită faptului că, nomenclatura de partid s-a transformat într-o categorie socială separată și privilegiată, asemănătoare unei caste, dominantă, care impunea condiții societății și nu primea condiții din partea societății, a dus la divizarea și ierarhizarea societății, în cea mai mare parte, între popor și nomenclatura conducătoare de partid, iar raportul dintre ele (popor și nomenclatură) să capete tot mai mult un pronunțat caracter *antagonist*.

Toate aceste experimente și transformări socialiste, care inevitabil, au pus începutul acumulării în societatea sovietică a unei „energii negative”, după 1940/44, au fost implementate în Basarabia odată cu crearea Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești.

Din aceste motive am considerat să facem o legătură cu perioada premergătoare perioadei noastre de cercetare, pentru că, anume, în această perioadă în timpul implementării regimului totalitar comunist în RSS Moldovenească, înregistrăm atât *stări de conflict* (focare de rezistență antisovietică) ca reacție provocată de „implementare”, cât și originile unor *stări de conflict* care s-au perpetuat pe parcursul întregii perioade de existență a societății sovietice moldovenești.

Din cele menționate, considerăm că, rezultatele obținute în urma elaborării acestui capitol, ne demonstrează destul de elocvent faptul că, *conflictul* în societatea sovietică, a fost prezent și mai mult ca atât, au existat toate premisele și condițiile necesare pentru apariția și dezvoltarea lui (conflictul), contrar ipotezelor sovietice privind soluționarea tuturor problemelor și eliminarea *conflictelor* din societate.

3.REPUBLICA SOVIETICĂ SOCIALISTĂ MOLDOVENEASCĂ: ÎNTRE ACALMIE ȘI CONFLICT (1953-1985)

3.1. Politica economică și socială: factor de acalmie și mecanism de generare a conflictului în RSSM.

Dispariția lui I. Stalin (5 martie 1953), marchează la mijlocul cronologic al celor șapte decenii de existență a Uniunii Sovietice, o etapă decisivă, sfârșitul unei epoci, dacă nu sfârșitul unui sistem. Moartea celui ce fusese până atunci „Ghidul suprem” dezvăluie, așa cum scrie Francois Furet, „paradoxul unui sistem care pretinde a fi înscris în legile dezvoltării sociale și în care totul depinde într-o asemenea măsură de un singur om, încât o dată acest om dispărut, sistemul a pierdut ceva care îi era esențial [155, p.503].

De la mijlocul anilor '50 la mijlocul anilor '80, se individualizează două perioade: un deceniu al ieșirii din stalinism, marcat printr-o încercare iluzorie de "revenire la normele leniniste", două decenii de imobilism politic, în cursul cărora puterea politică, incapabilă să impulsioneze și să mobilizeze, a lăsat să-i scape economia și societatea, astfel că, atunci când va veni timpul reformelor (perestroika), îi va fi imposibil să le restabilească sau să le readucă sub control.

Astfel, încă de la bun început, regimul totalitar bolșevic, extins în Basarabia, a luat măsurile cele mai radicale în vederea fondării pilonilor economici, pe care avea să se sprijine partidul comunist în activitatea sa de edificare a societății sovietice.

Sistemul economic creat de Moscova în RSSM, se întemeia pe așa-numita „proprietate socialistă asupra mijloacelor de producție”. Structurile totalitare controlau folosirea pământului, subsolului, apelor, pădurilor, mijloacelor de producție în industrie, în construcții și în agricultură, transportul și telecomunicațiile, băncile, bunurile întreprinderilor comerciale, comunale și ale altor formațiuni economice și social-culturale. În posesia statului, de asemenea se afla majoritatea fondului locativ al orașelor.

În acest subcapitol, vom urmări în linii generale felul în care s-a produs modernizarea de tip sovietic în RSSM, în comparație cu alte republici sovietice și în ce mod situația economică a influențat starea de spirit și mentalitatea populației din republică, făcând-o mai *ascultătoare* față de regim, dar totodată vom analiza și forma în care politica economico-socială promovată în RSSM, a contribuit la generarea *conflictului* în societatea sovietică moldovenească. Această perspectivă ne-ar permite să elucidăm și unele metode „pașnice” (alături de metodele represive), de ordin economic și social, utilizate de regim, care au ajutat într-o anumită măsură autoritățile comuniste de ocupație să se impună în ținut, încercând în același timp să prezentăm și partea mai

puțin vizibilă a acestei politici, care a generat, „neobservabil” pentru o mare parte a populației de atunci, *stări de conflict* în RSSM.

Ca și în celelalte teritorii anexate sau intrate sub dominație sovietică după anii 1944-45, în RSSM a fost lichidată instituția proprietății private și înlocuită cu cea publică sau de stat. Astfel, libertatea în sensul occidental, clasic al cuvântului, a fost suprimată. Marx declarase proprietatea privată drept sursă a tuturor relelor sociale și umane, așa încât interzicerea acesteia promitea o redresare a condiției umane [156, p.90] și anume, prin anularea proprietății private se spera că oamenii, atât la nivelul individual, cât și colectiv, se vor ajuta reciproc în mod dezinteresat, fără a urmări scopuri meschine sau imediate [86, p.88], ceea ce va permite garantarea unei armonii durabile în societate, lipsită de *antagonisme* sociale.

Este cunoscut faptul, că *politica oficială* a Moscovei, s-a pronunțat de la bun început în favoarea unui curs care ar apropia nivelul de dezvoltare al tuturor republicilor sovietice. Din sursele oferite de I. Cașu, care sunt comparate cu estimări ale unor autori occidentali, reiese că intenția Centrului de a ridica economia teritoriilor anexate după cel de-al doilea război mondial sau în general a periferiilor neruse a fost într-o oarecare măsură justificată. Aceasta ne dovedește și faptul că republicile baltice în 1989, au avut un nivel de dezvoltare mult peste media unională [86, p.89].

Totuși, în timpul cercetărilor efectuate de istoricul Igor Cașu, privind *politica economică* a Centrului unional în RSSM, cercetătorul își pune următoarele întrebări: „De ce Basarabia nu a reușit aceeași performanță ca și Estonia, Letonia sau Lituania? De ce Republica Moldovenească, conform principalilor indici economici, era la un nivel de dezvoltare comparabil cu cel al republicilor asiatice și ceda în cele mai multe privințe republicilor europene ale Uniunii Sovietice? Sau există explicații care trimit mai degrabă la cultura, religia, mentalitatea poporului, care în ultimă instanță determină gradul lui de dezvoltare, chiar dacă se află sub același regim politic?” [86, p.89], mai ales în condițiile când analfabetismul în Basarabia, moștenit din perioada țaristă, era încă destul de vizibil pentru acea perioadă.

În urma investigațiilor efectuate în această direcție, I. Cașu, ajungea la concluzia: „Cu toate strădaniile regimului de a demonstra că a promovat o politică a „șanselor egale”, republicile menționate (republicile caucaziene, asiatice, Kazahstanul, Moldova) au rămas o periferie a marii Uniuni în sens literar, cu tot ce comportă această noțiune. Anume, este vorba de promovarea intereselor Centrului în detrimentul intereselor particulare ale republicilor, cu excepția republicilor baltice și parțial a Ucrainei, Rusia – fiind republica cu economia cea mai armonioasă din punct de vedere al sectoarelor componente, dar și al ramurilor care depindeau mai puțin de capriciile naturii. Prin urmare, creșterea economică a majorității republicilor a fost

instrumentalizată și încurajată în măsura în care suplinea necesitățile majore ale economiei metropolei [86, p.101].” Pornind de la aceste afirmații, în continuare, vom încerca succint, să facem o analiză a politicii economice și sociale a Centrului unional în RSSM, în decursul anilor 1953-1985, în scopul de a evidenția aspectele și rezultatele acestei politici, dar și efectele ei asupra societății moldovenești.

Așadar, aflăm că, începând cu anii '50, în fața industriei moldovenești au fost puse un șir de sarcini, care urmau să extindă potențialul industrial, pentru a crea noi capacități de prelucrare a materiei prime agricole, pentru a ridica calitatea și cantitatea producției, pentru a spori cota producției industriale în economia republicii. În scopul soluționării acestor probleme a fost adoptată hotărârea Consiliului de Miniștri al RSSM din 19 februarie 1952 „Cu privire la dezvoltarea în continuare a industriei alimentare a RSSM” [157, p.297-298]. Ea prevedea construcția, extinderea și reconstruirea a mai mult de 100 întreprinderi ale industriei alimentare, statul alocând resurse financiare de aproximativ 1 miliard ruble [39, p.26]. Nu se cunoaște cu exactitate dacă acest ajutor a fost rambursabil. Se pare că pentru primele cincinale (IV-VI, 1946-1960), când puterea economică a RSSM era destul de redusă în comparație cu cea a altor republici sovietice în ansamblu, aceste ajutoare sunt înțelese în sens literal, de *ajutoare frățești*, adică nerambursabile. În cazul de față, politica Centrului unional de a fixa prețurile la produsele alimentare și nu numai, se consideră *justificată*, în măsura în care poate fi justificată orice investiție de tip capitalist care presupune anumite drepturi ale investitorului în ceea ce privește cota care îi revine din profitul unei afaceri la care este parte [86, p.90].

Un pas important în direcția perfecționării structurii industriei din RSSM s-a făcut prin consolidarea bazei ei energetice. La finele anului 1954 a fost dată în exploatare hidrocentrala de la Dubăsari [157, p.299]. Din 1968 a lucrat la capacitatea proiectată termocentrala de la Dnestrovsk. În general, din 1960 până în 1985 volumul energiei electrice produse în republică a crescut de la 676,7 mln kw/h până la 16.754 mln kw/h [158, p.78].

Deja, către finele anilor '50, Moldova a început să ocupe un loc de vază în producția unională de materiale vinicole, conserve, uleiuri vegetale, tutun. O parte din producție era livrată altor republici, în schimbul mașinilor și utilajelor, a combustibilului, metalelor, materialelor de construcții și al altor articole necesare ei [157, p.300].

Însă, o altă problemă, abordată de specialiști, se referă la structura sectorului industrial și se axează pe următoarea dilemă: în ce măsură și cum poate fi îndreptățită din punct de vedere economic dezvoltarea altor ramuri industriale în RSSM, pe lângă ramura alimentară și cea ușoară, două sectoare care aveau ponderea cea mai însemnată în economia moldovenească? În acest sens, Constituția sovietică stipula că republicile unionale erau state suverane, prin urmare,

aveau dreptul de a-și promova propriile interese economice. Aceiași Constituție prevedea, însă, că economia republicilor era parte componentă a unui tot întreg, numit economia sovietică [40, p.149]. Republicile, pentru a-și proteja interesele, invocau dreptul la suveranitate, Centrul unional, pe de altă parte, pentru a-și promova obiectivele, care favorizau anumite regiuni sau republici în detrimentul altora, făceau referire la articolul privitor la unitatea economiei sovietice [86, p.90]. Cât ține de dreptul la suveranitate al republicilor unionale, atunci acesta purta un caracter pur propagandistic, identic declarației lui Stalin din 1936, referitoare la dreptul real al republicilor unionale de a ieși din componența URSS și la *necesitatea asigurării*, în cazul când una din republici ar fi insistat, totuși, asupra acestui drept constituțional, a unei existențe statale independente [159, p.108-109].

Această situație, încă odată demonstrează caracterul formal al Constituției sovietice și incapacitatea ei de-a soluționa anumite probleme, în cazul în care ele ar fi apărut în societate, inclusiv cu potențial *conflictual*.

Conform dovezilor aduse de I. Cașu, în Moldova punctul de vedere al Centrului este exprimat de istoricul V. Țaranov, iar punctul de vedere al Chișinăului – de economistul S. Chircă. V. Țaranov consideră că industrializarea republicilor nu duce neapărat la crearea în fiecare dintre ele a industriei grele. După opinia aceluiași autor, „industrializarea RSSM era un fapt împlinit încă la 1958. S. Chircă, la rândul său, a observat că dezvoltarea preferențială a agriculturii și industriei alimentare crea handicapuri importante republicii în efortul acesteia de a atinge un nivel de dezvoltare comparabil cu cel unional sau cu cel al unor republici în parte, mai avansate decât media unională. Același autor argumenta că, industria alimentară era dependentă de condițiile climaterice care putea prejudicia în orice moment sursa de materie primă - agricultura. Prin urmare, consecințele factorilor naturali putea afecta în mod automat și evoluția principalilor indici de dezvoltare într-o economie în care ponderea agriculturii și industriilor conexe era disproporționat de mare. După cum am menționat, prin prisma posibilității de secesiune a unei republici unionale, admisă teoretic de regimul sovietic chiar în Constituția sa, este evident că interesele regionale aveau o anumită bază legală, cu toate acestea Moscova nu le-a recunoscut decât formal. Argumentația lui S. Chircă accentua anumite aspecte care înfățișau temerea: cum ar evolua economia RSSM dacă, datorită unor vicisitudini ale timpului, v-a trebui să se separe de acest tot întreg, numit Uniunea Sovietică? Chiar dacă nu admitea în mod expres posibilitatea declarării independenței de stat a Moldovei, economistul moldovean ridica probleme de fond care anticipau evenimentele desfășurate după anul 1991. El postula că era nevoie de o politică îndreptată spre crearea unui compromis între interesele departamentale,

ministeriale (un eufemism folosit pentru desemnarea intereselor Centrului unional) și interesele regionale (alt eufemism desemnând interesele republicane, etnonaționale)” [86, p.91].

În RSSM, industria grea a cunoscut o dezvoltare ascendentă mai ales după 1958, când industria constructoare de mașini a început să se bucure de o atenție specială [35, p.60]. Printre cele mai mari întreprinderi, se înscriu: uzina de tractoare din Chișinău, uzina de utilaje alimentare, asociațiile „Moldghidromaș”, „Mikroprovod”, „Plodselhozmaș”, uzinele de frigidere, de mașini de turnat „Kirov”, „Electromaș”, „Komplektholodmaș”, „Sciotmaș”, „Electromașina”, „Moldavizolit”, uzina metalurgică din Râbnița etc [157, p.343]. Din 1964, o altă componentă a industriei grele, electro-energetica, obține resurse și fonduri preferențiale. Această politică economică, menită să contribuie la diversificarea sectoarelor economice ale republicii, a fost cel puțin pentru început, destul de reușită. Astfel, după un deceniu (1958-1969) de la încurajarea preferențială a industriei grele, cota parte a agriculturii în venitul național al RSSM devine mai mică decât cea a industriei în ansamblu. Trebuie de remarcat însă, că industria alimentară și ușoară producea în jur de 2/3 din producția industrială totală (56%±20%), ceea ce sugerează că celelalte industrii aveau o pondere secundară [42, p.27-28]. Industria alimentară, luată separat, era cea mai rentabilă ramură a economiei și compensa, într-o oarecare măsură, cheltuielile disproporționate ale agriculturii. Până în anul 1975, 43,3% din totalul investițiilor revenea agriculturii, în timp ce la nivel unional, acestea îi reveneau doar 20%, dar cu toate acestea, productivitatea agriculturii moldovenești nu era mai ridicată din acest considerent [86, p.92], ceea ce ne face să credem că și în acest domeniu existau anumite probleme.

În continuare I. Cașu constată că, din momentul în care industria grea atinge un anumit nivel de dezvoltare, chiar dacă în ansamblu nu era rentabilă, economia Moldovei cunoaște un salt important (după anul 1958). În 1975 anul când se încheia un cincinal (1971-1975) în care investițiile în fondurile de producție s-au cifrat la 50% din totalul fondurilor de producție din perioada 1947-1975, productivitatea industriei grele a RSSM era net inferioară celei din industria ușoară și cea alimentară. Drept dovadă, industriei grele (electroenergetica, construcția de mașini, prelucrarea metalelor, industria materialelor de construcție și chimică) îi reveneau 22,9% din producția industrială, 39,6% din numărul total de muncitori, dar peste 47% din fondurile industriale ale RSSM. În același timp, industriei ușoare și alimentare îi reveneau 71,2%, 50,7% și respectiv 43,6% [86, p.92]. În asemenea situații, cu suport unional, industria grea a evoluat progresiv. Cota de producție a ramurilor industriei grele în volumul total al producției industriale a sporit de la 17,8% în 1960 până la 42,2% în 1990, a industriei ușoare – de la 19,5% până la 22,6%, iar cota producției ramurilor alimentare, dimpotrivă, a coborât de la 59,9% până la 33,6% [157, p.343].

Așadar, este cert, faptul că, industria grea nu justifica întru totul resursele și fondurile alocate. Aceasta într-o anumită măsură, se datorează faptului, că cea mai mare parte a materiei prime, necesare industriei grele era importată de la distanțe mari (cu excepția industriei materialelor de construcție, care folosea materie primă de proveniență preponderent locală). Însă, o asemenea situație, făcea ca RSS Moldovenească să devină total dependentă de centrele industriale ale URSS, din care, în schimbul producției industriei alimentare, se importau petrol și cărbune, fontă și oțel, mase plastice și metale neferoase, tractoare și automobile, excavatoare și mașini agricole, mașini-unelte și utilaje industriale, obiecte de consum popular și de menire social-culturală. În situația în care industria republicii nu se dezvoltă pe o bază proprie, ci pe materia primă importată, posibilitatea RSSM la o existență independentă devenise o ficțiune [160, p.441].

O încercare de înfăptuire a unor *reforme* economice, la nivel unional, au fost făcute la plenara din septembrie 1965 a CC al PCUS, care a proclamat independența administrării întreprinderilor industriale, păstrând, totuși, primatul economic și administrativ al ministerelor și departamentelor unionale asupra întreprinderilor. Cu toate că L. Brejnev și anturajul său au acceptat adoptarea „Regulamentului cu privire la întreprinderea socialistă de stat” (octombrie 1965), precum și unele serii de alte documente „reformatoare”, aceeași grupare a procedat, concomitent, la blocarea transpunerii în practică a deciziilor menționate.

În acest sens, încă în 1965, au fost remarcate divergențe dintre L. Brejnev și A. Kosâghin asupra modalității și principiilor restructurării economiei: în timp ce președintele Consiliului de Miniștri evidenția necesitatea aplicării principiilor autogestiuunii și a independenței economice a întreprinderilor, secretarul general al CC al PCUS insista asupra centralizării conducerii. Acest *interregnum* a durat doar până la *conflictul* dintre Moscova și Praga din august 1968, după care, din teamă pentru contaminarea cu „virusul” liberalizării regimului comunist, în URSS a fost revigorat și consolidat regimul autoritar de conducere [160, p.446].

Cu toate acestea, industria grea în RSS Moldovenească a înregistrat rezultate. În a doua jumătate a anilor '80 ai secolului trecut, industria grea din RSSM producea anual 713,1 mii tone de oțel, 578 mii tone de laminate, 4 mii unități de încărcătoare electrice, 3,4 mii unități agregate electrice mari, 47,5 mii unități de motoare electrice de curent alternativ, 761,5 mii unități de motoare electrice cu securitate antiexplozie, 957 unități de utilaje tehnologice pentru turnătorii, 103 mii unități de pompe centrifuge, 37,5 mii de unități remorci auto, 4,6 mii unități de strunguri pentru prelucrarea metalelor, 12,5 mii unități de tractoare, 204 mii unități de frigider și

congelatoare, 235 mii unități de mașini de spălat, 138 mii unități de televizoare color etc [157, p.350].

Către 1985 în RSSM funcționau 565 întreprinderi, asociații, combinate de producție cu balanță proprie, inclusiv 62 întreprinderi ale industriei grele, 109 – ale industriei constructoare de mașini, 88 întreprinderi ale industriei ușoare, 306 întreprinderi ale industriei alimentare. Concomitent a crescut numărul muncitorilor și inginerilor angajați. Dacă în 1960 în economia națională a RSSM lucrau 439 mii de muncitori și funcționari, apoi în 1985 – peste 1.619 mii, ceea ce constituie o creștere de mai bine de 3 ori. Numărul muncitorilor și funcționarilor, de asemenea, a crescut în 1960-1985, în toate tipurile de transport – cu 465%, în construcții – cu 338%. În general, numărul muncitorilor și funcționarilor a crescut în toate ramurile industriei, dar mai mult era concentrată în industria constructoare de mașini, de prelucrare a metalelor și în cea ușoară și alimentară. Muncitorii moldoveni erau relativ puțini la număr. În 1977 numai 46% din numărul muncitorilor și funcționarilor din industria RSSM erau băștinași. Personalul administrativ, corpul de ingineri erau alcătuite în marea lor majoritate din ruși și ucraineni [135, p.480].

În baza datelor oferite, susținem afirmația istoricului I. Cașu precum că, dezvoltarea industriei grele în RSS Moldovenească, era binevenită numai în limita în care ea era destinată să acopere necesitățile interne ale republicii și nu implica aducerea masivă a cadrelor din alte republici, în condițiile în care densitatea populației în RSSM era cea mai ridicată din URSS – în jur de 125 oameni la km² [86, p.93].

Rezultatele economice obținute în sectorul industrial, paralel cu noile realizări din domeniul învățământului, științei, ocrotirii sănătății etc, au contribuit la schimbarea climatului social în republică, contribuind, astfel, la ridicarea nivelului de bunăstare a populației. Multe elemente ale acestui modernism, de fapt, erau produse firești ale revoluției tehnico-științifice din secolul trecut. Însă, faptul că, societatea sovietică era o societate închisă și cetățenii sovietici n-aveau posibilitatea să cunoască realitățile economice din Occident (pentru unele comparații), dar și sub influența puternicii mașini propagandistice sovietice, care promova întâietatea statului sovietic în tot și în toate, oamenii sovietici își creau impresia că, Moscova este centrul civilizației mondiale, sau locomotiva modernismului global. În această situație erau și locuitorii Republicii Moldovenești, de aceea mulți dintre moldoveni bazându-se pe „memoria poporului” din perioada țaristă, interbelică și stalinistă, vedeau în noile realizări, adevărate „miracole economice”.

În acest context, redresarea economică a RSSM, nu putea să nu influențeze starea de spirit și mentalitatea populației în favoarea regimului comunist. De aceea considerăm că, pe segmentul economico-social, prin intermediul politicii economico-sociale, în comparație cu alte politici,

regimului i-a reușit să câștige o anumită simpatie din partea locuitorilor republicii, reușind astfel, să instaureze o stare de *acalmie* și să distragă atenția de la alte probleme, care se acumulasă în societate.

Însă, în pofida acestor *succese economice mărețe* și în pofida enormelor resurse naturale de care dispunea Uniunea Sovietică, este cunoscut faptul că, cetățenii sovietici înregistrau deficite la un șir de mărfuri, cum ar fi: automobile, materiale de construcții, diverse bunuri de uz casnic și terminând, chiar, cu deficitul de cizme, înregistrat în URSS.

Grupul de istorici (V. Andrușceac, P. Boico, V. Platon, P. Șornicov, V. Țaranov ș.a.), care fac parte din Asociația oamenilor de știință din Moldova „N. Milescu Spătaru”, consideră de asemenea, că unul din indicii nivelului bunăstării populației îl constituia construcția de locuințe, pentru acest scop între anii 1960-1975 au fost cheltuite circa 1,5 mlrd. ruble, iar între anii 1976-1985 – mai mult de 3,5 mlrd. ruble.

De asemenea, din aceeași sursă, aflăm că în a doua jumătate a anilor 70, într-un șir de sate din republică, 3,2% din case aveau încălzire centrală, 5,1% - apeduct, 12,1% - gaz, 16,1% - încăpere pentru baie. Pe când orașele, în 1985, erau aprovizionate cu apeduct în proporție de 95%, cu canalizare - 90%, încălzire centrală - 89%, gaz - 92%, apă fierbinte - 70% [157, p.364-365].

Necâtând la faptul că, între datele oferite pentru *sat* și *oraș* există o diferență de aproximativ un deceniu, este cunoscută situația că aprovizionarea cu apă, gaz și canalizare a satelor în RSS Moldovenească, a persistat ca problemă pe parcursul întregii perioade sovietice. De aceea, dacă ținem cont de faptul că, cea mai mare parte a populației autohtone (indiferent de naționalitate) a fost limitată în zonele rurale, pe când fluxul de populație alogenă din afara republicii, era orientată spre zonele urbane ale republicii, atunci ușor putem compara nivelul și condițiile de trai ale moldovenilor cu cele ale noilor veniți.

În această ordine de idei, important este de observat că industrializarea, care evident, atrage după sine și inițierea unui proces de urbanizare, în RSSM nu a fost însoțită de un proces natural de migrare a populației de la sat spre oraș, asemănător celor din Europa de Vest sau chiar din Rusia, ci artificial s-a înfăptuit *conservarea* satelor și rusificarea orașelor în urma promovării cadrelor alogene importate (începând de la muncitor până la inginer) și prin „negrăbirea” autorităților de a atrage populația autohtonă în sfera industrială de activitate.

În cazul RSSM, o *problemă* creată, a fost faptul că, pe lângă metodele de creștere naturală a populației se adaugă și cele promovate în mod artificial de către regimul sovietic - migrații dirijate, privilegiile acordate rușilor în obținerea spațiului locativ, în sfera educațională etc [86, p.98], deci putem califica procesul de industrializare și ca un mecanism de colonizare a RSSM.

Datorită faptului că, colonizarea avea ca acoperire „necesitatea industrializării rapide” a republicii, și deoarece centrele industriale erau concentrate în zonele urbane, atunci colonizarea a fost orientată în primul rând, anume, în această direcție. În așa fel, importul de cadre a avut loc nu numai pe linie politică, administrativă sau culturală, ci și economică. Prin promovarea reprezentanților alogeni în posturile cheie din republică, autoritățile sovietice își asigurau susținerea persoanelor „devotate” ideilor socialiste, legate prin interese economice și sociale de politica Centrului unional, și nu de interesele populației autohtone. În așa fel, ritmul înalt de creștere a populației alogene în RSSM, în special a celei ruse, a corespuns perioadei de dezvoltare rapidă a industriei sovietice, cu accent pe industria grea.

De asemenea, amplasarea unităților militare pe teritoriul republicii a atras necesitatea unui aflux de cadre calificate și de încredere, realizat prin aducerea de specialiști rusofoni, care anume ei, când va veni timpul schimbărilor în societatea moldovenească vor prezenta una din laturile extremiste, care va duce la escaladarea *conflictului* în societatea moldovenească.

În activitatea de „industrializare rapidă” a republicii, în care ministerele au recurs la o „migrație departamentală” masivă, s-a ajuns, pe de o parte, la înglobarea rigidă a RSSM în complexul militar-industrial unional, la aservirea industriei locale resurselor de materie prime ale Rusiei și finanțării centralizate și pe de altă parte, la agravarea situației etno-demografice a Moldovei. Ca o consecință a acestei politici, în perioada 1966-1970 în Moldova exista un sold migrator anual de circa 21,0 la mia de locuitori, în timp ce în Ucraina doar 9,0 la mie, în RSFSR – 12,0, iar în Bielorusia – 3,0 la mia de locuitori [160, p.450]. Pe când, conform datelor oferite de Șt. Gorda, în perioada 1948-1960, din RSSM au fost recrutați pentru a munci în alte regiuni ale URSS, mai mult de 196 000 de persoane [161, p.35-36]. La prima vedere ar părea o absurditate acest „raționament economic” al unui atare „schimb” de populație, însă obiectivele, urmărite de Moscova, erau foarte bine definite și purtau un absolut caracter antinațional.

Aducerea masivă a cadrelor crea alte probleme, mai dificile decât cele pe care vroia să le rezolve regimul, pregătind astfel terenul și toate condițiile necesare pentru apariția în perspectivă a unor situații cu caracter *conflictual* în societatea RSS Moldovenești.

Făcând o recapitulare a aspectelor macro-economice, evidențiem faptul că RSS Moldovenească avea la etapa anului 1940, o economie tradițională, de tip agrar în care ponderea industriei constituia doar 3% [162, p.20]. Din 1969, ponderea industriei în constituirea produsului intern brut și a veniturii naționale al RSSM depășește 50 la sută, așa încât se consideră că, din acest an republica a devenit industrial-agrară, făcând un pas important spre crearea unei economii moderne, cu tot specificul ce a caracterizat modelul sovietic de modernizare [86, p.97].

Conform datelor statistice, RSS Moldovenească a deținut în perioada anilor 1940-1985 unul din cele mai ridicate ritmuri de creștere a producției industriale, comparativ cu toate celelalte republici în ansamblu (fiind devansată numai de Lituania): de 65 ori mai mare comparativ cu anul 1940, de 2,6 ori mai mare decât media Uniunii Sovietice raportată la aceeași perioadă și de 2-3 ori mai ridicat decât ritmurile creșterii producției industriale ale unor republici, precum Rusia, Bielorusia, Georgia sau Uzbekistan și de aproximativ 4 ori mai mare decât ritmul Ucrainei și Azerbaidjanului. (vezi Anexa16.) Raportat la anii 1960 și 1970, adică ritmul creșterii în perioada 1960-1985 și 1970-1985, RSSM se situa pe locul IV și depășea de aproximativ 1,5 ori ritmul industrializării Uniunii Sovietice în ansamblu [163, p.101]. Dar, este demonstrat faptul că, ritmurile industrializării, a majorării progresive a producției industriale s-a produs în cea mai mare parte din contul industriei alimentare și ușoare, adică, indirect, prin prelucrarea produselor de pe loc. Prin urmare, creșterea ponderii industriei în constituirea indicelui de dezvoltare al RSSM nu însemna și crearea unei economii cu adevărat industriale, cu o structură bine diversificată încât să creeze premise pentru satisfacerea nevoilor interne și de export ale republicii, prin extensie să-i ajute, în cazuri limită, să supravețuiască fără a recurge la importuri masive din afară [86, p.97].

Astfel dacă, chiar, la limită, s-ar admite sinceritatea intențiilor Moscovei, consideră I. Cașu, de a diversifica structura economică a republicilor, inclusiv a RSSM, realizarea acestei idei, era totuși în detrimentul Centrului unional, deoarece o economie republicană cu o structură diversificată și care să acopere în mare, necesitățile ei curente ar fi slăbit dependența ei de alte republici, în special de Rusia. Dependența economică a unei republici față de celelalte constituia, în ultima instanță, una din condițiile de bază ale existenței Uniunii Sovietice, în sensul, de prevenire a tendințelor secesioniste, prin mijloace economice [86, p.100-101].

Asemenea strategii, au fost aplicate nu numai la nivel unional, dar și față de anumite republici, probabil, care prezentau un grad de *nesiguranță*. Ca argument în favoarea acestei afirmații, ne poate servi cazul Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești. În RSSM, de exemplu, zona din stânga Nistrului constituia aproximativ 17% din teritoriul RSSM, dar producea în anii '80 aproximativ 40% din produsul intern brut (PIB) [164, p.19], datorită faptului că ponderea industriei în regiune era mult mai ridicată decât în interiorul basarabean al RSSM. Cu toate acestea, regiunea menționată nu se deosebea în mod esențial de restul teritoriului RSSM din punct de vedere al bogățiilor subpământene și al condițiilor climaterice [86, p.99]. Astfel, o motivație a acestei situații, ar putea fi faptul că, populația din stânga Nistrului era mai sovietizată decât cea din dreapta Nistrului și probabil, ideologii și geopoliticienii ruși conștientizau că în

cazul apariției unor *situații de iredentism* în republică, ar putea miza mai mult pe locuitorii din raioanele estice ale republicii, care erau mai *atașați* față de regim.

Din cele arătate mai sus, ajungem la concluzia că, politica economică sovietică, n-avea ca obiectiv numai redresarea economică și ridicarea nivelului de trai al populației, dar avea și sarcina de a contribui la asigurarea securității și integrității teritoriale a statului sovietic, adică, inclusiv și sistemul economic sovietic, a fost predestinat pentru a menține forțat „nezdruncinarea” (нерушимость) Uniunii Sovietice.

Agricultura în RSS Moldovenească, ca și industria, s-a dezvoltat în deplină conformitate cu planurile de dezvoltare socialistă a statului, lucru care se făcea în baza hotărârilor adoptate de CC al PCUS și Consiliului de Miniștri al URSS.

Astfel, datorită planurilor dure, stabilite de stat, în anii 1954-1958 recolta medie anuală a grăunțoaselor în colhozuri, comparativ cu cincinalul precedent, crește cu 58,8%, iar recolta globală – cu 62,5%. În 1958, în Moldova au fost recoltate mai mult de 123,2 mln. puduri de grăunțoase față de 77,9 mln. puduri din 1950. Recolta de floarea soarelui, sfeclă de zahăr, legume, în a doua jumătate a anilor 50, a sporit de 2-2,4 ori, iar recolta poamei – cu 50%. Numărul de capete de vite mari cornute, în anii 50, în colhozuri a crescut mai mult decât cu 300 de mii de capete. Întreaga producție agricolă, totală, în 1960, a crescut față de 1950 cu 72%, veniturile bănești ale colhozurilor – de 4,5 ori, fondurile lor indivizibile – cu mai mult de 11,2 ori [157, p.324].

Datorită sporirii achizițiilor de stat, în 1963, Moldova producea 30,2%, din cantitatea totală de struguri-marfă, situându-se pe primul loc în URSS la cantitatea totală colectată și 14% din întreaga cantitate de fructe recoltate în URSS. Moldova se situase pe locul secund la cantitatea de floarea-soarelui achiziționată de stat, pe locul trei, patru și șase, respectiv, la cantitatea de sfeclă de zahăr, cereale și legume. În perspectivă, producția globală de struguri urma să fie mărită de 2,2 ori, iar producția de fructe de 3,8 ori. Până în 1970, volumul colectărilor de struguri urma să fie mărit la circa 1 500 000 t, cel de fructe la 750 000 t etc. Acest spor enorm al achizițiilor de stat trebuia realizat, în mare parte, pe calea intensificării exploatării solurilor Moldovei, în special printr-o chimizare excesivă, ceea ce va aduce, ulterior grave prejudicii nu numai productivității terenurilor agricole, ci și sănătății populației. Conform unor estimări, prin aplicare pe scară largă a chimizării urmau a fi obținute suplimentar planurilor de achiziție circa 550 000 t de cereale, 450 000 t de sfeclă de zahăr, 60 000 t de floarea-soarelui, 140 000 t de legume, 350 000 t de struguri, 260 000 t de fructe, 75 000 t de cartofi, 8 400 t de tutun etc [160, p.440].

O altă direcție de bază din evoluția agriculturii, din această perioadă, a constituit-o mecanizarea proceselor principale de muncă. Baza materială și tehnică a gospodăriei sătești s-a dezvoltat substanțial. În așa fel, numărul tractoarelor a crescut de la 13,5 mii în 1960 la 53,2 mii în 1985, iar suma totală a forței de tracțiune, respectiv, de la 0,5 mln cai putere până la 3,7 mln. A crescut și numărul combinelor de la 3,4 mii în 1960 până la 4,5 mii în 1985. De asemenea a crescut și cantitatea îngrășămintelor minerale utilizate în agricultură – de la 18 mii tone în 1960 până la 400 mii tone în 1985.

Cu toate acestea, însă, aflăm că, conducerea sovietică încerca de fiecare dată să soluționeze problemele fundamentale ale dezvoltării agriculturii, întocmind planuri, măsuri de ordin organizatoric, economic, tehnico-material, politic, dar toate acestea n-au dat nici o dată rezultate pozitive de durată. Cu fiecare cincinal criza din agricultură se aprofunda. Sistemul totalitar n-a fost în stare să soluționeze vreodată definitiv problemele legate de aprovizionarea populației cu produse alimentare și industriale[135, p.481].

Din acest considerent, promovarea acestei politici în agricultura RSSM a avut un efect dublu: pe de o parte, ea a fost pusă pe traverse moderne, industriale, lucru care a contribuit la aplicarea mai rapidă a realizărilor revoluției tehnico-științifice, la sporirea productivității muncii în colhozuri, la îmbunătățirea calității producției agricole, iar pe altă parte, colhozul ca proprietate colectivă, adică a tuturor, a devenit o sursă excelentă pentru toți de aprovizionare prin furt cu produse agro-alimentare și nu numai. Această situație „atractivă” a antrenat o bună parte din populația republicii în activități de acest gen, făcând-o chiar să *îndrăgească* regimul, ceea ce în consecință a condus la jefuirea colhozurilor. În așa fel, sunt justificate cuvintele dintr-un cântec popular al regretatului nostru maestru Nicolae Sulac, care zicea, „în colhoz pe dealul mare, cine fură acela are”, ceea ce încă odată ne demonstrează, că o asemenea gestionare economică nu putea să-i asigure acestui sistem economic o „viață lungă” și mai devreme sau mai târziu, neevitabil urma să apară ca problemă.

De aceea, după cum am mai menționat, performanțele economice de moment, care au fost pe scurt elucidate mai sus, au dus la crearea unei *stări satisfăcătoare* a nivelului de trai a populației. Aceasta, reese din considerentul, că deși RSS Moldovenească a fost unul din principalii producători și furnizori de produse agroalimentare, populația Moldovei se evidenția printr-un consum pe cap de locuitor mai redus cu circa 27% comparativ cu media pe URSS și cu 37% mai redus decât în RSFSR. Potrivit unor estimări de la finele anilor '80, venitul anual al unui membru al familiei de colhoznici era cu 2% mai mic față de media unională, în timp ce în Ucraina, bunăoară, indicele respectiv era cu 9% peste această medie, în Rusia – cu 8%, în Bielorusia – cu 7%, Georgia – cu 6%, fără a lua în considerație cele trei republici baltice, cele

mai prospere. La capitolul venitul anual al unei familii de colhoznici, Moldova se situa pe penultima poziție în cadrul imperiului [165, p.119], de asemenea, în republică se consuma mai puțină carne, lapte, cartofi, decât în mediu în URSS [157, p.364]. Cu toate acestea, moldovenii s-au afirmat și în această perioadă istorică, ca un popor *răbdător și nepretențios*.

Performanțele economice ale URSS, au fost pe larg utilizate și în scopuri propagandistice, prin intermediul tuturor mijloacelor de informare în masă prezente la acea etapă, având ca scop promovarea *spiritului patriotic* în societate. Asemenea măsuri, întreprinse de autorități, odată cu trecerea timpului își făceau efectul, astfel, făcându-i pe mulți locuitori din republică să creadă în „corectitudinea” și viabilitatea sistemului sovietic. Însă și mai banal este faptul că, chiar unii din cei care au suferit direct de pe urma acestui regim, au lăsat la o parte „vechile obide” acceptând în sine „noua ordine”. Astfel, reușindu-i regimului comunist să-și creeze o „imagine grijulie” față de popor, iar prin aceasta să se „legitimeze” în fața societății, fapt care a asigurat *starea de acalmie* în societate.

Cu toate că, după ritmul creșterii producției agricole, la etapa anului 1985 (vezi tab.17), RSS Moldovenească se situa peste media unională (date oferite de I. Cașu), Moldova era devansată în această privință de aproape toate republicile asiatice și caucaziene, aceasta, în pofida faptului, că agricultura a beneficiat de peste 40% din totalul investițiilor Moldovei, în timp ce media unională a investițiilor revenită agriculturii era de aproximativ 20% [86, p.97].

Din cele menționate mai sus, este clar: nu mergea totul bine în RSSM. “Modelul moldovenesc” al producției agricole a început să nu mai funcționeze încă pe la sfârșitul anilor '70. În perioada celui de-al cinsprezecilea Congres al partidului din ianuarie 1981, se observă probleme serioase în economie [166, p.61]. În trecut, primul-secretar, I.Bodiul, încercase să rezolve aceste probleme prin aplicarea „experimentului moldav”², dar și prin lansarea unor campanii împotriva “sentimentelor antisovietice” și a “naționalismului” local (mai detaliat vom vorbi în subcapitolul următor), însă o dată cu înlocuirea sa de către Simion Grossu, decembrie 1980, multe dintre deficiențele economiei moldovenești au ieșit la iveală. I. Bodiul fusese ultimul prim-secretar republican înlocuit pe timpul lui L. Brejnev și lunga sa perioadă de aflare la conducerea partidului ajunsese să fie asociată cu cele mai neplăcute caracteristici ale perioadei de stagnare.

---

² Inițiatorul așa-numitului „experiment moldav” a fost primul-secretar al CC al PCM, Ivan Bodiul. La conferința din 1971 de la Chișinău – prima de acest fel în întreaga Uniune Sovietică – la care au fost puse în discuție principiile științifice de organizare a complexelor și asociațiilor agroindustriale, I. Bodiul a pledat în favoarea creării condițiilor practice pentru „apropierea și contopirea” celor două forme de proprietate în una singură, cea comunistă. De asemenea aplicarea acestui „experiment”, a dus la chimizarea excesivă a solului, având ca scop majorarea volumului de producție agricolă.

Consecințele ecologice ale politicii economice a PCM au fost destul de dezastruoase. *Antagonismul* „agricultură-natură” s-a acutizat cel mai mult, de asemenea, în anii „experimentului moldav”. După cum menționa scriitorul Gh. Malarciuc, în această perioadă se crease o tendință nesănătoasă de a stoarce din fiecare palmă de pământ un profit imediat – cât mai mare și cu orice preț – fără gândul la ziua de mâine și la generațiile următoare [160, p.456]. RSSM era cea mai dens populată dintre toate republicile sovietice, iar agricultura intensivă și folosirea fertilizanților creau probleme serioase de sănătate. Din cauza reziduurilor din agricultură și a schimbărilor de temperatură generate de hidrocentrale, Nistru era atât de poluat încât aproape ajunsese un râu mort [167, p.22-23]. De asemenea, accidentul din 1986 de la Cernobâl, deși a avut consecințe mult mai grave în Ucraina și Bielorus a lăsat urme și în RSSM și anii care au urmat aveau să fie martorii unei creșteri îngrijorătoare a bolilor genetice și a malformațiilor congenitale.

Chiar și sub S. Grossu, conducerea PCM, a continuat să fie criticată de la Centru pentru falsificarea rezultatelor economice și corupția locală. În decembrie 1983, o hotărâre specială a C.C. al P.C.U.S. a acuzat conducerea lui S. Grossu de inerție și o serie de alte defecte [168, p.21-24]. Anul următor întreaga organizație de partid din RSSM a fost din nou criticată din cauza proastei organizări în agricultură, la plenara Comitetului Central al P.C.U.S. din octombrie. Alte rapoarte în presa unională la începutul anilor '80 ofereau imaginea unei Moldove în care corupția predomina, condusă de o elită de partid plină de rămășițe ale erei “bodiulismului”. Deși existau dovezi clare de corupție în republică, organele responsabile cu aplicarea legii nu făceau nimic pentru investigarea abuzurilor [169, p.3]. Asemenea situații produceau serioase eroziuni în interiorul economiei moldovenești.

Problemele de ordin economic, cu care s-a confruntat RSS Moldovenească, reprezintă, în primul rând un eșec al sistemului sovietic de gestiune a economiei și, în particular a agriculturii. Nefiind în stare să-și organizeze agricultura, Uniunea Sovietică a devenit, începând cu anul 1972, un importator masiv de cereale, cumpărând 10% din recolta mondială sau o jumătate din recolta europeană la grâu. Dacă, în 1964, volumul importului a crescut cu 1,4 miliarde de ruble, la mijlocul anilor '70 – cu 6 miliarde, la începutul anilor '80 acesta ajunsese la 15 miliarde de ruble. În consecință, la mijlocul anilor '80 se importa fiecare al treilea kilogram din uleiul vegetal consumat în URSS, fiecare al zecelea kilogram din carnea oferită populației, fiecare al cincilea kilogram de grăsime animală, fiecare a cincea conservă din fructe și legume. Chiar fructele uscate erau importate în proporție de 60% din consumul lor total [160, p.456], o asemenea situație persista în întreaga economie sovietică, nu numai în agricultură.

Din cele prezentate, constatăm, că anumite *stări de conflict* care au apărut în societatea moldovenească, în perioada 1953-1985, își au originea în politica economică a Centrului unional față de RSS Moldovenească. Anume, această politică a diversificat în mare măsură structura etnică dintre sat și oraș, creând o acută *stare conflictuală*. Pentru că atunci, când va veni timpul luptei pentru renaștere națională, „linia de front” să fie trasată între satele naționale românești și orașele rusificate în urma industrializării de tip rusesc.

Uniunea Sovietică, erodată treptat, dar constant, de numeroase *conflicte* – etnice, politice, culturale, demografice, sociale și de altă natură – se afla la mijlocul anilor '80 în situația unui „butoi cu pulbere”, gata să explodeze în orice moment [160, p.457]. Această situație a servit drept catalizator pentru mișcarea reformistă cauzată de “perestroika”.

3.2. Politica etnolingvistică și culturală în RSS Moldovenească și amplificarea stărilor de conflict.

Aspecte ale politicii etnolingvistice și culturale în RSSM, într-un mod destul de vast, se regăsesc astăzi în istoriografia contemporană moldovenească. În acest sens, pot fi menționați așa cercetători, care s-au referit direct sau indirect la această problemă, ca: Gheorghe Negru, Elena Postică, Vladimir Beșleagă, Igor Cașu, Ludmila Tihonov ș.a.

Noi, însă, ne-am propus ca scop să cercetăm și să analizăm această problemă din alt punct de vedere, prin prizma *teoriei conflictului*, care ne va ajuta să depistăm existența anumitor *antagonisme* sau *stări de conflict*, în perioada în care *acalmia* domnea asupra societății RSS Moldovenești, iar ideologii sovietici negau existența *antagonismului* în societatea sovietică.

În acest context, odată cu moartea lui I. Stalin și accederea lui N. S. Hrușciiov în funcția de secretar general al PCUS s-a înregistrat o destindere a politicii regimului sovietic, atât în plan internațional, cât și intern. În cuvântarea sa de la Congresul al XX-lea al PCUS despre cultul lui Stalin și consecințele acestuia (24-25 februarie 1956), noul lider sovietic se desolidariza, printre altele și de metodele violente aplicate de precedesorul său față de naționalitățile sovietice [170, p.391]. Erau reabilitate, în totalitate sau parțial, popoare deportate în masă și se anunța o politică de descentralizare economică, administrativă și culturală. Șovinismul velikorus, promovat și susținut deschis de I. Stalin în special după 1945, era declarat ca venind în *contradicție* cu internaționalismul proletar, cu alte cuvinte periclita coeziunea poarelor Uniunii Sovietice. Ucrainenii, mai apoi și bielorușii, au fost promovați la rangul de popoare lidere ale URSS, pe lângă cel rus. Se invoca, implicit faptul că vitalitatea statului sovietic depindea în mare măsură de unitatea celor trei națiuni slave. Cu toate acestea, atât ucrainenii cât și bielorușii, de asemenea, au suferit enorm, din urma politicii de rusificare și deznaționalizare, promovată la nivel unional [62, p.113-115].

Pentru RSS Moldovenească, destinderea hrușciovistă a însemnat, într-o primă fază, încurajarea promovării cadrelor locale, care și așa erau deficitare după lichidarea intelectualității locale, speranța că vor fi restabilite și redeschise locașurile sfinte, care în mare parte au fost distruse în perioada stalinistă [84, p.91], cât și reabilitarea parțială a unor personalități marcante ale literaturii și culturii românești, considerați a fi „reprezentanți ai națiunii burgheze moldovenești”, evoluată între timp la statutul de „națiune socialistă moldovenească” [171]. Printre scriitorii de seamă reabilitați menționăm pe Mihai Eminescu, Vasile Alecsandri, Ion Creangă, B.P.Hașdeu, Mihail Cogălniceanu, Alexei Mateevici, Zamfir Arbore Ralli, Costachi Conachi, Dimitrie Cantemir, Constantin Stamati, Constantin Negruzzi, Alecu Russo, Alexandru Donici, Nicolae Milescu Spătaru, Grigore Ureche, Miron Costin etc [64, p.77]. Personalitățile din secolul al XIX-lea care s-au născut sau au trăit în dreapta Prutului – Eminescu, Creangă, Cogălniceanu, Negruzzi, Hașdeu – au fost recunoscuți ca aparținând, în același timp și națiunii române și „națiunii moldovenești”. Din alt punct de vedere, în favoarea reabilitării scriitorilor, s-au invocat caracterul progresist al pozițiilor lor, a lui Mihai Eminescu în „Împărat și proletar”, Ion Creangă în „Moș Ion Roată și unirea”, amintindu-se de atitudinea ultimului împotriva bisericii etc [172, f.6-8].

„Dezghețul hrușciovist” a încurajat intelectualitatea moldovenească, care aștepta și credea în așa numitul „moment al adevărului”, să înainteze o serie de revendicări, menite să faciliteze perpetuarea culturii și a valorilor naționale. Și în primul rând, cele mai arzătoare probleme în acest sens, țineau de politica de rusificare și demascarea *moldovenismului stalinist*, care deveniseră principalii catalizatori ai amplificării *stărilor de conflict* în societatea RSS Moldovenești. De aceea, un eveniment important din această perspectivă, a avut loc în octombrie 1955, la Chișinău, când s-a desfășurat Congresul lingviștilor sovietici, în cadrul căreia s-a declarat că nu există argumente suficiente pentru a susține că „limba moldovenească” ar fi diferită de cea română. În cadrul aceluiași congres, a fost adoptată o rezoluție susținută de peste 700 academicieni, profesori și studenți, prin care se propunea deschiderea unei librării de carte românească în capitala RSSM (librăria „Drujba” în perioada sovietică). În anul următor, după Congresul Internațional al lingviștilor (Florența), la care italianul C. Tagliavini afirma că unica diferență dintre „limba moldovenească” și română era alfabetul rusesc, doi filologi sovietici din Moscova K.A. Budagov și S.B.Bernstein, au înaintat Comitetului Central al PCM o scrisoare în care argumentau că limba vorbită pe teritoriul Moldovei Sovietice, era parte integrantă a limbii naționale românești, invocând și afirmația lui Tagliavini. Scrisoarea a fost prezentată numai lucrătorilor Institutului de Istorie, Limbă și Literatură al Academiei de Științe din RSSM, publicarea acesteia fiind strict interzisă [86, p.54].

De asemenea, în perioada dată, când intelectualii încercau să revendice drepturi de ordin național, o mare parte din populație își exprimau atitudinea negativă față de *politica antireligioasă* promovată de regimul comunist. În 1955 au fost făcute 151 de demersuri pentru redeschiderea bisericilor, majoritatea lor absolută au fost însă respinse de către oficialități sub diferite pretexte. Oamenii cereau ca slujbele religioase să se petreacă în limba română, astfel la 6 august 1956 chișinăuanul Olaru, în numele unui număr mare de cetățeni în etate, adresează o scrisoare lui Karpov, președintele Consiliului pentru Problemele Bisericii Ortodoxe Ruse de pe lângă Consiliul de Miniștri al URSS și Prezidiului Sovietului Suprem al URSS. Autorul întreba într-un mod diplomatic, dar și critic: „Oare nu se găsesc la noi în Moldova oameni care să cunoască nu numai limba de stat – limba rusă - , dar și limba moldovenească, oameni inteligenți cu studii și care cu permisiunea d-voastră să ne dirijeze viața religioasă”? Răspunsul primit a fost următorul: „problema cunoașterii limbii moldovenești de către episcopul Nectarie nu ține de competența organelor sovietice, ci este o problemă de ordin intern a bisericii” [84, p.92-93].

Mai mult ca atât, în pofida protestelor venite din societate, Congresul XXII al PCUS, care și-a ținut lucrările la 17 octombrie 1961 la Moscova, a hotărât „organizarea unui sistem armonios, bine chibzuit de educație științifico-ateistă, care să cuprindă toate păturile și grupurile sociale, stăvilind astfel răspândirea concepțiilor religioase, îndeosebi printre copii și adulți” [174, p.420-421].

În așa fel, în perioada „dezghețului hrușciovist” își fac apariția la „suprafață” *stările de conflict* existente în societatea RSS Moldovenești, care aveau la bază, îndeosebi revendicări de ordin național și cultural. Impactul asupra societății din RSSM a acestor evenimente a rămas, însă, din punct de vedere politic, foarte redus. Atât timp cât mijloacele de informare în masă erau controlate de partid, atât revendicările populare, cât și discutarea problemelor *academice* care aveau loc într-un cadru restrâns de specialiști ușor controlabili, nu prezenta nici un pericol pentru regim.

Cu toate acestea, perioada anilor 1955-1960 a avut o importanță deosebită pentru păstrarea identității naționale a românilor din RSSM. Aceasta se datorează faptului, că anume în această perioadă, datorită unor abordări publice, din partea lingviștilor, în presa de specialitate, s-a reușit convingerea factorilor de decizie că era imperios necesar să se renunțe la unele norme ale „limbii moldovenești” impuse în perioada stalinistă [174, p.81; 175, p.125]. Era vorba atât de norme ortografice, cât și de norme gramaticale, precum și de unele norme fonetice, introduse în manualele școlare, presă etc. Ca urmare a unei rezoluții din 1946 care prevedea obiectivul de „a elabora la nivel științific normele gramaticale ale limbii moldovenești contemporane ca limbă aparte printre alte limbi romanice [176, p.282]. În 1957 apăreau la Chișinău, „Normele

ortografice și de punctuație ale limbii moldovenești” care anulau normele lingvistice din primii ani postbelici. În linii majore, noile norme ale „limbii moldovenești” coincideau cu normele limbii române. În aceeași perioadă sunt publicate „operele alese” ale unor clasici ai literaturii române: Vasile Alexandri,³ Alexandru Donici,⁴ Mihail Eminescu,⁵ Constantin Negruzzi,⁶ Alecu Russo,⁷ ș.a. Uneori s-a intervenit în textele originalelor, după cum menționează istoricul Gheorghe Negru, autorul unei detaliate lucrări privind politica etno-lingvistică în RSSM. În locul unor cuvinte care erau considerate mai puțin familiare publicului moldovean s-au introdus altele, regionalisme, arhaisme etc.; altele s-a acceptat pur și simplu textul integral după edițiile publicate deja în România. Pe de altă parte, s-a operat o selecție riguroasă a scriitorilor clasicii literaturii române în sensul eliminării unor opere considerate *ostile* realităților socialiste și sovietice. Cuvântul „român” a fost exclus din scrierile clasicii [88, p.44].

În 1958, R. Udler, publică un studiu în care demonstrează „că nici unul dintre graiurile întâlnite pe teritoriul RSSM și raioanele limitrofe ale Ucrainei nu sunt de sine stătătoare, formând un tot întreg cu graiurile de dincolo de Prut, fiind împreună cu alte graiuri ale limbii române, parte componentă a masivului lingvistic daco-roman”. Apreciind drept greșite și neștiințifice procedeele după care I. Ceban și alți lingviști determinau răspândirea unor graiuri sau grupuri de graiuri, conform granițelor administrative de atunci, în temeiul a două sau trei trăsături fonetice, R. Udler conchide că „nici un grup de graiuri de pe teritoriul RSSM, nici chiar grupul din raioanele centrale, nu poate fi privit drept bază dialectică a limbii moldovenești contemporane” [88, p.47-48].

Conferința romaniștilor, care s-a desfășurat la Chișinău, în perioada 19-21 iunie 1961, de asemenea, scotea în evidență artificialismul „limbii moldovenești”. Filologul moldovean, Ion Vasilenko, venea cu propunerea de a se introduce în rezoluția conferinței chestiunea „unității limbii moldovenești și române”, la care R. Budagov, care prezida conferința, a răspuns că ”această chestiune doar a fost atinsă, dar nu s-a discutat. Nu e în competența noastră să rezolvăm o problemă atât de acută. E o chestiune prea responsabilă și ar fi neserios s-o rezolvăm acum.”

La aceeași conferință, din 1961, romanistul rus D. Mihailci le provoca autorităților din RSS Moldovenească noi *neplăceri*, declarând că preferă să adere la lingviștii burghezi de peste hotare care nu recunosc existența de sine stătătoare a unei „limbi moldovenești”.

---

³ Vasile Alexandri. Opere alese. Chișinău: Editura de Stat a Moldovei, 1954.

⁴ Alexandru Donici. Lucrări alese. Chișinău: Școala Sovietică, 1952.

⁵ Mihail Eminescu. Poezii. Chișinău: Școala Sovietică, 1954.

⁶ Constantin Negruzzi: Opere alese. Chișinău: Editura de Stat a Moldovei, 1953.

⁷ Alecu Russo. Opere alese. Chișinău: Editura de Stat a Moldovei, 1955.

Pentru prima dată la acea conferință s-a pus și problema alfabetului latin (I. Vasilescu și A. Iuraș). Grafia slavă, menționa A. Iuraș, *camuflează dezvoltarea istorică* a limbii moldovenești, s-a cerut concursul romaniștilor din URSS în discutarea acestei probleme, interzise în RSSM [88, p.43-44].

De aceea, considerăm că un rol important la înlocuirea definitivă a „limbii moldovenești”, inventată la Tiraspol și impusă de armata sovietică și N.K.V.D., cu limba română folosită până la ocupația sovietică, doar în baza alfabetului rusesc, i-a revenit intelectualității sovietice moldovenești din anii '50-60, care a profitat de destinderea hrușciovistă și au scos la iveală probleme interzise până atunci, care influențau starea de spirit și amplificau *stările de conflict* din societatea sovietică moldovenească.

De aceea reabilitările culturale din deceniul al șaselea au însemnat o lovitură de grație dată „specialiștilor” transnistreni, în special lui I. Ceban, I. Cannă ș.a., persoane care încercau să impună limba vorbită în regiunea din care proveneau drept normă literară pentru „limba moldovenească”. S-a recunoscut indirect faptul că „limba moldovenească” era identică cu cea română, în așa fel încât studenții de la sfârșitul anilor '50-începutul anilor '60 vor fi printre principalii inițiatori ai revendicării de revenire la grafia latină din 1965 și 1988 – 1989.

În paralel cu evenimentele menționate mai sus și care au schimbat radical situația existentă anterior, în anii '50 a avut loc și întărirea statutului limbii ruse în republicile unionale, inclusiv în RSSM. Încă din anul 1948, printr-un ordin al Ministerului Învățământului Superior al URSS din 11 septembrie se introducea învățarea obligatorie a limbii ruse în Universitățile din republicile unionale. La 19 noiembrie 1954, același minister adoptă o hotărâre în care reiterează prevederile deciziei din 1948. De data aceasta se stipula deschis obligativitatea studenților din republicile unionale de-a studia limba rusă în locul limbilor străine [176, p.278]. Hotărârea menționată era, probabil, și o urmare a renunțării oficiale la teoria lingvistică a lui N. Marr care stipula că toate limbile vor dispărea după instaurarea mondială a comunismului, inclusiv limba rusă. Însuși I. Stalin, în 1950, a denunțat în mod public marrismul [177, p.64-69], tocmai din motivul că dictatorul sovietic nu era de acord cu prezumția dispariției limbii ruse și dorea ca aceasta să devină limba internațională prin excelență a comunismului, așa cum limbile latină, franceză sau engleză au avut preeminență în alte perioade istorice.

După o perioadă de destindere a regimului sovietic, inclusiv privitor la politica culturală față de naționalități, la sfârșitul anilor '50, datorită acutizării unor *stări de conflict* în interiorul lagărului socialist (revoluția maghiară, mișcările muncitorilor polonezi ș.a.), cât și datorită politicii de accelerare a ritmului de construcție a comunismului, l-au determinat pe N. Hrușciov să reabiliteze lozinca apropierei rapide a naționalităților. Noua lege a învățământului sovietic,

adoptată în 1959, constituie una din măsurile cele mai elocvente în acest sens. Datorită faptului, că legea nu stipula obligativitatea elevilor din școlile ruse de a învăța limba republicii în care trăiau. Limba rusă la rândul ei, rămânea un obiect obligatoriu în școlile naționale [86, p.56-57]. În așa fel, Hrușciiov, revine din nou la vechile concepte staliniste privind „soluționarea” problemelor naționale și „depășirea” situațiilor de *criză* din societatea sovietică.

În acest context, limba băștinașilor, a continuat să fie strâmtorată în propriile lor sate. Când la Conferința științifică din 17-20 octombrie 1955 cu participarea unor lingviști din afara RSSM, V. Comarnițchi a pus problema folosirii „limbii moldovenești” în corespondența Ministerului Învățământului cu școlile moldovenești, reprezentatul C.C. al P.C.M. Chiril Ilașenco, a răspuns că *problema e legitimă*, dar că rezolvarea ei la acea oră, *fără a se ține seama de condiții, spațiu și timp*, ar fi însemnat o deviere *naționalistă*. În opinia reprezentatului C.C. al P.C.M., nu existau încă premisele necesare pentru a se utiliza “limba moldovenească” în sfera administrării și producției [98, f.130-198].

În 1961, Congresul al XXII-lea al PCUS, a adoptat, însă, un nou program al Partidului, acesta constituia manifestul construirii comunismului, preconizat a se fi încheiat la începutul anilor '80. Se stipula că deosebirile naționale vor dispărea după cele de clasă și victoria mondială a comunismului [178, p.1-3]. Dacă documentul în sine era oarecum echivoc cu privire la rezolvarea *problemei naționale*, ideologii partidului au precizat în anii următori că, scopul final era “ștergerea deosebirilor naționale și convergența națiunilor într-o familie frățească cu o singură limbă”. Același lucru îl afirma N. Hrușciiov în cadrul unei întâlniri cu studenții de la Universitatea din Minsk. Conducătorul sovietic considera că “cu cât mai repede vom vorbi toți în limba rusă, cu atât mai repede va fi construit comunismul” [176, p.278].

Și totuși, dacă se părea că *contradicțiile* lingvistice, din RSSM, evoluau lent, dar în direcția soluționării lor, după înlăturarea lui N. Hrușciiov de la putere (1964), atitudinea autorităților față de problemele de ordin național devin și mai dure, condemnându-i, în deosebi, pe oamenii de știință la *tăcere*. După ce în octombrie 1965, la congresul al III-lea al Uniunii Scriitorilor din Moldova, s-a vorbit despre necesitatea revenirii la alfabetul latin (problema a fost abordată de matematicianul Osmotescu, în calitate de “*cititor*” fiind apoi susținut de M. Cimpoi și I. Druță) [179, p.85], autoritățile au luat un șir de măsuri drastice împotriva manifestărilor *naționaliste*.

La 13 decembrie 1965 a fost convocată o ședință a Biroului C.C. al P.C.M. la care au fost dezaprobat *tendențele naționaliste*, manifestate la Congres în cuvântările scriitorilor Busuioc, Malarciuc, Druță, Cimpoi și *alte stări de spirit nesănătoase*. S-au adoptat măsuri educative în spiritul *internaționalismului*, ceea ce a însemnat intensificarea campaniei antinaționale. Starea de lucru evoluează spre tot mai rău, așa încât lingviștii nu-și mai permiteau să repete nici ce

spuseseră anterior. Orice aluzie sau îndoială privind caracterul *de sine stătător* al “limbii moldovenești” era pedepsită cu severitate de autorități ca drept manifestare *naționalistă*. În atribuțiile secției locale ale KGB-ului intra și vegherea asupra *independenței limbii moldovenești*, adică urmărirea persoanelor care puteau să aducă prejudicii acestei idei.

Așa cum constată istoricul Gh. Negru: „lupta cu limba română devenise o obsesie pentru vigilenții regimului (dar și un mijloc de a-și face capital politic)” [88, p. 48]. E. Postovoi secretar al C.C. al P.C.M., apoi ministru al învățământului public, ataca în cadrul adunării activului de partid din 19 aprilie 1961 revista “Cultura” pentru faptul că *duce o linie deosebită în problemele limbii*. „Limba acestui ziar a devenit mai românească decât în România de azi. Trebuie să spun că multe publicații sunt mărturie că activitatea ziarelor este puțin controlată de organele respective” [180, p.109].

De asemenea Gh. Negru remarcă faptul că, în atitudinea oficialităților chișinăuene față de românism s-au făcut resimțite și relațiile dintre București și Moscova. Prietenia dintre P.C.R. și P.C.U.S., care a durat până la începutul anilor '60, a domolit întrucâtva manifestările antiromânești ale liderilor P.C.M., înclinația lor “naturală” de a privi cu dușmănie peste Prut. De exemplu, atitudinea de simpatie față de M. Sadoveanu din partea Moscovei (acordarea premiului Lenin, publicarea unor opere), sileau Chișinăul să facă unele gesturi de complezență la adresa acestui scriitor, editându-l chiar... în “moldovenește”. Se cerea o anumită condescendență față de *frățescul popor român care construia socialismul*. De aceea, n-au putut fi oprite unele schimbări culturale între RSSM și România (turnee teatrale, spectacole de muzică populară, editarea la București a unor scriitori sovietici basarabeni - E. Bucov, A. Lupan, ș.a., expoziții de carte). Se mai organizau și vizite reciproce *de prietenie* în componență diversă (bineînțelese, toate sub stricta supraveghere a vigilențelor organe).

În continuare autorul susține că, după venirea lui N. Ceaușescu la cârma Partidului Comunist Român, relațiile dintre București și Moscova încep să se răcească tot mai mult. Încercarea lui Ceaușescu de a se conduce de propriile interese în politica externă, menținând legături de prietenie cu China și relații diplomatice cu Israelul, după războiul din 1967, nu putea să placă liderilor sovietici. Refuzul de a se alătura Armatei Sovietice în ocuparea Cehoslovaciei în vara anului 1968, cum au făcut-o celelalte țări membre ale Pactului de la Varșovia, protestele lui Ceaușescu împotriva acestei intervenții au plasat definitiv România în rândul neprietenilor URSS. Astfel, cu permisiunea Moscovei, autoritățile comuniste de la Chișinău, încep din nou, o amplă campanie propagandistică antiromânească. Schimburile de valori culturale au fost cu încetul stopate, ultimele turnee de peste Prut, având loc în 1970, și anume ultimul concert din Chișinău al formației de muzică ușoară “Mondial” din vara aceluiași an, la care, după spusele unor

martori oculari, s-au strigat lozinci proromânești și antirussești, care au întărit și mai mult autoritățile în deciziile lor antiromânești [88, p.49].

În general, anii '70 – începutul deceniului următor, în special constituie o perioadă de *stagnare*, inclusiv în domeniul relațiilor naționale și a politicii etnoculturale a Centrului unional în republicile sovietice. Noul conducător al Uniunii Sovietice, Leonid Brejnev, la Congresul al XXIV-lea al PCUS din 1971, a declarat că în URSS s-a creat o nouă comunitate socială și internațională – poporul sovietic și că *problema națională a fost rezolvată definitiv* [62, p.172-173]. Aceasta înseamnă, implicit, că fuziunea naționalităților a devenit un fapt împlinit, ceea ce era evident, ireal. Ca rezultat, naționalitățile neruse au fost sensibilizate de anunțul anticipat al dispariției lor subite și L. Brejnev a trebuit în anul următor să-și modereze discursul în această privință [62, p.183-184]. Reacția negativă din partea națiunilor a stârnit *tensiuni* în societate, inclusiv în RSSM, cu atât mai mult cu cât L. Brejnev a fost primul conducător sovietic care a încercat deschis, pe la mijlocul anilor '70, să dea un nou conținut noțiunii de *popor sovietic*, adăugându-i și o dimensiune etnică, ceea ce nu făcuse în mod deschis, nici un conducător al Uniunii Sovietice de până atunci [86, p.60].

Conducerea sovietică a considerat de cuviință să creadă că eliminarea *conflictelor interetnice* poate fi îndeplinită prin accelerarea procesului de fuziune a naționalităților, a lichidării diferențelor etnice – adică, *problema națională va dispărea în Uniunea Sovietică atunci când vor dispărea naționalitățile și va exista doar o singură națiune* [86, p.61]. În acest scop, la sfârșitul anilor '60-începutul anilor '70, criteriul de reprezentare proporțională a naționalităților în politica de cadre a fost abandonat. Moscova a decis ca principalul criteriu în selectarea cadrelor să fie cel profesional și nu cel etnic (proporțional cu cota revenită fiecărei naționalități în parte) [181, p.50-51]. Chiar dacă se admite că măsura a avut justificare economică, pragmatică, într-un stat multinațional precum Uniunea Sovietică, acest act a căpătat un accentuat caracter politic și *conflictual* sub aspect național, ce dezavantaja minoritățile, pe cei care nu cunoșteau limba rusă ca limbă maternă și erau din start dezavantajați când era vorba de continuarea studiilor superioare. Aceștea au văzut în noua politică o discriminare și o promovare deschisă a șovinismului velicorus. Iarăși, intenționat sau nu, regimul a afișat o atitudine imprudentă față de ne-ruși [86, p.61], prin utilizarea unor mijloace cu caracter discriminator, care creau *situații de tensiune* în societate. Rezultatele au fost în *contradicție* cu intențiile politicii naționale a PCUS – naționalitățile s-au simțit amenințate de marginalizarea progresivă din sectoarele vitale ale societății sovietice, mai ales la nivelul republicilor, care constituiau, din punct de vedere juridic, după Constituția sovietică, state naționale ale naționalității majoritare sau titulare, garantul păstrării lor ca entități aparte [86, p.61]. Din acest motiv, această politică a avut un efect invers,

contribuind, astfel, la sporirea conștiinței identitare a naționalităților [186, p.207-226]. Cu alte cuvinte, tendințele de *uniformizare* sau *omogenizare* din societatea sovietică, au stârnit reacții de *tensiune* și *nemulțumire* și au contribuit, acolo unde nu era încă prea târziu, la accentuarea sentimentului de solidaritate a membrilor comunităților care aveau o memorie națională colectivă, un trecut și o limbă comună [86, p.61].

Centrul ideologic al *rezistenței* etnice împotriva rusificării, susține Gh. Negru, a fost Uniunea Scriitorilor din RSSM. Se consideră că, statutul ei de organizație de creație, ca parte componentă a Uniunii Scriitorilor din URSS., subordonată în plan administrativ conducerii din Moscova, o făcea mai puțin vulnerabilă în fața autorităților locale. Publicațiile, cenaclurile literare organizate de scriitori, desele întâlniri cu cititorii, le dădea posibilitatea să-și expună punctul de vedere asupra realității, să inițieze discuții în problema limbii, a patriotismului. Cu toate că, lucrul acesta putea fi făcut numai de pe poziția oficială a *moldovenismului*, totuși, folosindu-se un limbaj *esopic*, se reușea a transmite ascultătorilor și cititorilor esența mesajului: dragostea de limba maternă și neamul căruia îi aparții, chemarea la demnitate și rezistență. Nu există poet în R. Moldova care să nu dedicat la acea vreme măcar un poem *graiului mamei* sau *graiului strămoșesc*, *graiului moldovenesc*, *limbii noastre*, *limbii moldovenești* etc [88, p.95-96].

În condițiile în care naționalismul cultural se intensifica, fapt ce genera *stări de conflict* în societate, *sarcina* de a controla și combate manifestările naționale în RSS Moldovenească, i-a revenit CC al PCM în frunte cu Ivan Ivanovici Bodiul, prim-secretar al Partidului Comunist din Moldova din 1961. Numirea lui, afirmă Igor Cașu, a fost menită să tempereze naționalismul cultural moldovenesc în ascensiune și să dea satisfacție repetatelor cereri ale moldovenilor de avea un conducător care să fie de același neam cu ei. Totodată, era o tendință generală în toată Uniunea Sovietică de a numi în republicile unionale primii-secretari din rândul naționalității titulare, conform unei decizii luate de Comitetul Central al PCUS la insistența expresă al lui N. Hrușciov. I. Bodiul, însă, era un moldovean rusificat într-un mod iremediabil, prin educație și limbă, născut în regiunea Nikolaev din Ucraina și era mai șovin decât rușii înșiși. Accederea sa în funcție se datora unor legături mai strânse cu L. Brejnev, stabilite în anii 1950-1951, când acesta din urmă a condus organizația republicană de partid. Datorită acestei relații, dar și a unor *merite* cum ar fi crearea complexelor agro-industriale (o inovație introdusă, pentru prima dată la scară largă în Uniunea Sovietică, de către Bodiul în Moldova) [183], l-au ajutat să devină ulterior (din 1980), adjunct al președintelui Consiliului de Miniștri din URSS. I. Bodiul vorbea o „limbă moldovenească” exagerat de îmbogățită cu împrumuturi din limba rusă și promova o politică perseverentă de rusificare a cadrelor, datorită cărui fapt a devenit simbolul „mancurtizării” și deznaționalizării în RSSM. Pentru a demonstra existența „limbii moldovenești”, în decembrie

1976, când i-a făcut o vizită lui N. Ceaușescu la București, a introdus în delegație un interpret care să-i traducă din limba română, limbă ce n-o cunoștea decât superficial, în „limba moldovenească”. I. Cașu, susține că, anume la îndemnul personal și cu sprijinul nemijlocit al lui Bodiul, Artiom Marcovici Lazarev a alcătuit „monumentala” sa lucrare ce viza „unificarea poporului moldovenesc” (Воссоединение молдавского народа в единое советское государство), devenită ulterior un fel de „catehism” al „naționalismului moldovenesc”. Alcătuită pe baza unei selecții destul de părtinitoare a faptelor istorice, inundată de falsuri factologice, cartea încerca să demonstreze, după cum se știe, existența unei „națiuni moldovenești”, independentă de cea română [86, p.62-63]. Apariția acestei lucrări, a creat o stare de ezitare printre oamenii de știință atât din republică cât și din afara ei.

Deși existența „națiunii moldovenești” era considerată un fapt care nu putea fi pus la îndoială din punctul de vedere al oficialităților sovietice, așa cum afirmă istoricul I. Cașu, autorul în continuare elucidează faptul, precum că discuțiile „științifice” cu privire la acest subiect nu încetau să suscite mediile intelectuale din republică, în special istoricii, cărora le revenea soarta ingrată de a găsi noi argumente în susținerea politicii naționale sovietice. Ca exemplu, dacă subiectul despre „națiunea moldovenească” era studiat în școala medie și cea superioară încă de la sfârșitul anilor '50, atunci în 1967 Comitetul Central al Partidului Comunist din Moldova emite o hotărâre intitulată *Despre acțiunile CC al PCM privind studierea și interpretarea în continuare a problemelor istoriei RSS Moldovenești și a relațiilor sovieto-române* [184, p.72], tocmai din motivul că vechile justificări teoretice referitoare la existența „națiunii moldovenești” erau considerate insuficiente și nu mai făceau față noilor provocări. Istoricilor de la Institutul de Istorie al A.Ș. a RSSM și celor de la Universitatea de Stat li s-a indicat să delimiteze mai clar, atât din punct de vedere cronologic, cât și conceptual, noțiunile de „națiune burgheză moldovenească” și „națiune socialistă moldovenească”. Lucrările anterioare, din anii '50, erau considerate depășite [185]. Până în 1969, era preconizată publicarea monografiei *Formarea și înflorirea națiunii moldovenești* și a culegerii de studii *Formarea și dezvoltarea națiunii burgheze moldovenești* [86, p.69].

În acest scop au fost organizate mese rotunde la care s-a discutat problema *națiunii moldovenești*, cu participarea istoricilor de la Moscova și din republicile unionale, dar apariția unor studii sau monografii asupra subiectului a întârziat cu câțiva ani [186]. I. Cașu, a remarcat faptul că problema definirii teoretice a „națiunii burgheze moldovenești” a fost mai dificilă decât cea a definirii „națiunii socialiste moldovenești”. Din alt punct de vedere, istoricii de la Moscova, dar și din alte republici, în special cei din Ucraina și Bielorusia nu au părut prea entuziasmați de ideea lansată de Chișinău, privind alcătuirea în comun, din perspectivă

comparativă, a unui studiu consacrat apariției și dezvoltării națiunilor ucraineană, bielorusă și moldovenească. Un filolog local, Gh. Bogaci, de altfel rus de naționalitate, a propus să fie invitați istorici din România pentru că „procesul constituirii națiunii moldovenești nu poate fi altfel studiat, decât în comparație cu altul, mai bine cu cel al națiunii române”. Invitația putea fi făcută numai de Moscova, „la Chișinău această invitație noi nu o putem face” [184, p.78-79], a adăugat Bogaci. Nici această propunere însă nu a fost luată în considerare. Tot în aceeași perioadă se elaborează, la un nivel semioficial, o teorie potrivit căreia moldovenii erau o națiune independentă, diferită de cea românească și din punct de vedere antropologic [86, p.69-70].

În anii 1976-1977, în ajunul primirii noii Constituții a Uniunii Sovietice, în presa sovietică apar propuneri care argumentau faptul că era nevoie de a lichida deosebirile etnice prin anularea republicilor ca unități administrative ale URSS. În ultima instanță, L. Brejnev le-a declarat inoportune, când s-a văzut că atitudinea republicilor a fost negativă [62, p.199].

În acest context, domeniul etno-lingvistic, devine „centrul de greutate” al *stărilor de conflict* din republică. Despre degenerarea „limbii moldovenești”, rusificarea ei, reducerea spațiului de existență, dar și necesitatea revenirii la alfabetul latin, s-a vorbit îndeosebi la Congresul al III-lea al Uniunii Scriitorilor, ținut la Chișinău pe 14-15 octombrie 1965. S-a menționat și lipsa de manuale în limba maternă, dominația limbii ruse în toate sferele vieții sociale, scrierea anunțurilor, numelor de străzi numai în limba rusă. Reacția autorităților a fost la fel de negativă ca și cu zece ani în urmă, afirmațiile scriitorilor fiind calificate (în cadrul ședinței Biroului C.C. al P.C.M., dedicate acestui congres) drept *tendințe de mărginire națională nesănătoase și naționaliste* [187, p.115].

Operându-se mici schimbări, PCM a continuat același curs de rusificare și deznaționalizare, adoptat de PCUS sub faimoasele lozinci, cum ar fi: „apropierea și contopirea popoarelor”, „formarea unei noi comunități istorice de oameni – poporul sovietic unic” [119].

Nu mult timp după sus-numitul Congres al Scriitorilor, C.C. al P.C.M. apreciază drept *neajunsuri serioase în pregătirea și educarea cadrelor admise la Institutul de Medicină*, inițiativa acestui institut de a deschide grupe cu studierea materiei de specialitate în „limba moldovenească”. Ordinul respectiv fiind anulat ca *greșit din punct de vedere politic și dăunător, aducând prejudicii încrederii reciproce dintre popoarele rus și moldovenesc*, Ministerului Ocrotirii Sănătății i s-a aplicat o mustrare pentru „păcatul” de a-l fi semnat, prejudiciind astfel *politica națională a Partidului Comunist* [187, p.111].

Către anii '70, „limba moldovenească” se menținuse doar în învățământul mediu în sfera pregătirii pedagogilor, iar la Institutul Politehnic, Institutul de Medicină și Institutul Agricol, doar la predarea unor discipline umaniste (istoria ș.a).

Deoarece în societatea RSS Moldovenești, limba oficială și de comunicare, era limba rusă, convețuind alături de o minoritate, care după statut și privilegii era dominantă, moldovenii au fost nevoiți să se acomodeze acestor condiții. Intelectualitatea, în special scriitorii, erau foarte *îngrijorați* de această situație. Nu întâmplător, Uniunea Scriitorilor revendică, la al III-lea său Congres din 1965, revenirea la alfabetul latin. Se spera că introducerea acestuia va putea să compenseze și să contracareze, într-o oarecare măsură, marginalizarea limbii române din domeniul cultural și educațional. Rezultatul scontat al oficializării scrierii cu litere latine consta în faptul că literatura și traducerile din limbile străine publicate în România să poată circula cu ușurință în RSSM, astfel atracția față de limba rusă și posibilitățile oferite de aceasta, să se diminueze simțitor.

Scriitorii moldoveni, în special cei care s-au situat în fruntea revendicărilor din 1965 în persoana lui Aureliu Busuioc, Gheorge Malarciuc, Ion Druță și Mihai Cimpoi [176, p.42], apreciasse corect că lipsa unei vaste literaturi de calitate în limba română în veșmântul ei firesc, în expresia ei firească, fără împrumuturi excesive din lexicul rusesc și sovietic va contribui la eliminarea treptată a unor complexe de inferioritate a moldovenilor față de ruși și nu numai. Anume pentru simplu fapt că moldovenii aveau un vocabular prea sărăcit al limbii materne, ca urmare a politicii naționale sovietice, așa încât practic nu puteau să-și exprime anumite gânduri sau idei decât apelând la cuvinte rusești. Iar apelarea la limba rusă, devenită o necesitate cotidiană din motive invocate mai sus, avea o influență fundamentală asupra mentalității basarabenilor și risca, într-un viitor nu prea îndepărtat, să le schimbe afilierea lor lingvistică, în cele din urmă și cea etnică [86, p.141].

Fiecare limbă are logica ei aparte, prin aspectele sale fonetice, lexice etc. și cei care cunosc o limbă străină, fie și la un nivel superficial, dar o utilizează zi de zi se „contaminează” de această logică, de modul de a vedea lucrurile și importanța lor [188, p.197-199]. Regimul sovietic a înțeles implicațiile ulterioare ale introducerii alfabetului latin și din acest motiv a caracterizat revendicarea scriitorilor ca fiind o manifestare naționalistă, susceptibilă de a periclita prietenia dintre popoare, asigurată de supremația limbii și culturii ruse în republică [86, p.142].

Dar și în aceste condiții grele, insuportabile, conștiința de neam, de românism a supraviețuit într-o formă limitată, în condiții ilegale. Regimul comunist a căutat permanent să distrugă tot ce amintea de România, de școala și cultura națională românească, însă, lupta oamenilor de cultură, pentru apărarea valorilor naționale nu înceta.

Astfel, în 1977, poetul Gheorghe Cutasevici a propus spre editare cartea sa *Hora luminii*, cu gândul ascuns că ar putea să vadă lumina tiparului în 1978, către aniversarea a 60-a de la Marea Unire. Pentru, că tocmai în această inovație, poetul, a ascuns „bomba” sa ideologică. Spre

uimirea generală, titlurile poeziilor din poem formau în poezia a șaptea o cunună de versuri, intitulată ASTA-I PATRIA – ETERN CUVÂNT, iar din primele litere cu care începeau cele șapte versuri ale poeziei date se forma cuvântul sacru ROMÂNIA. Redăm mai jos această poezie, pentru care tirajul cărții în cauză a fost nimicit integral, iar scriitorul și patriotul Gheorghe Cutasevici a fost exclus mulți ani din viața literară și publică:

Ram vânjos cu frunza verde-n cânt,
Om cu dorul sevă din pământ,
Muncă, fericire și avânt,
Înfrățire-n faptă și în gând,
Naștere din tot ce e mai sfânt,
Imn de măreție răsunând –
Asta-i Patria, etern cuvânt [90, p.89]!

În poemul *Curcubeul*, Grigore Vieru a amintit cititorilor că avem Tricolorul românesc, ca fiind un simbol al tuturor românilor [189, p.114]. Nicolae Dabija în cartea sa *Pe urmele lui Orfeu* a propagat ideile despre istoria comună a tuturor românilor [190, p.5-6]. Dumitru Matcovschi a numit alegoric poporul român *strop de rouă* [191], ce nu poate fi rupt în două. Poetul Petru Cărare a demască esența colonialismului sovietic, a cotropitorilor, care ne-a ocupat în 1940 și mai apoi în 1944. El scria că a venit *un hoț în casă*, care cerea să fie pus la masă. Acest hoț a venit cu idei comuniste și cu pistoale, mai dorea să-i spui și frate. Sfatul poetului a fost ca în loc să-i spui frate, mai bine ar fi să-i dai în loc de pită – un calup de dinamită! [192, p.51].

Scriitorul Ion Vatamanu a protestat împotriva împărțirii satului Costiceni în două părți: între România și URSS. El subliniază că această împărțire era o ispravă a rușilor, de care toți oamenii râdeau, numai stâlpii de frontieră îngropați prin centrul satului Costiceni *n-au răs niciodată* [193].

Un simbol al *rezistenței* și un rol considerabil în păstrarea identității naționale românești l-au jucat lucrătorii din sfera ocrotirii sănătății – unul din cele mai active detașamente ale intelectualității moldovenești. Foarte mulți medici au pledat pentru pregătirea cadrelor medicale în limba națională. Printre lucrătorii medicali care au rămas pe pozițiile ideilor naționale românești îi putem menționa pe: Nicolae Testimițeanu, Nicolae Anestiade, Gheorghe Baci, Sergiu Mucuță, Lora Grajdean, Nadejda Busuioc, Nina Malai, Mihai Cojocar, Tudor Popovici, Eugeniu Popușoi, Viorel Prisăcaru, Vitalie Pastuh-Cubolțeanu, Petru Cazacu, Nuțu Mihail, Iacob Bumbu, Iacob Cartaleanu, Tudor Bâscu, Boris Stratu ș.a.[90, p.93-94].

În asemenea condiții, *situațiile cu potențial conflictual* evoluau, latent, dar continuu, iar aplicarea sancțiunilor împotriva românilor basarabeni au continuat și după demascarea cultului

personalității lui Stalin. Puterea sovietică nu putea să se consolideze fără a lupta cu „dușmanii poporului”, însă, aceste „lupte”, care generau *stări de conflict*, erau strict secretizate sau mușamalizate, pentru a nu tulbura starea de *acalmie* care persista în societate. În anii 1961-1985 au fost arestați și condamnați la diferite termene de detenție în închisorile din URSS, foarte mulți patrioți moldoveni care luptau pentru limba maternă, alfabetul latin, păstrarea valorilor culturale sau pur și simplu care nu aveau regimul comunist de ocupație.

Astfel, în 1966, Gheorghe Moroziuc a arborat tricolorul pe coșul fabricii de zahăr din Bălți, fapt pentru care a fost condamnat la 3 ani lagăr de muncă, în 1965, studentul Mihai Moroșan de la politehnica din Chișinău a fost acuzat de naționalism. În 1967 fiind învinuiți de activitate de propagandă în rândurile studenților și intelectualilor a ideii de reunire a Basarabiei și Nordului Bucovinei cu România, studenți ai Conservatorului din Chișinău au primit termene de detenție cuprinse între 4 și 7 ani: Postolache-7ani, Cuciureanu și Cemârțan - câte 4 ani fiecare. De manifestări naționaliste au fost învinuiți studenții Odobescu și Lilia Neagu, în 1971, precum și inițiatorii mișcării studențești din anii '60 de la Institutul de Arte din Chișinău [194]. Vasile Bârlădeanu, critic de artă a fost arestat la 2 martie 1974 și condamnat la 3 ani de închisoare în conformitate cu art. 190, paragraful 1 „defăimarea sistemului social și politic al URSS”. Se știe că în 1984 se afla într-un lagăr din Crimeea, fiind grav bolnav. Aceleași sancțiuni penale ale Codului Penal al URSS, au fost aplicate și Anei Ghenciu, arestată la 12 martie 1981. În 1984 se afla în închisoarea din Odessa. Nicolae Gherescu, economist apoi preot a pledat pentru unirea Basarabiei cu România. A scris scrisori, a organizat manifestări pentru reînfrățirea neamului românesc. A fost arestat și judecat în conformitate cu art. 190, partea 1,2,3, a Codului Penal al URSS. În 1984 se mai afla în închisoarea din Dnepropetrovsk. Soarta lui de mai departe nu se știe. Tot la închisoarea din Dnepropetrovsk se afla și I. Roșianu, care a fost judecat numai pentru că „a arborat steagul românesc” pe clădirea casei sale proprii [90, p.85-86].

Lingvistul Ion Vasilenco, pentru faptul că s-a pronunțat insistent și cu vehemență pentru unitatea lingvistică moldo-română și revenirea la alfabetul latin a fost internat într-o casă de nebuni. Cazul lui Vasilenco sugerează probabil aceeași tendință moralizator-instructivă, în ideea de a insufla teamă în rândurile intelectualilor care sprijineau asemenea idei. Alte manifestări naționale ale moldovenilor, cu o semnificație deosebită în epocă, deși mult mai palide în comparație cu cele din alte republici unionale, au fost: întemeierea în 1969, la inițiativa lui Alexandru Usatiuc și Gheorghe Ghimpu, a organizației numite *Frontul Național Patriotic* și protestele vehemente ale studenților și profesorilor din Chișinău (1965) în legătură cu decizia autorităților locale de a muta monumentul lui Ștefan cel Mare cu câțiva metri în spate, pentru că piața Victoriei din capitala RSSM trebuia *dominată* de monumentul lui Lenin, nu de cel al unui

erou-simbol național al moldovenilor. *Frontul Național Patriotic* avea drept obiectiv unirea RSSM cu România, invocând faptul că atât România, cât și Uniunea Sovietică erau state socialiste. După ce Usatiuc i-a prezentat personal unui consilier de-a lui Ceaușescu la București în iunie 1970 o scrisoare în acest sens, în luna următoare principalii membri ai organizației (merceologul Alexandru Usatiuc, biofizicianul Gherghe Ghimpu, și profesorul Valeriu Graur) au fost arestați și au primit termene de detenție cuprinse între 4 și 9 ani [195, p.117-118]. Se presupune că membrii grupului Usatiuc au fost predați K.G.B.-ului de către securitatea română, la ordinul, lui N. Ceaușescu. Este important de remarcat faptul, că unul din principalii ei membri a recunoscut în 1995 că organizația nu avea un scop declarat anticomunist, adică revendicările naționale au fost preconizate a fi realizate în cadrul sistemului comunist. Astfel, Alexandru Usatiuc a mărturisit că în hotărârea organizației din 1969, *se vorbea despre reunirea cu România, de limba de stat-limba română-de tricolor. Am apărut grația latină, imnul și stema. Toate acestea însă nu puteau avea prea mare ecou aici, în Basarabia, pe atunci foarte sovietică* [86, p.143].

Se pare că după descoperirea *Frontului Național Patriotic* regimul devine mai suspect față de moldoveni și „necesitatea de a demonstra” diferențele dintr-o parte și alta a Prutului devin din ce în ce mai pronunțate. Astfel, unii istorici au avut impresia că din 1970 până în 1975 s-a încercat impunerea și mai vehementă a teoriei despre existența unei „limbi moldovenești independente” [65, p.217], prin intermediul presei și literaturii. Existau indicii, care arătau, în acest sens, apropierea progresivă de alte popoare sovietice. Unul dintre aceștea a fost scăderea tirajului la cărți, reviste și ziare în „limba moldovenească”: în 1970 literatura publicată în „limba moldovenească” constituia 51,0% din total, în timp ce în 1978-doar 46,6%. Tirajul de reviste în „limba moldovenească”, la rândul său scade în aceeași perioadă de la 53,7% la 50,7% [86, p.75]. De asemenea, pentru a camufla mai bine *adevărurile nedorite* din societatea RSS Moldovenești, se presupune că Ivan Ivanovici Bodiul ar fi ordonat plantarea unor copaci înalți pe malul Prutului în așa fel încât să existe și un contrast geografic între România și RSSM [70, p.33].

Această politică antinațională, care avea ca obiectiv așa numita *internaționalizare* a societății RSS Moldovenești, odată cu trecerea timpului își evidențiază rezultatele. Aceasta pentru că se observă creșterea proporției de cetățeni sovietici care nu-și făceau probleme în legătură cu componența națională a colectivelor de muncă, a limbii de comunicare [196, p.201], etc. Internaționalizarea avea însă efecte negative din punct de vedere național, al păstrării tradițiilor naționale și al unui nivel elevat al limbilor minorităților, în cele din urmă periclita solidaritatea comunităților etnonaționale prin intermediul proliferării altor ierarhii de valori, transnaționale. Un sondaj efectuat în Chișinău la mijlocul anilor '70 arată că numai 4% de

moldoveni citesc frecvent ziare în „limba moldovenească”, iar 18% - literatură în „limba moldovenească”. Numai 31% din moldoveni foloseau preponderent limba lor maternă la serviciu, în familie - 61% dintre respondenți [86, p.144], deci putem înregistra o amplificare evolutivă a *stărilor de conflict* ca rezultat al unui proces de mancurtizare a societății. Marele scriitor kârgâz, Cinghiz Aitmatov, menționa: „A șterge memoria vie a oamenilor, reprezintă una din cele mai grave atrocități imaginabile și neimaginabile” [197, p.153].

În această ordine de idei, *ideologia* era sursa principală care promova în societate pseudovalorile comuniste. O direcție în acest sens era mitul despre prietenia indestructibilă a popoarelor sovietice ce constituia una din condițiile de bază pentru existența Uniunii Sovietice. Cu toate că, mulți cetățeni sovietici nu credeau în faptul că în viitor *conflictele* de orice fel, inclusiv cele de ordin național vor dispărea definitiv, ideologia comunistă, impusă ca o nouă credință în societate, avea efect nimicitor asupra mentalității populației RSS Moldovenești. Din acest motiv, unii cercetători au considerat ideologia comunistă un fel de *malformație mentală*, întrucât *simularea credinței este distructivă pentru spirit și astfel se împlinește un obiectiv al ideologiei* [198, p.5]. Alți cercetători au considerat că printre elementele care au contribuit la o anumită reușită a ideologiei comuniste au fost *ruperea prezentului de trecut și amestecul prezentului cu viitorul* [199, p.109-111].

Datorită faptului că URSS a fost un imperiu multinațional și multicultural, este cunoscut că popoarele republicilor unionale aveau atitudine diferită față de *obligativitatea* noilor „valori” și „principii”. Unele popoare erau mai indulgente, altele mai *refractare* la procesele declanșate de puterea sovietică. Istoricul Igor Cașu, consideră că majoritatea absolută a popoarelor sovietice au fost afectate în egală măsură de cel puțin o idee principală răspândită de ideologia oficială și care a rămas, în opinia autorului, cea mai importantă caracteristică a *omului sovietic*, cu consecințele profunde pentru o perioadă îndelungată de timp. Anume, este vorba de intoleranță. Intoleranța față de tot ce este diferit a fost propagată deoarece se considera că ea era *garantul cel mai sigur al eliminării prejudecăților învechite*, pentru că *în ajunul instaurării comunismului fiecare vrea să fie mai bun, mai pur*. Mai mult, intoleranța era considerată una dintre cele mai *însemnate trăsături ale miilor de oameni sovietici și una dintre cele mai pronunțate semne ale timpului* [86, p.147]. Din aceste convingeri, regimul s-a arătat intolerant față de orice atitudine critică la adresa sa. Ideologii sovietici considerau că intoleranța îi aută pe oamenii sovietici să se considere *oamenii cu cel mai mare suflet și cu cele mai nobile idealuri* [200, p.8-9]. Această trăsătură, se consideră că emană din mentalitatea și felul de a fi al rușilor, al religiozității lor specifice, care nu a dispărut în perioada comunistă, dar a fost sublimată, a cunoscut noi forme de manifestare, chiar dacă „îmbrăcată” în frazeologie comunistă. În acest sens se exprimă și Hermann

Keyserling, potrivit căreia stilul de viață rusec, ar fi *un elan direct al animalului spre Dumnezeu, sărind pe deasupra omului* [86,p.147].

Tereza Rakovska-Harmstrong, cercetător american de la începutul anilor '80, avizat în problemele *politicii naționale* sovietice, menționa că, Bielorusia și Moldova erau republicile în care se manifesta cea mai puțină rezistență împotriva presiunilor de asimilare ale Moscovei. Cercetătoarea americană, consideră că gradul de rezistență față de asimilare și influențele străine poate fi determinat de câteva criterii și anume: numărul membrilor unei comunități naționale; gradul de coeziune culturală; aderența la tradițiile istorice naționale; la limba și religia strămoșilor, tipul de amplasare geografică, compactă sau dispersată; nivelul de modernizare și în ultima instanță, dar nu în ultimul rând, sentimentul de avea un caracter distinct unic [201, p.149]. Măsura în care s-a reușit păstrarea tradițiilor etnoculturale în RSSM s-a datorat faptului că peste 70% din români trăiau la sate, situate relativ compact, cu puține enclave de grupuri etnice alogene. Cu toate acestea, sărbătorile tradiționale ce au o importanță deosebită în perpetuarea unei comunități [202], deveneau treptat amenințate de introducerea unui număr impresionat de sărbători sovietice (Revoluția din Octombrie, a victoriei Germaniei naziste etc.), foarte frecvente reflectând o predispoziție specific orientală, dar și rusească, pentru acest gen de activități [86, p.148], prin urmare, la sat s-a reușit într-o oarecare măsură schimbarea mentalității, dar a ferit în cea mai mare parte populația românească din RSSM de faimosul „proces de internaționalizare”.

La oraș situația era alta. Mediul urban, devenit străin din punct de vedere lingvistic și cultural, crea premise favorabile schimbării mentalității și pierderii identității etnice. Orașele RSS Moldovenești aveau cea mai ridicată cotă de mariaje interetnice, comparativ cu toate republicile unionale, 34,4% din total. Acest indice, se consideră că arată predispoziția accentuată a orășenilor din RSS Moldovenească de a accepta influențele străine, în special cele rusești. De multe ori, limba vorbită de populația românească de rând a orașelor era un amalgam de cuvinte românești și rusești, atunci când nu se prefera pur și simplu comunicarea în limba rusă. Cu toate acestea, legătura permanentă cu satul fie prin cei care se așezau la orașe, fie datorită faptului că aproximativ 70% din românii de la orașe aveau rude apropiate la sat, care îi vizitau cel puțin la marele sărbători religioase, a împiedicat înstrăinarea lor totală de la poporul care proveneau [86, p.151]. După decenii de îndoctrinare și propagandă pentru o nouă identitate – sovietică – s-a văzut că oamenii rămân, în mare măsură, atașați naționalității și limbii lor. Cu toate că în Uniunea Sovietică limba rusă a fost impusă prin mijloace diverse, inclusiv violente, totuși, la nivelul întregii țări 94,3% în 1959, 93,9% în 1970, 93,1% în 1979 dintre cetățenii sovietici și-au declarat atașamentul față de limba lor maternă ca primă limbă de comunicare [203, p.128-129], ceea ce arată că procesul de asimilare lingvistică totală, la scara întregii Uniuni Sovietice, nu a

atins performanțele râvnite de autorități, poate tocmai din motivul că felul în care se impunea adeseori studierea limbii ruse declanșa reacții de respingere din partea naționalităților ne-ruse. Această stare de lucru amplifică *stările de conflict*, datorită insistentului proces de rusificare, cu atât mai mult, cu cât învățarea limbii ruse devenise obligatorie din 1959 încă din clasele primare, de la o vârstă când elevii abia își cunoscuseră limba lor maternă, total străină, de regulă, de limba rusă și o percepeau ca o povară prea grea pentru anii lor. Ceea ce este, de asemenea, foarte relevant este că nimeni, nici în sondajele efectuate, nici în recensăminte nu s-au declarat de naționalitate „sovietic” [86, p.151].

La etapa anului 1983, tendința de a promova limba rusă la statutul de unică limbă cultă în Uniunea Sovietică se profila din ce în ce mai mult. Devenea din ce în ce mai clar ce însemna definiția sovietică a culturii, *națională ca formă și socialistă după conținut* [204, p.131]. Astfel, comitetul Central al PCUS și Consiliul Miniștrilor din URSS obliga printr-o hotărâre specială Comitetul Central al PCM și Consiliul Miniștrilor al RSSM să ia măsuri univoce în acest sens. Decizia impunea Ministerului Învățământului mediu și superior al RSS Moldovenești să ia măsuri suplimentare privind ridicarea nivelului de studiere a limbii ruse în instituțiile cu instruire în „limba moldovenească”, așa încât libera posedare a limbii ruse să devină un atribut necesar al „omului nou”. Universității de Stat din Moldova îi revenea obiectivul de a pregăti mai multe cadre decât anterior la obiectul limbă și literatură rusă [176, p.279-280], ceea ce s-a realizat în toată perioada sa de funcționare sub regim sovietic, instituția de învățământ amintită pregătind mai mulți specialiști de limbă și literatură rusă în comparație cu numărul specialiștilor de „limbă și literatură moldovenească” [176, p.490]. Altă prevedere importantă a legii, din mai 1983, se referea la lărgirea cadrului de cercetări științifice în limba rusă și introducerea unui examen de admitere special la disciplina limba și literatura rusă pentru candidații la doctorat [176, p.280]. De asemenea, se susține că au existat hotărâri secrete privind încurajarea doctoranzilor moldoveni de a susține tezele de doctorat în limba rusă [86, p.73].

Responsabilii culturali moldoveni vor deplânge mai târziu rusificarea moldovenilor sub regimul sovietic, însă important este, că în ciuda politicii de rusificare și asimilare etnică, limba română literară a fost acceptată tăcut (chiar dacă în alfabet rusesc) ca normă lingvistică pentru RSSM.

Fiind în căutarea unui răspuns, la întrebarea, de ce a eșuat „proiectul” creării unei noi limbi literare în RSSM, de ce nu s-a putut „construi” o „limbă moldovenească” distinctă și literară pe baza graiului local basarabean sau transnistrean, Gh. Negru, împărtășește opinia filologului romanist Eugen Coșeriu, care apreciază „proiectul”, drept o *întreprindere contradictorie din punct de vedere rațional, absurdă și utopică din punct de vedere istoric și practică*, fiindcă: a)

își propunea să elaboreze o nouă limbă „națională”, adică una corespunzătoare identității etnice și tradițiilor poporului moldovenesc, dar în același timp deosebită de limba română și deci necorespunzătoare aceleiași identități și acelorași tradiții; b) aspiram la o limbă „populară” (fără neologisme latinești și romanice occidentale, „pe care norodul nu le înțelege”), dar în același timp nepopulară (cu neologisme luate din limba rusă ori create ad-hoc, adesea prin procedee neobișnuite în limbile romanice sau chiar contrare normelor acestor limbi); c) preconiza o limbă strict autohtonă (corespunzătoare graiurilor locale) și în același timp exclusivă, ceea ce, e imposibil dat fiind că graiurile românești din stânga Prutului nu constituie o unitate lingvistică omogenă, nici o unitate delimitabilă față de graiurile din dreapta Prutului [88, p.45].

Toate acestea explică falimentul total al proiectului sovietic de constituire a „limbii moldovenești”, artificiale, însă, care în mod firesc a contribuit la amplificarea *stărilor de conflict* în RSSM. Această limbă a putut fi un timp impusă dar nu s-a putut impune nici în popor, nici între intelectuali. Dimpotrivă: după nu mulți ani, a fost înlăturată, nu numai datorită luptei deliberate a scriitorilor pentru mijlocul lor firesc de expresie, ci și datorită bunului simț al vorbitorilor [205, p.20-21]. Astfel, dincolo de aparențe, limba și valorile etnoculturale au rezistat, în ciuda vicisitudinilor ultimei jumătăți de veac de regim sovietic, în fața ideologiei și a terorii. Acest lucru s-a datorat și într-o mare măsură satului basarabean, care a arătat o atitudine refractară față de influențele străine și față de ideologia comunistă. Satul a fost cel care a conservat mentalitatea tradițională, prin urmare și identitatea etnică a basarabenilor.

Totuși, revenirea limbii române și a valorilor etnoculturale în veșmintele lor firești, oficializarea lor, în RSSM în perioada 1953-1985 părea încă greu de realizat, dacă nu imposibil. Controlul din partea organelor sovietice de contracarare era încă destul de riguros și sever. Intelectualitatea era ținută în tăcere, însă, nu această situație era și în afara republicii, peste hotarele Uniunii Sovietice.

Situația internațională a avut și ea un impact important asupra culturii din RSSM. Începând încă din anii '50 istoricii și lingviștii specializați în limbi romanice din străinătate au început să-și îndrepte atenția spre „limba moldovenească” și spre relația ei cu limba română literară. În afară de lingvistul italian, Carlo Tagliavini, alți lingviști și istorici occidentali sau români emigrați erau la fel de critici în acest sens. Lucrările scrise de Horald Harman [206], Klaus Heitmann [71], Nicolae Dima [67] ș.a., precum și știrile constante transmise de postul de Radio *Europa Liberă*/Radio *Libertatea*, erau invariabil critice la adresa *moldoveniștilor* și puneau în evidență ultimele evoluții din cercetarea moldovenească precum și polemicele româno-moldovene [68].

Referindu-se la problema identității moldovenești prin folosirea aceluiași instrumente ca și colegii lor din România Socialistă, cercetătorii moldoveni erau puși într-o situație dificilă. O dată ce moldovenii și românii foloseau adeseori aceleași surse și metodologii, dar ajungeau la concluzii radical diferite despre originile și granițele națiunii române, era imposibil să nu apară divergențe între cele două comunități științifice. Cercetătorii moldoveni erau tot mai dependenți de artificii lingvistice sau omisiuni internaționale pentru a evita concluzia că moldovenii și românii reprezentau de fapt un singur grup etnonațional. În RASSM, sarcina dovedirii caracterului distinct al moștenirii culturale moldovenești a fost destul de ușoară, odată ce cercetătorii locali puteau denunța munca românilor ca fiind influențată de valori burgheze total nepotrivite pentru savanții sovietici. Totuși, după anii 1950, când România și Uniunea Sovietică se aflau evident pe același drum, ambele dezvoltându-se ca state socialiste, controversile dintre cercetătorii celor două țări au devenit inevitabile. Importanța acestor dezbateri științifice a fost accentuată de faptul că relațiile politice dintre Moscova și București s-au răcit după 1960. Însă pe parcursul anilor, până în 1985, cercetările moldovenilor încep să se deosebească din ce în ce mai puțin de cele ale colegilor din România, cu excepția concluziilor diferite la care se ajungeau în cele două țări pornind de la aceleași surse. O dată ce ambele comunități științifice au identificat multe evenimente și personaje istorice ca fiind fundamentale în dezvoltarea atât a culturii românești cât și a celei „moldovenești”, cercetarea moldovenească sovietică – la fel ca și „limba moldovenească” – a devenit tot mai apropiată de cea românească pe măsură ce societatea sovietică înainta în timp.

Faptul că moldovenii din RSSM, nu se aflau în situația specială a unui popor „nou”, încă lipsit de limbă comună și literatură românească, a făcut ca, atunci când li s-a oferit posibilitatea, să aleagă nu „limba moldovenească” inventată și impusă de sus, ci limba română, *au optat, deci, spontan pentru produsul istoric natural, nu pentru surogatul hibrid care li se oferea cu atâta insistență* [205, p.22].

Reieșind din cele relatate, considerăm *politica etnolingvistică și culturală a PCUS*, o importantă sursă care a generat și a alimentat continuu *stările de conflict* în RSSM, iar conceptul sovietic, precum că, *societatea socialistă s-a consolidat în urma lichidării antagonismului dintre nații odată cu toate celelalte antagonisme sociale* [119, p.4], n-a fost altceva, decât o farsă. Politica etnolingvistică și culturală a statului sovietic, a contribuit la amplificarea diverselor *stări de conflict* în societate, care în perioada gorbaciovistă vor trece în fază activă.

3.3. Concluzii la Capitolul 3.

Moartea lui I. Stalin, în martie 1953, a coincis practic cu perioada de „liniștire” a societății RSS Moldovenești.

Unii factori care au contribuit la instaurarea acestei *acalmii* în societatea sovietică moldovenească au avut un caracter violent, alții pot fi caracterizați „pașnici” sau nonviolenți. Unul din acești factori „nonviolenți”, utilizat de autoritățile comuniste de ocupație, pentru a se impune în nou-creata Republică Unională Moldovenească, ține de politica economică și socială a Centrului unional față de RSSM.

Realizările sovietice din domeniul economico-social, care s-au datorat într-o mare măsură, după cum am menționat în acest capitol, revoluției tehnico-științifice din sec. al XX-lea – au servit ca catalizator de „potolire” a *tensiunilor* și *nemuțumirilor* din societatea RSSM, făcând ca o bună parte din populație să se atașeze față de noul regim.

Însă acestei „politici”, întradevăr i se poate atribui un efect dublu: pe de o parte și-a adus o contribuție la păstrarea *acalmiei* în societate, iar de cealaltă parte, direct a contribuit la infiltrarea și generarea de noi *stări de conflict* ca rezultat al intensului proces de colonizare cu cadre alogene, inițiat de procesul de industrializare a republicii.

Un alt factor care a „semănat” instabilitate în societatea RSSM, pe parcursul întregii perioade cuprinse între anii 1953-1985, amplificând *stările de conflict*, ține de caracterul politicii naționale care a fost promovată în societatea sovietică. Pentru RSS Moldovenească, această politică începe cu Hotărârea Consiliului Comisarilor Poporului al URSS din 11 noiembrie 1940, prin care s-a interzis alfabetul românesc și limba română și impunerea alfabetului chirilic, astfel punându-se începutul unui îndelungat proces de deznaționalizare și mancurtizare a populației RSSM, indiferent de naționalitate.

În acest context, *politica etnolingvistică și culturală sovietică în RSSM*, prin marginalizarea limbii române în societate, prin denigrarea valorilor național-culturale etc, a contribuit la consolidarea spiritului de rezistență și a favorizat dezvoltarea *stărilor de conflict*, în societatea RSS Moldovenești.

Astfel Republica Sovietică Socialistă Moldovenească, pe parcursul anilor 1953-1985, a oscilat între *acalmie* și *conflict*, iar cenzura și persecuțiile încă larg răspândite, în această perioadă în societatea sovietică, au disimulat *stările de conflict*, însă nicidecum n-au reușit să stopeze evoluția lor firească.

4. DECLANȘAREA CRIZEI ȘI APOGEUL STĂRILOR DE CONFLICT ÎN RSSM (1985 - 1991).

4.1. Criza sistemului totalitar-comunist și acutizarea stărilor de conflict în RSSM.

Accederea în funcția de secretar general al PCUS a lui Mihail Gorbaciov, în martie 1985 și începutul procesului de „restructurare” în URSS, a însemnat de fapt, o încercare disperată a regimului sovietic de a-și reface imaginea de campion al progresului și libertății popoarelor. Imposibilitatea Uniunii Sovietice, precum și a celorlalte state comuniste satelite, de a se adapta noilor condiții economice ale revoluției tehnico-științifice și informaționale, precum și multiplele probleme de ordin intern, care s-au acumulat pe parcursul perioadei de existență a URSS-ului, a direcționat Uniunea Sovietică spre o evoluție firească și finală – de dispariție iremediabilă din istorie.

La creșterea *tensiunii*, până la nivelul unui *conflict* de proporții, în societatea sovietică au contribuit mai mulți factori, de ordin social, politic, național etc, însă sistemul sovietic a fost afectat, în cea mai mare măsură sub aspect economic. Soluțiile teoretice nu duceau decât la diferite variante ale doctrinei „socialismului de cazarmă”, practică de Rusia anilor '20. Nu s-a împlinit nici visul lui Nichita Hrușciov ca Uniunea Sovietică să „întreacă” America, iar la începutul anilor '70 ai secolului al XX-lea „să ocupe primul loc în lume” la producția de oțel, de cărbune și altele asemenea.

Scăderea ritmurilor economiei sovietice se observă prin comparația principalilor indicatori din anii 1966-1985: venitul național s-a micșorat de la 41% la 17%, producția industrială de la 50% la 20%, producția agricolă de la 21% la 6%, productivitatea muncii de la 35% la 15,5%, veniturile pe cap de locuitor de la 33% la 11%. Încă în anii '70, ritmul de creștere a economiei sovietice a început să scadă, s-au epuizat resursele practice și limitele au apărut tot mai evidente.

S-a agravat la maximum problema alimentară. Volumul importului anual de cereale a depășit 30 mln. tone. A sporit vertiginos economia subterană și piața „neagră”. Către sfârșitul anilor '80, o treime din venitul național al URSS circula în structurile economiei subterane. Astfel, în anii '70 a devenit o realitate neîndeplinirea programului „științific” potrivit căruia în deceniul 1961-1971, Uniunea Sovietică, realizând baza tehnico-materială a comunismului, va depăși producția pe cap de locuitor a celei mai puternice și bogate țări capitaliste – SUA [207, p.66].

În 1985, cota sovietică la produsul global mondial s-a redus la 11,7%, în timp ce SUA înregistrau 28,5% [208, p.57]. Risipa economică și înapoierea tehnologică ce o însoțeau au influențat nefavorabil capacitatea URSS de a participa la comerțul internațional. La exportul de mărfuri industriale, în 1985 URSS a trecut de pe locul 11, deținut până în 1973, pe locul al 15-

lea, fiind depășit de Taiwan, Coreea de Sud, Hong-Kong, Elveția [208, p.36]. În același timp URSS a continuat să dețină unul din primele locuri în lume la construcția de rachete, tancuri etc. La Congresul I al deputaților poporului din URSS s-a subliniat că în 1989 cheltuielile militare reprezentau 77,3 miliarde ruble, iar creșterea inflației și scumpirea vieții au făcut să se înregistreze un deficit bugetar de aproape 100 miliarde de ruble. Circa 40 milioane de oameni trăiau în sărăcie, în unele republici, printre care și RSSM. La Conferința a XIX-a unională de partid, Boris Elțin a subliniat următoarele: „Timp de 70 de ani noi n-am rezolvat problemele principale – să hrănim și să îmbrăcăm poporul, să asigurăm sfera deservirii, să rezolvăm problemele sociale” [209, p.175].

Criza economică a afectat și situația socială din RSSM. În 1985-1991 economia Moldovei mai rămânea parte componentă a complexului economic unic al URSS. La nivel macroeconomic ea funcționa în acea perioadă cu mari greutăți, dar păstrând, totuși, ritmul creșterii la unii indicatori economici. Produsul social global a crescut în 1985-1991 de la 17,2 mlrd. la 42,2 mlrd. ruble. Venitul național produs aproape s-a triplat în această perioadă – de la 6,5 în 1985 la 18,5 mlrd. ruble în 1991. Cota parte a veniturii naționale produs în 1991 al industriei era de 38 la sută, a agriculturii – 42,4; 7,0 la sută – a construcțiilor și – 12,4 la sută – a altor ramuri ale economiei naționale. În 1985 - 1991 a crescut neînsemnat volumul de producție al alimentelor, producția de nutrețuri, al producției industriei. Valoarea fondurilor fixe de producție, recoltele globale în toate formele de gospodării au crescut neînsemnat [210, p.7].

Deși, s-au înregistrat unele rezultate pozitive, după cum am menționat, economia Moldovei era grav bolnavă, suferea consecințele condițiilor economice aberante create de sistemul totalitar, funcționând din ultimele sale puteri. În economia R.S.S. Moldovenești în 1985-1991 s-a redus numărul mediu anual al personalului industrial de producție cu 63,3 mii oameni, volumul producției de energie electrică – cu 3,6mlrd kw/h, tractoarelor – cu 4,6 mii, autoremorcelor – cu 17,0 mii, pompelor centrifuge – cu 22,4 mii bucăți etc [135, p.542].

Nivelul de dezvoltare a RSSM, era mult sub media pe Uniune. Peste 65% din populația republicii avea un venit global sub 150 de ruble lunar (media pe Uniune fiind de 56,1%, iar în Federația Rusă de 47,1%). În Federația Rusă 53% dintre locuitori aveau un venit de peste 150 ruble lunar; în RSSM ei reprezentau doar 35%. În 1989, RSSM avea un consum mai redus cu 27% decât media pe URSS. Prin comerțul de stat și cooperatist, moldovenii au vândut produse alimentare în valoare de 478 ruble, raportate la persoana/an; în medie pe URSS – de 656 ruble, în RSFSR – de 760 ruble. În Moldova, circa 40 – 50% din bugetul familiei era cheltuit numai pentru produse alimentare.

În același timp RSSM ocupa locul 12 la asigurarea cu televizoare color, locul 15 – la magnetofone și mașini de cusut, locul 14 – la autoturisme. Aproximativ 48% dintre locuințele din Moldova erau construite pe contul populației, media pe URSS fiind de 19%. Durata vieții în republică era cea mai scăzută din Uniune (cu excepția Turkmenistanului) – 66 de ani [207, p.67].

Primul impuls al cursului de „perestroika”, afirmă istoricul Gh. E. Cojocaru, a fost resimțit la Chișinău abia în 1986, când Comitetul Central al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice (C.C.al P.C.U.S.) a supus unei critici dure Comitetul Central al Partidului Comunist al Moldovei (C.C. al P.C.M.) pentru faptul că, „nu a tras concluziile cuvenite din Hotărârea Biroului Politic al C.C. al P.C.U.S. cu privire la inadmisibilitatea denaturării stării reale a lucrurilor și pentru lipsa de răspundere și liberalism în combaterea majorărilor nejustificate ale rezultatelor și mistificărilor”. În Moldova, se arăta în hotărârea C.C. al P.C.U.S., „practica defectuoasă de înșelare a statului a prins rădăcini adânci, a molipsit multe întreprinderi și verigi ale conducerii, acționează demoralizator asupra cadrelor, reducând răspunderea lor pentru sectorul de muncă încredințat. În acest an (1986-n.a) au fost descoperite aici majorări nejustificate ale rezultatelor la fiecare a cincea din întreprinderile verificate din industrie și deservirea socială a populației. În republică, fiecare al doilea obiectiv se dă în exploatare fără a se termina construcția lui. În agricultură se admite ascunderea efectivului de animale, a suprafețelor arabile, sunt mărite nejustificat volumurile producției și ale achizițiilor de produse vegetale și animale” [211]. Activitatea Biroului CC al PCM privind dezrădăcinarea măsluirilor și mistificărilor în economie a fost apreciată drept *nesatisfăcător*. Primul – secretar al CC al PCM Simion Grossu a fost muștrat, cerându-i-se *să înfăptuiască în timpul cel mai apropiat măsuri suplimentare pentru restabilirea ordinii*.

În continuare, autorul menționează că, *lecția de adevăr* servită comuniștilor de la Chișinău a constituit tema principală la plenara CC al PCM din 22 octombrie 1986, la care liderul comunist (S. Grossu) recunoștea că „nu există nici o ramură în care să nu fi fost descoperite mistificări. Au fost afectate de majorările nejustificate toate orașele și raioanele, ele au loc și în industrie, și în agricultură, și în transporturi, și în construcții și în sfera deservirii. Se majorează nejustificat indicii în toate sferele: producție, eficiența recomandărilor științifice, investițiile și propunerile de raționalizare, numărul lecțiilor publice, al lecțiilor școlare, al vizitelor medicilor, al comsomoliștilor, al bibliofililor, până și numărul adunărilor de partid ce au avut loc”. Înșelarea conștientă a statului, pentru a se crea o aparență de prosperitate generală, prinsese rădăcini atât de adânci, încât amenința nu numai economia, ci și *sănătatea morală a republicii* [240, p.7-8].

Cursul spre restructurare (perestroika) în scopul redresării economice început de M. Gorbaciov în 1985, și transparența, erau menite să perpetueze sistemul totalitar. Concomitent,

Gorbaciov recunoștea că „țara a început să piardă ritmurile de dezvoltare...” [213, p.13]. Considerată o revoluție ce trebuia să cuprindă toate domeniile societății „perestroika” punea totuși o mare întrebare: „Era posibilă oare o adevărată reformă economică fără a afecta sistemul politic [208, p.57]?”

Așa cum era de așteptat, necesitatea modernizării economiei a pus la ordinea zilei problema modificării întregului sistem politic. Era clar că nu se puteau aduce schimbări de profunzime într-un sistem măcinat de disoluție și conservatorism. În primul rând, trebuia schimbată mentalitatea conducerii politice, ceea ce nu era deloc simplu.

În RSSM întreg procesul de restructurare și transparență a evoluat cu mari dificultăți, trecând prin serioase *conflicte* de ordin administrativ și politic. La început, în aprilie 1985, nu se vorbea direct de „restructurare”, de transparență. Dacă analizăm documentele plenarelor, congreselor PCUS și PCM, observăm că până la destrămarea Uniunii Sovietice reformiștii din Moscova și din Chișinău adoptau hotărâri cu privire la „dezvoltarea socialismului”, „mutațiile calitative din economie”, „noi schimbări și transformări calitative ale societății”, „perfecționarea relațiilor sociale”[214] ș.a. Deci, se încerca „vopsirea”, „machierea” ridurilor strașnice ale societății vechi și criminale.

Peste un an, a fost lansată concepția „accelerării” dezvoltării societății – „curs strategic” al PCUS. Se vorbea despre „democratizarea societății”, „autoconducerea socialistă a poporului”, „perfecționarea socialismului”, „dezvoltarea de mai departe a sistemului politic al societății sovietice” etc [215]. Dar și aceste măsuri erau prevăzute în limitele vechilor postulate de partid și de stat sovietice, păstrând rolul conducător al PCUS, ceea ce în consecință n-au dus la rezultatele scontate. Devenise absolut clar, că sistemul sovietic nu putea fi redresat.

La 27 ianuarie 1987, au fost formulate noțiunile de „restructurare” și „transparență” ca direcții ale reformelor economice și politice, care urmau să fie realizate în URSS. Meritul istoric al lui M. Gorbaciov constă în faptul că a înțeles necesitatea reformării din temelii a societății totalitare. Deținând posturile-cheie în Partidul Comunist și statul sovietic, el a acceptat ideea restructurării, pentru că nu mai exista o alternativă a dezvoltării decât calea spre democratizare și depășirea sistemului totalitar. Teoria marxist-leninistă a suferit eșec, deoarece era o teorie care se întemeia pe principiile „luptei de clasă”, „dictaturii proletariatului”, „luptei cu burghezia”, „dușmanilor poporului”, „pedepsei fără judecată”, jefuirii populației, dominației psihologiei militariste, teroriste.

Analizând documentele, constatăm, că sistemul totalitar se afla în stare de *criză* și stagnare completă. După conținut, totalitarismul însemna conducere prin dictatură de partid, ideologie utopică militaristă, control total KGB-ist, dictat economic, subiectivism, represiuni, frică,

supușenie oarbă, propagandă a șovinismului rus de stat, rusificare și deznaționalizare a băștinașilor de la periferiile Imperiului Sovietic. Aceste instrumente nu mai puteau funcționa, deoarece conștiința politică, socială a populației URSS se modificase spectaculos sub influența transformărilor de pe glob. Uniunea Sovietică se ruina tot mai mult sub aspect economic, politic, cultural și spiritual, anume din motivul că n-a suportat critica și n-a recunoscut existența problemelor în societatea sovietică, inclusiv a celor cu un înalt potențial *conflictual*. Erau necesare transformări radicale și constructive pentru a intra în altă etapă de dezvoltare socială, politică și națională a tuturor popoarelor URSS.

Sistemul totalitar, politica expansionistă a Moscovei au condus, de asemenea la grave probleme ordin demografic în toate republicile unionale. Mai bine de 60 de milioane de oameni, au fost nevoiți să emigreze și să trăiască în afara frontierelor republicilor lor naționale. Mai mult de 16 milioane de oameni, inclusiv 260 mii de moldoveni, și-au uitat limba maternă, au devenit „rusofoni”. În timp ce în unele regiuni ale Rusiei era mare penurie de forță de muncă, în RSSM, în urma imigrației stimulate de Moscova, s-au format resurse de muncă excedente. Numărul coloniștilor de etnie rusă, ucraineană ș.a. era în permanentă creștere în republică. Această situație a generat *tensiuni* sociale, a dus la apariția *stărilor de conflict* între băștinași și etniile conlocuitoare.

Factorul etnodemografic (natalitatea, mortalitatea și longevitatea) depindea la direct de condițiile economice și politice impuse de sistemul totalitar. Cu începere încă din anul 1970, caracteristicile calitative ale proceselor demografice din RSSM au început să se deterioreze din cauza creșterii migrației interrepublicane și, deci, a înrăutățirii condițiilor economice și sociale de viață ale moldovenilor. Numai în anii 1966 – 1970 în RSSM, calculat la 100 de locuitori, au sosit și s-au instalat aici cu traiul în medie anual 21 oameni din alte republici, în timp ce în Ucraina – 9, Rusia – 2, Belorusia – 3 oameni. Colonizarea planificată cu seminții străine a devenit o mare problemă pentru RSSM.

Din 1970, până în 1991, populația Moldovei a crescut cu 738,6 mii de locuitori, în fond pe baza creșterii mecanice. Moldova a devenit cea mai suprapopulată zonă a Europei de Est și din URSS. Se resimțea grav lipsa de pământ. În 1991, din 4 359, 1 mii de locuitori doar 2 069, 9 mii erau încadrați în câmpul muncii. Deci, circa 2 290 000 rămâneau să fie întreținuți. În republică erau peste 800 mii de pensionari, dintre care mai bine de jumătate erau veniți din fosta Uniune, aceștia fiind militari trecuți în rezervă sau muncitori pensionați în zonele nordice [86]. Regimul moscovit, probabil, dorea să transforme Moldova într-un azil pentru pensionari unionali, în timp ce populația băștinașă era forțată să emigreze în Siberia, Extremul Orient, pe insula Sahalin.

În primii trei ani ai restructurării în RSSM a activat doar un singur partid politic – PCM, care era de fapt, o organizație de partid a Moscovei. Acesta, chiar și în anii *perestroikăi*, putea numai în limite permise de canoanele politice sovietice, să *critice* doar unele *neajunsuri* ale sistemului socialist în general. De aici, încă odată reiese, că în societate nu existau forțe capabile să anihileze *tensiunile* sociale de divers ordin. Situația politică în RSSM evolua în direcția unor agravări de proporții. Până în 1988 CC al PCM, conducerea de vârf al Moldovei, mulți funcționari de partid de talie raională și primară, președinți de colhoz, directori de sovhoz, specialiști din agricultură se pronunțau contra transformărilor radicale, ignorau necesitatea implantării normelor economiei de piață, îndepărtării nomenclaturii comuniste de la putere. Această situație se explică prin egoismul și frica funcționarilor de a nu pierde acel statut privilegiat de care se bucurau. Nomenclatura comunistă, pe parcursul anilor, se transformase într-o pătură socială aparte, asemănător unei caste, după cum am arătat în capitolele anterioare, care se părea că a pierdut legătura cu timpul și cu societatea în întregime, dar hotărâți de-a nu ceda pozițiile.

În 1986, în procesul campaniei adunărilor de dare de seamă și alegerilor în organizațiile de partid, la congresul XVI al PCM s-a vorbit despre probleme cheie ale *restructurării* și *transparentei*. S-a menționat că în activitatea PCM nu s-a obținut o restructurare radicală. Comuniștii încălcau tot mai grav nu numai cerințele statutare, dar și cele morale. Se simțea, în general o degradare morală, etică a cadrelor de partid. Criza generală ce cuprindea întreaga societate a afectat și organizațiile de partid primare. Sistemul totalitar începu să se destrame de sus, de la făuritorii lui. Nu mai dădea rezultate scontate nici sistemul rigid de selectare a cadrelor, nici repartizarea lor, nici exigența față de ele, nici excluderile din partid, pentru că societatea era suprasaturată de diverse probleme, inclusiv cu caracter *conflictual*.

Cu intenția de a se redresa cumva starea de lucruri, în RSSM a fost adus și făcut secretar al doilea al CC al PCM un partocrat răutăcios pe nume V. Smirnov. Acesta lucrase un timp secretar al doilea al regionalei de partid Kalinin (Tveri). Fiind susținut de E. Ligaciov, el a venit în Moldova să lupte contra „alcoholismului” – o dubioasă invenție a lui M. Gorbaciov. V. Smirnov a făcut ca mii de hectare de viță-de-vie să fie distruse. Prin care acțiuni s-au cauzat prejudicii colosale economiei Moldovei. El a început să se răfuiască cu cadrele locale de partid, a introdus metode staliniste ale luptei de clasă, a declanșat o campanie extraordinară de urâtă de „demascare” a naționaliștilor, de luptă contra feciorilor de „chiaburi”, „liberali”, „țărăniști”, el însuși luând mită de proporții și făcând abuz de putere, lucrul care mai târziu a fost dovedit cu lux de amănunte de „tovarășii” săi de partid.

Pe parcursul anilor 1985-1987, atenția organelor de partid era concentrată asupra soluționării problemelor de ordin politic, mai exact asupra încercărilor de a se menține la putere, de a realiza politica comunistă de „schimbare la față” a sistemului totalitar. Dar deja la plenara a VII a CC al PCM (16 ianuarie 1988), s-a constatat imposibilitatea promovării reformei politice fără a se merge spre o societate nouă, democratică, spre o economie de piață. E semnificativ faptul că în partid începuse lupta contra mistificărilor, comise, în fond, tot de comuniști, se făceau încercări de a se soluționa problemele economice. Dar lucrul acesta se făcea cu metode vechi, administrative, aplicându-se, de exemplu, critica de partid. În ianuarie 1988, au fost supuși unei aspre critici toți membrii biroului CC al PCM – V. Smirnov, A. Mocanu, G. Eremei, M. Snegur, A. Sangheli, V. Pșenicinikov, G. Volkov, lucrătorii organelor administrative G. Lavranciu, N. Demidenco, V. Pușcaș, D. Nicolaev ș.a.

În scopul mobilizării maselor la opera restructurării „de sus”, dar și pentru izolarea, ruperea lor de la lupta de eliberare națională, care lua amploare, pentru a avea sub control situația internă au fost elaborate așa-numitele Teze ale CC al PCM, Prezidiului Sovietului Suprem al RSSM, Consiliului de Miniștri al RSSM - *Să afirmăm restructurarea prin fapte concrete*. Autorii acestor *teze* au fost S. Grossu, I. Calin, A. Mocanu, N. Bondarciuc, P. Buga, V. Smirnov, V. Pșenicinikov și alți nomenclaturiști de partid și de stat. La 11 noiembrie 1988 aceste *teze* au fost publicate în presă. Ele atestau fenomenele monstruoase care s-au produs din 1940 încoace în Moldova și prevedeau un șir de măsuri pentru perfecționarea sistemului totalitar, dar de fapt era o tentativă de manipulare a societății, în speranța de a păstra *acalmia* socială. *Tezele* nu ofereau soluții reale pentru depășirea situației de *criză*, din contra negau necesitatea renașterii naționale. Se făceau aluzii la rolul conducător al PCUS și PCM, împuternicirile sovietelor, întărirea „unității poporului sovietic”, „accelerarea dezvoltării social-economice” etc. CC al PCM urmărea scopul păstrării controlului și a subordonării „potențialului intelectual, spiritual” al Moldovei în interesele sale. Autorii *tezelor* se pronunțau pentru „limba moldovenească”, „grafia rusă”, „limba rusă ca mijloc de comunicare” pentru reprezentării tuturor naționalităților conlocuitoare, apărau „simbolica socialistă”, „internaționalismul socialist”, „prietenia popoarelor” etc. Aceste *teze* cu iz stalinist și brejnevist, urmăreau nedeghizat scopul minimizării bazei sociale a renașterii naționale, curmării luptei de eliberare națională. Ele chemau populația să respecte normele politicii comuniste, să accepte „bilingvismul real” etc.

Însă scopul *tezelor* n-a fost atins. S-a întâmplat tocmai invers. Tezele au provocat o mare indignare în rândurile populației băștinașe, acutizând și mai mult *stările de conflict*. Conducerea PCM era atacată vehement la mitinguri, adunări, în presă. Chiar la adunările unor organizații de

partid *tezele* au fost respinse, fiind susținute doar de elementele rusofile și mancurtizate, legate într-un fel sau altul de Moscova.

Mișcarea de eliberare națională se amplifică spectaculos, căpătând un caracter tot mai *exploziv*, în pofida politicii șovine a forțelor totalitare și acțiunilor draconice realizate de aceste forțe [135, p.525-530].

Restructurarea inițiată de Mihail Gorbaciov avea drept scop doar perfecționarea sistemului, admitând cel mult modificarea lui cosmetică. Liberalizarea sistemului politic al URSS a început, în 1989, prin admiterea alegerilor parțial libere și tolerarea instituțiilor democratice parlamentare, care au început să se formeze în condițiile puterii comuniste și la inițiativa acesteia. Însă, inițiativa venea în contradicție cu natura proprie a puterii comuniste. În consecință, s-a demonstrat faptul că democrația este incompatibilă cu comunismul, ea putând avea doar o influență distrugătoare asupra comunismului. Primele tentative de modernizare a sistemului totalitar, au scos la suprafață toate *contradicțiile* etapelor precedente ale regimului, ele găsindu-și expresie într-o criză structurală profundă. Acest fapt a provocat eroziunea bazei sociale a partidului, precum și decadența sistemului totalitar [216, p.10].

Chiar din primii ani de restructurare gorbaciovistă, în RSSM s-au acutizat *stările de conflict*, care se regăseau între trecutul învechit și tendințele noi reformatoare, între societatea dornică de schimbare și PCM-ul conservator și retrograd.

Odată cu aprofundarea *crizei* sistemului totalitar-comunist din URSS și respectiv din RSSM, s-au creat premisele pentru apariția pluripartidismului în republică. Procesul formării partidelor politice și Mișcărilor social-politice în RSS Moldovenească a început în a doua jumătate a anilor '80. Până la inițierea procesului de *restructurare* în RSSM, unica organizație politică a fost Partidul Comunist al Moldovei (PCM). Până în anii 1987-1988, când în societate încă nu existau organizații social-politice de alternativă, transformări radicale cantitative și calitative în cadrul PCM nu se observau. Pe măsura promovării *problemei naționale* în centrul vieții social-politice din republică, situația politică, precum și rolul și locul PCM încep să depindă într-o măsură tot mai mare de caracterul relațiilor reciproce cu mișcarea națională în proces de apariție, și cu alte organizații obștești și politice. Pluralismul, ce a venit în schimbul unității ideologice impuse, care urmărea, inclusiv și aplanarea multor *stări conflictuale*, a inclus în sine un spectru larg de opinii: a) complexul de idei privind renașterea națională; b) complexul de idei orientate spre realizarea socialismului democratic uman; c) complexul ideilor de orientare liberal - capitalistă etc. Partidul Comunist încetase de a mai fi unicul centru de activitate politică. Încetase aflusul de noi forțe, crește tot mai mult numărul membrilor ce se retrag din rândurile acestui partid. Cu toate acestea, PCM rămăsese unica instituție social-politică formal nedeținută

după criteriile etnice. Însă apariția *problemei naționale* în societatea moldovenească, a dat cea mai puternică lovitură asupra unității organizaționale și ideologice a partidului. Partidul Comunist, până a fi interzis în august 1991, reușea să preîntâmpine dezbinarea, însă unele tendințe amenințătoare deja se manifestau. Odată cu dispariția Partidului Comunist din Republica Moldova, de fapt unica și ultima forță politică puternic organizată ce asigura activitatea integrativă și coordonarea pe întreg teritoriul țării, opoziția în RSSM se ridicase la cel mai înalt nivel al său [217, p.12-18].

În calitate de primă organizație social-politică necomunistă, la 3 iunie 1988, a fost constituită Mișcarea Democrată pentru Susținerea Restructurării ce a debutat cu cererea de a proclama limba moldovenească (română) ca limbă de stat și de a reveni la grafia latină, astfel, *contradicțiile* de ordin național, ocupă întâietatea în ierarhia *stărilor de conflict* din societatea RSSM. Au urmat un șir de mitinguri, demonstrații, campanii anevoioase pentru realizarea acestui deziderat. La mitingurile organizate de Mișcarea Democratică pentru Susținerea Restructurării și Cenaclul muzical-literar „Alexei Mateevici” se cerea demisia unor demnitari din nomenclatura de stat și de partid. Apar mai multe organizații obștești, formațiuni politice. Inițial, aceste formațiuni se numeau „organizații neformale”, „formațiuni obștești”, „uniuni”, „mișcări obștești” etc. La 20 mai 1989, a avut loc congresul de constituire a Frontului Popular din Moldova, acesta fiind succesor al Mișcării Democratice pentru Susținerea restructurării. La noua organizație social-politică au aderat, păstrându-și statutul de formațiuni independente: Cenaclul „Alexei Mateevici”, Liga democrată a studenților din Moldova, Mișcarea ecologistă „Alianța verde” (AVE), Asociația Istoricilor din Moldova, Societatea culturală „Moldova” din Moscova. FPM a fost prima formațiune de opoziție apărută pe scena politică a Moldovei, de orientare democratică și proromână [218, p.7-10].

O altă formațiune politică apărută în republică a fost Mișcarea pentru egalitate în drepturi „Unitate - Edinstvo”, numită, în limbaj popular, „Interfront”. Congresul de constituire al Mișcării, la care au participat 467 delegați, a avut loc la 8 iulie 1989. La baza Mișcării s-a aflat un nucleu de inițiativă reunind cercetători de la Institutul de Istorie al Academiei de Științe a RSSM, în mare parte reprezentanți ai unor minorități etnice. Această grupare a decis să apere „conștiința de sine națională moldovenească”, opunându-se încercărilor de a diminua statutul limbii ruse.

La 21 mai 1989, a fost constituită Mișcarea Populară „Gagauz - Halcî”, iar la 2 iulie 1989 – Societatea Cultural-Obștească Bulgară „Vozrojdenie”. Aceste formațiuni, ca și Frontul Popular din Moldova și Mișcarea pentru egalitate în drepturi „Unitate - Edinstvo”, la început, au susținut cursul conducerii de vârf a PCUS în vederea restructurării. Însă, treptat, acestea au început să

înaintez cerințe politice, care veneau în *contradicție* cu aspirațiile naționale ale moldovenilor. Sub presiunea maselor, la 25 august 1989, Prezidiul Sovietului Suprem al RSS Moldovenești a adoptat un decret special „Cu privire la modul provizoriu de înregistrare a asociațiilor obștești în RSS Moldovenească”. Acest document a avut o mare importanță politică, deoarece pentru prima dată statul recunoștea dreptul la crearea și activitatea unor formațiuni social-politice de alternativă în RSS Moldovenească. În octombrie 1989, prin Hotărârea Guvernului RSS Moldovenești, au fost înregistrate primele patru formațiuni politice: Frontul Popular din Moldova, Mișcarea pentru egalitate în drepturi: „Unitate - Edinstvo”, Mișcarea Populară „Gagauz – Halkı” și Societatea Cultural Obștească Bulgară „Vozrojdenie”. Astfel, s-a făcut de fapt, primul pas pe calea recunoașterii pluripartidismului în republică. Aceste formațiuni au luat naștere din rândul maselor, fără careva directive din partea autorităților Uniunii RSS sau ale republicii. Ulterior apar o mulțime de societăți culturale, care de asemenea tind să participe activ în politică, mai ales, dacă vom lua în considerare faptul că în republică în perioada respectivă nu exista o organizație unică care să reprezinte interesele comune ale populației moldovenești [219, p.84].

Primii pași, făcuți de RSSM, pe calea democratizării, au „scos la suprafață” multiplele *probleme* ale trecutului, astfel, punându-se în funcțiune mecanismul de *detonare* sau *erupție* a *stărilor de conflict* care s-au acumulat pe parcursul anilor.

În așa fel, odată cu înaintarea în timp a procesului de renaștere națională, ce atrăgea după sine și acutizarea *stărilor de conflict* în RSSM, încep să apară și primile sciziuni în societatea moldavă, iar cu ele încep să fie vizibile și primele situații de *conflict* propriu-zis. Astfel, noile formațiuni politice, care de la început, împărțeau, cât de cât, o unitate de viziuni privind procesul de „restructurare”, încep să se distanțeze, iar această „înstrăinare” începe să poarte un pronunțat caracter etnic.

Alegerile deputaților poporului în toamna anului 1989, în Sovietul Suprem al URSS, precum și din 25 februarie-10 martie 1990 în Sovietul Suprem al RSSM au demonstrat că noile formațiuni obștești au cucerit o susținere serioasă a maselor, FPM a obținut mai mult de 130 de mandate în Legislativul de la Chișinău și a înaintat la toate posturile principale din Sovietul Suprem reprezentării săi, promovând în funcția de vice – președinte al Sovietului Suprem pe scriitorul Ion Hadârcă. S-a introdus, pluralismul politic și pluripartidismul, elemente inerente ale unui stat democrat. Sub presiunea maselor au fost întreprinse și măsuri de lichidare a privilegiilor Partidului Comunist din republică. Astfel, la 27 iulie 1990, Legislativul a adoptat decretul „Cu privire la puterea de stat”, prin care se interzicea formarea organizațiilor de partid la întreprinderi, în instituțiile de stat. Decretul a stipulat că nici un partid politic, nici o organizație

sau mișcare social-politică, nici un grup de persoane, nici o persoană aparte nu are dreptul să formeze organe alternative ale puterii de stat, să decidă în numele poporului, să se amestece în activitatea organelor puterii de stat, a instituțiilor și organizațiilor [219, p.85].

Aceste cerințe urmau să fie realizate de către toate formațiunile politice din republică, soluția întreprinsă era, în primul rând, în defavoarea comuniștilor. Cu interdicțiile acestui decret, s-au ciocnit, în septembrie 1990, și liderii FPM, care au fost nevoiți să aleagă între înalta funcție în Parlament și calitatea de membru al FPM. De fapt mentalitatea deputaților din parlamentul anului 1990 era anticomunistă. Ei pledau nu atât pentru pluripartidism, pentru pluralismul politic, cât împotriva predominării Partidului Comunist și a situației lui privilegiate în societatea moldovenească. Lupta cu situația privilegiată a Partidului Comunist s-a încheiat cu evenimentele din august 1991. Puciul din Moscova a demonstrat că deși PCUS și-a pierdut rolul de conducător consfințit în societate și în stat, totuși el își păstrase destulă influență în structurile de stat, și în anumite circumstanțe, conducerea lui putea merge la acțiuni anticonstituționale pentru păstrarea puterii. În RSSM ca și în alte regiuni ale URSS, lupta cu situația specială a Partidului Comunist s-a terminat cu interzicerea activității organizatorice a PCM și cu confiscarea patrimoniului lui [220, p.66-94].

Astfel, restructurarea vieții social-politice în RSSM, poate fi privită și ca un proces care a influențat *stările de conflict* în acutizare, îndreptând societatea spre cea mai radicală soluție - *independența națională*, iar pentru realizarea acestui obiectiv a fost nevoie de diminuarea rolului instituțiilor care împiedicau procesul – aparatul de partid, forțele armate și cenzura [72, p.46].

Federalismul sovietic se sprijinea pe mai mulți stâlpi, justiția era primul dintre aceștia. Constituția Uniunii Sovietice a fost comună tuturor și Constituția republicilor trebuia să fie în acord cu ea (art. 73 al Constituției din 1977). Articolul 74 preciza: „Legile URSS-ului au putere egală pe teritoriul tuturor republicilor din federație. În caz de *divergență*, cea care prevalează este legea federală”.

Un al doilea suport al federalismului era armata. Serviciul militar efectuat în rândurile forțelor armate ale URSS trebuia să fie o adevărată școală a internaționalismului. Cu acest scop, legea militară din 1938, care a desființat unitățile militare naționale, stipula că serviciul militar se efectuează în unități eterogene din punct de vedere etnic și în afara teritoriului național. Armata sovietică nu cunoaște decât o limbă - rusa.

Ultimul stâlp de sprijin era Partidul Comunist, „forța care orientează și conduce societatea sovietică” (art. 6 al Constituției URSS din 1977). PCUS constituia simbolul unității societății sovietice, chiar dacă existau partide comuniste locale în fiecare republică. Acestea nu erau decât

filiale ale PCUS-ului, așa cum precizează articolul 41 din Statutul Partidului, adoptat la cel de-al XXVII-lea Congres, în 1986 [219, p.45].

Cei trei stâlpi ai federalismului sovietic au fost progresiv dărâmați în anumite republici, în condițiile acutizării *stărilor de conflict*, care s-a manifestat prin declarațiile de suveranitate, calificată de unii istorici contemporani ca „parada suveranităților”, înainte de a se constata că și această ultimă cerință a fost depășită și că a sunat ceasul independenței. Astfel, pe parcursul unui an: iunie 1990 – august 1991, RSS Moldova (până la 5 iunie 1990 – Republica Sovietică Socialistă Moldovenească, din 23 mai 1991 - Republica Moldova) își afirmă suveranitatea și cu aceeași ocazie, obține dispozițiile legale, pentru aplicarea ei în practică [221, p.82-84].

O importanță deosebită pentru trecerea de la totalitarism la un regim politic democratic în RSSM le-au avut hotărârile și legile adoptate de Parlament în anii 1990-1991. Rolul de bază în demontarea vechilor instituții și slăbirea dependenței de metropola sovietică, înfăurirea noilor structuri ale puterii de stat și a bazei legislative, a noii entități politice, în promovarea procesului de democratizare și liberalizare a revenit Sovietului Suprem de legislatura a XII-a (de la 26 aprilie 1990 - Parlament), ales în baza Legii cu privire la alegerile de deputați ai poporului ai RSS Moldovenești din 23 noiembrie 1989. La scrutinul din 25 februarie 1990 (datorită sistemului electoral majoritar, la 10 martie a avut loc al doilea tur) desfășurat în 380 circumscripții electorale cu un singur mandat pentru alegerea Parlamentului unicameral, au participat peste 600 de candidați, fiind sprijiniți nu numai de noile formațiuni politice create: Frontul Popular din Moldova și Mișcarea pentru Egalitate în Drepturi „Unitate - Edinstvo”, dar și de Partidul Comunist din Moldova. Parlamentul ales pentru cinci ani s-a dizolvat înainte de termen, desfășurându-și activitatea nici patru ani. Deși a traversat câteva situații de *criză* provocate de regrouparea forțelor pe eșchierul politic al republicii, Parlamentul a reușit să pună bazele legislative ale statului.

De noul Soviet Suprem al RSSM, creat pe baza primelor alegeri din 25 februarie/10 martie 1990, e legată o nouă epocă în istoria Moldovei – epoca obținerii *suveranității și independenței* naționale și concomitent, perioada de acutizare a *stărilor de conflict* în RSSM [219, p.47].

Astfel, la 23 iunie 1990, este adoptată „Declarația cu privire la suveranitatea RSS Moldovenești”, care a proclamat că Moldova „este un stat suveran, unitar, indivizibil. Pământul, subsolul, apele, pădurile și celelalte resurse materiale aflate pe teritoriul RSS Moldova, precum și întregul potențial economic, financiar, tehnico-științific, valorile patrimoniului național constituie proprietatea exclusivă a RSS Moldova”. În preambula acestui document este recunoscută egalitatea tuturor cetățenilor la viață, libertate, prosperitate. În conformitate cu declarația cu privire la suveranitatea RSS Moldova, întreaga putere în republică aparține

poporului. Poporul își realizează puterea de stat în mod nemijlocit și prin organele sale reprezentative. În scopul obținerii reale a suveranității e destul de important faptul proclamării în acest document istoric a „priorității Constituției și legilor RSS Moldova pe întreg teritoriul ei”. În ordinea de măsuri ce descindeau din necesitatea realizării suveranității, Parlamentul Moldovei a adoptat și hotărârile referitoare la „Avizul comisiei privind aprecierea politică și juridică a pactului Molotov-Ribbentrop și a protocolului adițional secret din 23 august 1939, precum și a consecințelor lor asupra Basarabiei și Bucovinei de Nord ”, despre revenirea la simbolică națională, etc. În șirul de decizii importante adoptate de Parlament, menite să contribuie la crearea instituțiilor și simbolurilor statului în devenire în perioada aprilie 1990 – august 1991, se impune trecerea în revistă a următoarelor:

- Regulamentul cu privire la Drapelul de Stat din 27 aprilie 1990.
- Regulamentul cu privire la Stema de Stat din 3 noiembrie 1990.

Realizând pașii spre suveranitate, care reieșeau din Declarație, Parlamentul a fost pus în fața necesității de a submina hotărâtor rolul Partidului Comunist în conducerea societății, care nu se conforma cu măsurile luate. Începutul înlăturării de la putere a Partidului Comunist a fost pus de Decretul cu privire la puterea de stat adoptat la 27 iulie 1990. Conform acestui decret în Moldova nu se admite „sistemul conducerii de partid și conducerii politice de altă natură în organele de stat și de ocrotire a normelor de drept în organele securității statului, în formațiunile militare și militarizate, la întreprinderi, instituții și organizații”.

La 31 mai 1990, Parlamentul a adoptat Legea cu privire la Guvernul Republicii, prin care au fost definite competențele generale în domeniul executivului, structură, organizarea activității și relațiile lui cu alte organe ale puterii. În calitate de prim-ministru a fost ales M. Druc, persoană îndrăznească, dar, după unele opinii, puțin profesionistă în cunoașterea tehnicilor administrării. În general, nu numai în Moldova, dar și în alte țări ex-sovietice se considera în spirit romantic că prin abolirea articolelor referitoare la rolul conducător al partidelor comuniste și prin legiferarea proprietăți private, democratizând societatea și liberalizând economia, în mod expres se vor obține succese și nivelul de trai al populației se va apropia de standardele de viață occidentală. Deși, în plan global ideea era corectă, realitatea s-a dovedit a fi alta cu mult mai crudă, mai ales pentru statele care păstrând nomenclatura veche în funcțiile principale ale conducerii, au tergiversat și au promovat cu inconsecvență reformele democratice, Republica Moldova, fiind un exemplu elocvent în acest caz [219, p.48].

În scopul contracarării dezmembrării teritoriale și consolidării ordinii constituționale și suveranității RSS Moldova, îmbunătățirii interacțiunii organelor centrale ale puterii de stat, Parlamentul a adoptat, la 3 septembrie 1990, Legea cu privire la instituirea funcției de Președinte

al RSS Moldova. Șeful statului a fost abilitat cu prerogative destul de largi și prin instituirea acestei funcții s-a încheiat în linii mari organizarea ierarhiei superioare a mecanismului puterii de stat. Primul Președinte al RSS Moldova ales de Parlament, la 3 septembrie 1990, a fost Mircea Snegur. Un an mai târziu, prin Legea cu privire la alegerile Președintelui Republicii Moldova din 18 septembrie 1991, era definit mecanismul de organizare și desfășurare a alegerilor pentru această funcție prin vot universal, egal, direct, liber și secret. Printre alte prevederi, legea stipula următoarele:

- art. 1. Președintele poate fi ales numai cetățeanul Republicii Moldova care a împlinit vârsta de 35 de ani, dar n-a depășit 60 de ani, locuiește permanent în republică în ultimii 10 ani, posedă limba de stat.
- art. 26. Se consideră ales Președinte al Republicii Moldova candidatul care a întrunit mai mult de jumătate din voturile alegătorilor ce au participat la scrutin.

În buletinele de vot pentru alegerile din 8 decembrie 1991 a fost introdus un singur candidat – M. Snegur, ceilalți doi pretendenți: Gr. Eremei și Gh. Malarciuc, au abandonat cursa prezidențială. La scrutin au participat 83,96% din alegători, dintre care 98,18% s-au pronunțat „pentru” și 1,78% „împotriva” [219, p.49].

Concepțiile despre garantarea drepturilor și libertăților omului și-a găsit o reflectare consecventă în „Legea despre cetățenia Republicii Moldova” (5 iunie 1991), „Legea despre partide și alte organizații social-politice” (17 septembrie 1991) și în alte acte normative. La 10 septembrie 1991, Parlamentul Moldovei a adoptat Hotărârea despre aderarea Republicii Moldova la normele juridice internaționale referitoare la drepturile omului: „Declarația universală a drepturilor omului”, „Convenția internațională despre drepturile cetățenești și politice”, „Harta de la Paris”, „Conferința de la Copenhaga” ș.a. Concomitent s-a început crearea mecanismului de apărare a vieții, demnității, cinstei și proprietății individuale. A fost creat Departamentul pentru Relațiile Interetnice, ce reflectă interesele principalelor grupuri etnice pe teritoriul Republicii Moldova (ucraineni, ruși, găgăuzi, evrei, romi etc.). Toate aceste fenomene social-politice demonstrează în mod evident că Republica Moldova evolua pe calea formării unui stat de drept în conformitate cu legislația internațională. Despre corespunderea legilor adoptate de Parlamentul Republicii Moldova, normelor internaționale și despre respectarea lor, s-au exprimat diferite comisii create de organizații internaționale competente în domeniul drepturilor omului. Ele au dat aprecieri pozitive proceselor democratizării, instituirii statului de drept, îndreptate spre apărarea și asigurarea drepturilor omului pe teritoriul Republicii Moldova [222, p.155-170], însă, aceste măsuri n-au fost suficient de „convingătoare” pentru forțele distructive, care continuau să acutizeze *stările de conflict* din republică.

În cadrul acțiunilor pentru afirmarea suveranității Moldovei și datorită proceselor politice ce decurgeau pe întreg spațiul sovietic, în lumina zilei a apărut problema obținerii de către Moldova a independenței statale. Se cuvine de subliniat că declararea suveranității constituie doar un pas inițial și esențial, dar nu suficient în devenirea statală, pentru aceasta se mai impunea și proclamarea independenței.

Deși, RSS Moldova se declara subiect egal în drepturi în relațiile și tratatele internaționale, era de la sine de înțeles că legăturile cu lumea externă putea fi realizată doar prin intermediul statului dominant, al centrului unional, care acționa ca un filtru și selecta subiectiv contractele externe. Însă independența nu părea a fi o necesitate stringentă, de aceea proclamarea ei a fost posibilă, doar în condițiile când *stările de conflict* în societatea sovietică, au atins o maximă acutizare. Totodată este necesar de remarcat faptul că mișcarea treptată a republicilor naționale de la suveranitate la independență ar fi fost mai lentă, dacă Federația Rusă nu ar fi pornit pe aceeași cale, după alegerea lui B. Elțin în calitate de Președinte al Sovietului Suprem al RSFSR (Republica Sovietică Federativă Socialistă Rusă). Acesta, pentru a-și asigura suportul politic necesar, a declanșat o campanie de discreditare a PCUS și a organelor unionale de conducere pronunțându-se în favoarea suveranității național-statale a Federației Ruse.

Problema obținerii de către RSS Moldova a independenței statale s-a reflectat la sfârșitul anului 1990, când a fost dat publicității proiectul noului tratat unional. Perspectiva crescândă a prăbușirii URSS a pus Moscova în fața necesității de a căuta noi forme de menținere a statului sovietic. A fost elaborată o concepție nouă privind Acordul unional, în speranța anihilării *stărilor de conflict*, ce prevedea o schimbare de fond a Uniunii Sovietice. În acel stadiu existau cel puțin trei concepții principale privind viitorul Uniunii Sovietice:

1. Mihail Gorbaciov, președintele URSS, dorea să impună un tip de Uniune care să fie o Federație având Centru care, după el, trebuia nu numai păstrat, ci și întărit în fața republicilor puternice. Suveranitatea era acceptată doar în cadrul suveranității Federației, acesta fiind, în ultima instanță, o structură integratoare.
2. Boris Elțin, viitorul președinte al Rusiei pleda pentru o Confederație bazată pe suveranitatea republicilor, pe acorduri directe dintre acestea, acceptând menținerea unui Centru, însă lipsit de orice posibilitate de a interveni în relațiile inter-republicane.
3. Cea de-a treia variantă era propusă de republicile baltice: secesiunea, pur și simplu, golind Uniunea de părțile sale componente. Kremlinul se îngrijora că în cazul în care cele 15 republici unionale dobândeau dreptul de a ieși din Uniune, statul unitar rusesc, clădit de-a lungul secolului, care mai purta încă titulatura URSS, ar fi posibil să dispară [219, p.50].

La 26 aprilie 1991, Sovietul Suprem al URSS a adoptat Legea privind egalarea în drepturi a republicilor unionale și autonome în sferile social-economică, administrativă, culturală etc. În locul republicilor unionale, cu drept de ieșire din cadrul URSS, trebuia să apară o Uniune cu 35 de republici autonome: 15 în locul republicilor unionale, 16 în cadrul Federației Ruse, iar 4 în cadrul altor republici. Două dintre acestea din urmă (Transnistria și Găgăuzia) trebuiau create pe teritoriul Moldovei. Prin aceste acțiuni, Moscova, în mod deliberat acutiza *stările de conflict* din interiorul republicilor unionale, inclusiv din RSSM, în scopul soluționării celor de importanță unională, folosind vechiul dicton politic roman: „divide et impera”.

Ca răspuns la aceste tentative contra suveranității Moldovei, precum și împotriva suveranității altor republici ce se conțineau în proiect, Frontul Popular din Moldova, în scopul unirii forțelor democratice, care militau pentru obținerea independenței, împreună cu alte formațiuni politice au simțit necesitatea formării unei coaliții. În așa mod în 1990, a fost creată Alianța Națională „16 decembrie”, care a jucat un rol important în procesul de instituire a independenței. În condițiile în care un șir de republici au întâlnit negativ proiectul noului tratat unional, Sovietul Suprem al Uniunii Sovietice a adoptat hotărârea despre organizarea unui referendum prevăzut pentru 17 martie 1991, fapt care și mai mult a cristalizat tendințele spre independență. Parlamentul Moldovei a luat decizia de-a baicota pe teritoriul republicii desfășurarea referendumului privind menținerea URSS [219, p.51].

Eșecul puciului comunist din august 1991, a dus la *erupția stărilor de conflict* și a reprezentat ultima lovitură dată sistemului totalitar comunist, care în consecință, a accelerat procesul de *demolare* a lui. În R. Moldova, din inițiativa Parlamentului, Președintelui, Guvernului a început un proces de acțiuni radicale ce au deschis direct calea spre proclamarea independenței. Printre acțiuni evidențiem așa acte juridice și hotărâri, ca: Adresarea Parlamentului RSS Moldova din 21 august 1991, decretul Președintelui RSS Moldova din 22 august 1991 „Cu privire la suspendarea activității structurilor organizatorice ale partidelor politice, organizațiilor obștești și mișcărilor de masă în organele de stat, așezămintele și organizațiile republicii”, hotărârea Prezidiului Parlamentului din 23 august 1991 „Cu privire la Partidul Comunist din Moldova” ș.a. Prin această hotărâre, apreciind politica partidului ca antipopulară, îndreptată spre a distruge cultura națională, obiceiurile și tradițiile naționale, la deformări în dezvoltarea economică, Parlamentul a interzis activitatea Partidului Comunist și a naționalizat patrimoniul lui. Conform hotărârii Prezidiului Parlamentului din 25 august 1991 „Cu privire la lichidarea urmărilor propagandei comuniste”, au început a fi demolate monumentele ce țin de propaganda comunistă, schimbate denumirile ce reflectau ideologia comunistă și adoptate denumirile tradiționale istorico-culturale autohtone, precum și alte măsuri

de lichidare a urmărilor regimului comunist. În așa mod au fost pregătite premisele reale pentru abordarea problemei proclamării independenței de stat.

În ziua de 27 august 1991, la Chișinău din inițiativa Alianței Naționale „16 decembrie”, a fost convocată Marea Adunare Națională. În Moțiunea ei adresată Parlamentului Republicii Moldova hotărâtor s-a cerut declararea independenței. Printre cele 14 cerințe adresate menționăm următoarele, destul de valoroase pentru afirmarea independenței:

- 1) Cu privire la Imnul de Stat – „Deșteaptă-te, române”.
- 2) Cu privire la neparticiparea Moldovei la elaborarea oricărui tratat asupra Uniunii.
- 3) Cu privire la formarea Gărzii Naționale.
- 4) Cu privire la trecerea frontierei de pe Prut a URSS în subordinea Moldovei.
- 5) Cu privire la retragerea trupelor sovietice de pe teritoriul republicii ș.a.

În aceeași zi de 27 august 1991, a fost convocată ședința extraordinară a Parlamentului cu prilejul proclamării independenței Republicii Moldova. În *Declarația de independență* adoptată cu majoritatea absolută de voturi (peste $\frac{2}{3}$ din deputații aleși) se subliniază, că Parlamentul „proclamă solemn, în virtutea dreptului popoarelor la autodeterminare, în numele întregii populații a Republicii Moldova și în fața întregii lumi: Republica Moldova este un stat suveran, independent și democratic, liber să-și hotărască prezentul și viitorul fără nici un amestec din afară, în conformitate cu idealurile și năzuințele sfinte ale poporului în spațiul istoric și etnic al devenirii sale naționale” [219, p.52].

După declararea independenței Parlamentul a început crearea bazei juridice a unui stat nou: adoptarea sistemului pluripartidist, lichidarea sistemului administrativ de comandă, etc. În domeniul economic, în iunie 1991, Republica Moldova și-a creat Banca Națională, sistemul financiar și creditar propriu, cu intenția de a introduce pe viitor valuta națională. În domeniul militar M. Snegur a declarat naționalizarea forțelor armate ale fostei URSS de pe teritoriul Moldovei și crearea pe această bază a armatei naționale. În edificarea statului independent un rol deosebit l-au constituit eforturile Moldovei pe arena internațională, orientate spre recunoașterea ei de către alte state, stabilirea de relații diplomatice cu ele. Acest proces s-a început odată cu adoptarea Declarației de independență a Moldovei. La 27 august 1991, Guvernul României a declarat intenția să procedeze la stabilirea de relații diplomatice, să acorde sprijinul necesar autorităților Republicii Moldova pentru consolidarea independenței sale. În aceeași zi, Moldova a fost recunoscută de Republica Lituania și Georgia. La 27 decembrie 1991, reprezentatului Moldovei la Moscova i-a fost înmănată o notă, prin care Statele Unite ale Americii au recunoscut independența Republicii Moldova. Către 16 ianuarie 1992, Moldova a fost recunoscută de mai bine de 60 de state. Un act la fel de semnificativ pentru Moldova a fost primirea ei la 2 martie

1992 în ONU – act, care definitiv a afirmat-o pe arena internațională ca stat independent [223, p.10-15].

Din cele relatate conchidem, că tentativele de restructurare a sistemului totalitar au eșuat, iar una din cauzele acestui eșec ține de ignorarea *stărilor de conflict* în URSS, atât la nivel teoretic cât și practic. De aici și nesoluționarea lor la timpul potrivit, care la prima încercare de liberalizare a regimului au trecut în faza de acutizare, provocând astfel *criza* întregului sistem totalitar-comunist din URSS și respectiv din RSSM. Iar folosirea forței (în Vilnius, Tbilisi, Baku și mai ales puciul din Moscova) în calitate de metodă de „soluționare” a diverselor *conflicte*, a provocat dezintegrarea rapidă a statului unitarist, având drept consecință, urmarea și transferarea proceselor de criză apărute în URSS în exteriorul lui, iar falimentul comunismului a avut ca efect dispariția statului sovietic totalitar.

Deci, criza sistemului totalitar-comunist din URSS a stimulat reactivarea *stărilor de conflict* și din societatea moldovenească, care pe fundalul luptei dintre „vechi” și „nou” au evoluat spre acutizare. Se părea atunci că această luptă se va finisa cu victoria „noului”, adică cu victoria forțelor progresiste și democratice asupra celor conservatoare și totalitare, iar societatea moldovenească va găsi rezolvare, în scurt timp, la toate problemele moștenite din trecutul sovietic, pentru ca Moldova devenită liberă și independentă să pornească ferm pe calea democratizării.

Realitatea, însă, a fost să fie alta. *Conflictele* din societatea moldovenească n-au fost pe deplin aplanate, ele căpătând doar noi forme și dimensiuni. Această situație se datorează și faptului că toate părțile implicate în *conflict* au reușit să „supravețuiască”. Forțele conservatoare, pierzând controlul central asupra republicii, și-au găsit ușor refugiu în alte zone ale republicii, care s-au dovedit a fi destul de prielnice pentru crearea unor noi *stări de conflict*. Despre acestea și alte lucruri, ne vom pronunța mai detaliat în subcapitolul următor.

4.2. Evoluția și apogeul stărilor de conflict în contextul renașterii naționale în RSSM (1988-1991).

Procesul de „restructurare”, inițiat de M. Gorbaciov, a scos în evidență, după cum am arătat, problemele care s-au acumulat pe parcursul deceniilor de existență a URSS-ului. Una din cele mai dureroase probleme s-a dovedit a fi *problema națională*, considerată de ideologii sovietici din perioada pre-restructurării ca o problemă soluționată (caracteristică societății burgheze), străină noului popor – poporul sovietic. Pentru RSS Moldovenească *problema națională* a avut un caracter specific, diferit de alte republici neruse din URSS. Comparativ cu republicile baltice, care reprezentau națiuni întregi încorporate în componența statului sovietic, noi, „națiunea moldovenească”, ne-am dovedit a fi ruși din trupul națiunii române. În scopul

„necesității” de a se demonstra individualitatea „națiunii moldovenești”, în RSSM s-a lovit în cea mai scumpă valoare pentru fiecare națiune – limba. Anume încercările de mutilare a limbii autohtone din RSSM, subminarea ei și supunerea unui intens proces de rusificare, a pus în fruntea mișcării de renaștere națională din republică, ca o condiție de prim plan – repunerea „limbii moldovenești” (română) în drepturile ei firești în RSSM.

Centru ideologic și coagulator al mișcării de emancipare națională, după cum am mai menționat, a fost Uniunea Scriitorilor din RSSM, iar schimbările pe care le aducea restructurarea lui M. Gorbaciov în viața politică a URSS au determinat conducerea RSSM să înceapă să țină cont de *nemulțumirile* exprimate de scriitori la adunările lor în problema limbii, adoptând cunoscutele Hotărâri ale CC al PCM și ale Consiliului de Miniștri din 26 mai 1987 „Cu privire la îmbunătățirea învățării limbii moldovenești în republică”, „Cu privire la îmbunătățirea învățării limbii ruse în RSS Moldovenească”[224], hotărâri ce au rămas mai mult pe hârtie, după cum se poate constata chiar din aprecierile Secretariatului CC al PCM făcute aproape peste un an [225]. Era o neîndeplinire în dauna limbii române și nu afecta deloc situația limbii ruse, însă afecta situația social-politică din republică, prin reactivarea *stărilor de conflict* care „mocneau” de mai multă vreme în societatea moldovenească.

Revolta scriitorilor împotriva conducerii obediente și alegerea la 19 mai 1987 a unui nou Consiliu al Uniunii Scriitorilor din RSSM și a unui nou redactor – șef al revistei *Nistru* (D. Matcovschi), subordonată Uniunii Scriitorilor [226], face posibilă publicarea, în aprilie 1988, a eseului *Veșmântul ființei noastre* de V. Mândăcanu [88, p.96].

Acest *eseu*, a fost prima lucrare tipărită în RSSM în care dogma „limbii moldovenești de sine stătătoare” a fost supusă unui examen public destul de minuțios și s-a spus deschis că „înflorirea limbii moldovenești”, trâmbițată de pe toate tribunale academice și de stat, pe parcursul a câtorva decenii, nu este decât o „batjocorire”, însoțită de „osanele și tămâieri la adresa limbii ruse”. Ieșirea pe care o vede autorul e folosirea limbii materne nu numai ca „limbă de utilizare domestică, ci și în toate sferele activității umane”, lărgirea funcțiilor ei sociale [227]. La insistența CC al PCM, unele părți ale articolului au fost omise, iar altele au fost „atenuate”, mai ales acelea unde se vorbea despre necesitatea revenirii la alfabetul latin. Cu toate acestea, încă înainte de a fi publicat nenumărate copii ale acestui eseu, au circulat prin toată republica, antrenând întreaga populație în discuții despre limbă și alfabet [228].

PCM răspunde prin intermediul raportului lui N. Bondarciuk, secretar al CC al PCM, responsabil cu problemele ideologiei, la plenara Comitetului orășănesc de partid Chișinău, din 26 martie 1988, în care menționa: „Schimbarea alfabetului rus, poate să lipsească de știință de carte o bună parte din populație, să aducă o pagubă ireparabilă culturii sovietice moldovenești. E

judicios, oare, să ne dezicem de tradițiile strămoșilor noștri pentru a le fi pe plac unor persoane ce au interese îndoielnice? Oare avem dreptul să ignorăm tradițiile culturale de secole ale poporului nostru? Răspunsul poate fi unul singur: nu și nu! („нет и нет”)[229].

La fel și în raportul primului secretar Simion Grossu la Plenara CC al PCM din 27 aprilie 1988, în consens cu „principala direcție a dezvoltării lingvistice a URSS”, s-a insistat asupra necesității dezvoltării bilingvismului național-rus [230], fapt care, în situația limbii române din RSSM care fusese strâmtorată practic din toate sferile de activitate (politic, economic, cultural etc.) ale statului, favoriza net limba rusă [88, p.97].

Această situație nu putea servi ca soluție, ci din contra, direct ducea spre „descătușarea” și acutizarea *stărilor de conflict* din societate.

Scriitorii din RSSM, la ședința secretariatului Comitetului de conducere a Uniunii Scriitorilor din URSS ce a avut loc pe 15 iunie 1988, în or. Moscova, în prezența lui N. Bondarciuk, au subliniat necesitatea revenirii la alfabetul latin [231, p.13].

De asemenea, Conferința XIX-a a PCUS, care s-a desfășurat între din 28 iunie – 1 iulie 1988, și-a adus o contribuție însemnată la democratizarea regimului, orientând PCUS spre așa numitele principii „cu adevărat leniniste” în politica națională. Rezoluția acestei conferințe îndemna să se manifeste „mai multă grijă față de funcționarea activă a limbilor naționale în diferite sfere ale vieții de stat, sociale și culturale. Să încurajăm învățarea limbii poporului, al cărui nume îl poartă republica, de către toți cetățenii de alte naționalități, care trăiesc pe teritoriul ei...”[232].

Așadar, din punct de vedere ideologic, părea că, nu mai există nici un fel de impedimente pentru satisfacerea cerințelor legate de lărgirea sferei de funcționare a „limbii moldovenești”. Ceea ce nu dorea conducerea RSSM era să se renunțe la teoria a două limbi și să accepte alfabetul latin, care avea pe dată să transforme „limba moldovenească” în limbă română, din acest considerent autoritățile comuniste încep să târăgăneze soluționarea acestei probleme.

Un rol tot mai însemnat, în lupta pentru limbă și alfabet, încep să joace mișcarea de renaștere națională, Cenaclul Alexei Mateevici și Mișcarea democratică în sprijinul restructurării, apărute în vara lui 1988, urmărindu-se exemplul republicilor baltice.

Conducerea Uniunii Scriitorilor din RSSM, a adresat pe 5 octombrie 1988, un Apel către Biroul CC al PCM, Prezidiul Sovietului Suprem al RSSM și Consiliul de Miniștri al Republicii, cerând „consfințirea în Constituția RSSM a limbii materne a moldovenilor ca limbă de stat pe teritoriul republicii”, cum se procedase deja în alte republici (Armenia, Gruzia, Azerbaidjan, Lituania, Letonia, Estonia) și „concomitent”, „revenirea limbii noastre, care este de proveniență romanică, la grafia latină”. S-a considerat, de asemenea, „necesară confirmarea rolului limbii

ruse ca limbă de comunicare între popoarele URSS și asigurarea dezvoltării libere și funcționării limbilor tuturor popoarelor conlocuitoare în Moldova Sovietică” [88, p.98-100].

Pe 1 noiembrie 1988, a avut loc consfătuirea colaboratorilor Institutului de Limbă și Literatură al A.Ș.M și a lingviștilor de frunte din Moscova, Leningrad, Kiev pe tema „Teoria variativității și aplicării ei la situația lingvistică din RSSM”, unde au emis o rezoluție în care se recomandă:

1. Decretarea limbii naționale din RSSM drept limbă de stat în republică;
2. Recunoașterea unității limbilor care funcționează în RSSM și în Republica Socialistă România;
3. Revenirea la sistemul grafic latin [233].

Însă decizia lingviștilor de a spune adevărul despre „limba moldovenească” era întâmpinată de autorități, de pe aceleași poziții, pe care le-au apărât consecvent până atunci, nu mai puțin categoric era respins și alfabetul latin: „Istoriceste s-a stabilit tradiția națională a folosirii grafiei ruse în scris. Alfabetul rusesc servește de veacuri cultura poporului moldovenesc, este obișnuit pentru el, corespunde în ansamblu naturii fonetice a limbii moldovenești. În afară de aceasta, de scrisul slav se folosesc și alte națiuni și naționalități care trăiesc în republică. Trecerea la alfabetul latin va necesita cheltuieli de miliarde, o enormă asigurare materială, ceea ce va duce inevitabil la zădărnicierea programelor sociale trasate pentru următoarele decenii, va aduce daune bunăstării populației, se va răsfrânge negativ asupra dezvoltării ei spirituale, o va face să rămână pe mulți ani analfabetă”.

Cu alte cuvinte, s-a încercat provocarea reacției negative față de alfabetul latin din partea populației, sperînd-o cu „viitoarele lipsuri” ce aveau să vină peste ea în cazul schimbării alfabetului.

Până și soluționarea problemei statutului de limbă de stat era amânată pe altă dată ca una „extrem de complicată și delicată” [234].

Această nedorință, practic categorică, din partea autorităților comuniste, de-a satisface revendicările înaintate de scriitori, oameni de cultură etc, a dus la *tensionarea* și mai mult a situației din republică, făcând ca situația *conflictuală* să evolueze spre escaladare.

De aceea, reacția opiniei publice a fost atât de energică și de negativă (articole în ziare, mii de scrisori, ieșirea studenților în stradă [235]), încât nu peste mult timp S. Grossu încearcă să tempereze spiritele. Într-un articol numit *Timpul acțiunilor concrete*, apărut la 29 decembrie 1988, în *Moldova Socialistă*, bate în retragere, pronunțându-se pentru „o lege specială” în care limba majorității populației ar fi decretată în calitate de limbă de stat în RSSM. Cât privește trecerea la alfabetul latin, el consideră că problema în cauză „vizează nu numai intelectualitatea,

dar și întregul popor și ea trebuie să fie rezolvată..., ținându-se seama și de părerea lui, și pe etape”. Pentru început, S. Grossu recomandă trecerea la grafia latină „a unei gazete și a unei reviste”, publicarea unor lucrări ale „clasicilor literaturii moldovenești”, a unor dicționare [236].

Această cedare parțială din partea CC al PCM rezidă din faptul că o zi înainte, pe 28 decembrie 1988, Comisia interdepartamentală, hotărăște să ia în considerare recomandările oamenilor de știință și să facă demersuri necesare pe lângă Prezidiul Sovietului Suprem al RSSM, ca „*limba moldovenească* să fie decretată drept limbă de stat pe teritoriul RSSM”, și să se „probe trecerea la grafia latină”. În același timp s-a găsit necesar de a se „renunța la concepția cu privire la existența a două limbi est-romanice diferite, recunoscându-se identitatea lingvistică moldo-română”. În raportul prezentat comisiei în cauză de S. Berejan, director al Institutului de Limbă și Literatură, nu se exclude, ba din contra, e privită drept firească folosirea în continuare a glotonimului „limba moldovenească” pentru denumirea limbii literare unice, căci „există doar destule cazuri de utilizare a două glotonime pentru aceeași limbă”.

Gh. Negru consideră *raportul* academicianului Berejan, drept o stratagemă menită să anihileze vigilența autorităților, pentru care acceptarea limbii române era un act mortal [88, p.102]. Această afirmație este justificată prin faptul că, la timpul convenit, S. Berejan va aduce argumente convingătoare, de ce glotonimul „limba moldovenească” este impropriu pentru limba literară folosită de moldoveni [237].

În continuare, Gh. Negru afirmă că, „limba moldovenească”, rămasă fără acoperire științifică, apărea în esența ei naturală: ca produs ideologico-politic al Imperiului Sovietic [238]. Cel puțin formal, PCUS s-a declarat întotdeauna atașat ideii de egalitate a tuturor popoarelor și populațiilor de pe teritoriul URSS. Limba gruzină, de exemplu, figura mult înainte de restructurare drept limbă oficială a RSS Gruzine. Faptul acesta nu prezenta mare primejdie pentru limba rusă, care domina nu atât prin statutul ei juridic, cât prin cel social. Era „periculoasă” din punctul de vedere al autorităților revenirea la alfabetul latin și recunoașterea identității lingvistice moldo-române, prin care se ajungea la reevaluarea acțiunilor URSS în această zonă, la subminarea dreptului ei asupra Basarabiei. Astfel, însăși rațiunea formării RASSM, apoi a RSSM putea fi pusă sub semnul îndoielii, pornindu-se de la identitatea lingvistică, recunoscută sau nerecunoscută, ce avea s-o dea în vileag schimbarea alfabetului. În accepția „marxism-leninismului”, limba comună este una dintre trăsăturile definitorii ale națiunii. Pornind de la aceasta, recunoașterea faptului că limba română este limba băștinașilor din RSSM, însemna o recunoaștere automată a identității lor etnice cu românii de dincolo de Prut. Dispariția „limbii moldovenești” însemna dispariția „poporului moldovenesc” cu geneză și istorie aparte, cu literatura sa, datinile și folclorul deosebite de cele ale poporului român. Or,

lucrurile acestea erau fixate în documentele PCM, în Constituția RSSM, în manualele școlare, se propagau zilnic prin toate mijloacele de informare în masă, se afirmau de la toate tribunele, pentru fundamentarea lor lucrau o serie de instituții academice, universitare și de partid, încât o bună parte a populației începuse să le creadă. Identitatea lingvistică moldo-română spulbera, la rândul ei, mitul „eliberării” Basarabiei de sub „ocupația” română, al rolului „progresist” al țarismului și actul „trădător” al Sfatului Țării, teza „asupririi naționale” și „românizării” în perioada interbelică ș.a.m.d. Un fals era chemat să sprijine un alt fals, și mai mare, care, la rândul său, servea drept fundament pentru falsa „înflorire a limbii și culturii moldovenești” în perioada sovietică [88, p.104]. Orice picătură de adevăr în problema identității lingvistice moldo-române punea în pericol întreaga piramidă a *falsurilor* construite de ideologii sovietici pentru a-i deznaționaliza și a-i ține în supunere și *tăcere* pe românii din RSSM.

La acea oră, însă, CC al PCM încetase a mai fi unicul factor de decizie în republică. Pe zi ce trecea, lua amploare organizația neformală *Mișcarea democratică în sprijinul restructurării*, transformată, la 20 mai 1989, la primul congres, în Frontul Popular din Moldova. Mitingurile Mișcării Democratice, apoi ale FPM, ședințele cenaclului „Alexe Mateevici”, adunau zeci de mii de oameni. Cenacluri și grupuri de sprijin ale Mișcării Democratice activau în majoritatea centrelor raionale [88, p.105].

Tărăgănarea soluționării problemelor stringente din republică, din partea autorităților comuniste de la Chișinău, aprofunda și mai mult *criza* regimului totalitar-comunist din republică. Făcând ca inițiativa să devină din ce în ce mai puternică din partea organizațiilor *neformale*, care se bucurau de un puternic sprijin din partea maselor populare. Strada, în așa fel, devine o forță reală capabilă să *miște* lucrurile din loc, iar conservatismul autorităților comuniste, influențau *stările de conflict* să evolueze spre acutizare.

Astfel, la 22 ianuarie 1989, Cenaclul Alexei Mateevici desfășoară o întrunire neautorizată și o manifestare pe bulevardul Lenin – artera principală a Chișinăului, calificată de Biroul CC al PCM drept *o manifestare a dezmățului de stradă, extremism și naționalism* [239]. Mitingurile neautorizate ale *neformalilor* au avut loc și la 12, 19 și 26 februarie în Piața Victoriei, ceea ce menținea într-o alertă permanentă autoritățile [240, p.77].

Un val de *nemulțumire* față de autorități s-a ridicat după plenara CC al PCM din 23 februarie, care i-a confirmat în funcții pe o serie de activiști de partid, detestați de mase. La 26 februarie, circa 15.000 – 25.000 de oameni au scandat în fața sediului CC: *Vrem limbă și alfabet!, Opriți migrația!, Dați-ne istoria noastră!, Jos mafia!, Jos birocracia!, Am pierdut încrederea!* etc [241]. Simion Grossu încercând să calmeze spiritele a promis că timp de două săptămâni vor fi publicate proiectele de legi cu privire la limba de stat. După care a urmat o

procesiune pe bulevardul Lenin, de la sediul CC până la sediul Academiei de Științe. Protestanții au fost calificați într-o apariție televizată a lui I. Guțu, președintele comitetului executiv al Sovietului Chișinău, împreună cu reprezentanții Ministerului de interne și ai Procuraturii, drept *infractori, oameni lipsiți de cultură etc.*, deși s-a recunoscut că ei protestează *împotriva nerezolvării unor probleme stringente*. Agenția ATEM a difuzat o știre în care, denaturând faptele, a relatat despre *acțiunile huliganice ale unui grup de oameni* [240, p.78].

La 3 martie 1989, a avut loc Adunarea generală a scriitorilor, care a avansat sugestii pentru viitorul proiect privind funcționarea limbii de stat. Prozatorul Vladimir Beșleagă a citit în fața scriitorilor un discurs de gândire și de istorie, în care menționa: „Problemele acumulate pe parcursul deceniilor, *înăbușite, mușamalizate, ignorate*, au ajuns prin *tensiunea* lor, la cel mai înalt grad, când cer de urgență rezolvare. În caz contrar de continuă amânare, catastrofa este iminentă! Să recunoaștem cu mâna pe inimă: catastrofa, de fapt s-a și produs. Catastrofa ecologică: pământul, Nistrul, râurile mici, fântânile, pădurile abia își mai trag suflarea... Catastrofa spirituală: demoralizarea, corupția, degradarea valorilor moral-etice, criminalitatea, dezrădăcinarea în proporții nemaivăzute a oamenilor. Catastrofa demografică: amestecarea neamurilor și limbilor, apariția periculoasei tensiuni în relațiile dintre națiuni, dispariția unor orientări și criterii sănătoase, de veacuri și milenii, în convețuirea dintre băștinași și alte seminții... Într-un moment de disperare, noi, scriitorii moldovei, intelectualitatea, iar acum și păturile largi de la sate și orașe, am pornit într-o largă mișcare întru apărarea limbii strămoșești, deci a însuși sensul nostru de a exista pe acest pământ, de a face parte dreaptă și demnă din marea familie a popoarelor țării, a lumii întregi. Spre deosebire de Republicile Baltice, care soluționează efectiv problema limbii de stat, noi moldovenii, continuăm a ne zbate de un an și jumătate (dacă nu punem la socoteală deceniile cu regim totalitar, cu teroare stalinistă și neostalinistă), luptăm, tot scriind și discutând, organizând comisii și paracomisii, unele cu un bun rost, altele de adevărată batjocură, carul însă tot acolo stă – în baltă!” [242, p.79].

În pofida elaborării mai multor proiecte de legi, privind funcționarea limbilor pe teritoriul RSSM, problemele rămâneau nesoluționate. Iar nesoluționarea lor, acutiza în continuare *stările de conflict*, care căpătau tot mai mult o conotație etnică. La 24 aprilie 1989, deja după publicarea proiectelor oficiale cu privire la funcționarea limbilor, și Institutul de Limbă și Literatură al Academiei de Științe și-a înaintat propriul proiect de lege *cu privire la statutul limbii de stat a RSSM și la funcționarea limbilor vorbite în teritoriul republicii*, iar la 13 mai 1989, adunarea generală a Academiei de Științe s-a pronunțat pentru decretarea *limbii moldovenești* drept limbă de stat în RSSM și revenirea ei la grafia latină [243].

Faptul că se căutau diverse formule de compromis, ne arată vădit că, atmosfera politică din acea perioadă impunea încă constrângeri la deliberarea adevărului istoric și științific. Din acest motiv, lupta pentru renașterea națională, în perioada 1988-1989, se desfășura sub acoperirea *moldovenismului*.

Cu toate acestea, tergiversarea continuă a soluționării revendicărilor populare provoca noi mitinguri de protest și manifestații de stradă neautorizate. La 8 martie 1989, femeile din Chișinău, în număr de aproximativ 5000 persoane, au organizat un miting și o procesiune pe artera principală a Chișinăului, scandând: *Limbă de stat! Alfabet latin! Opriți migrația! Copii noștri vor să știe istoria nefalsificată a neamului! Alegeri democratice!* etc. Alt miting, a avut loc la 12 martie 1989, în capitală, în fața sediului CC, unde zeci de mii de oameni s-au adunat, pentru a discuta problema alegerilor din 26 martie 1989, în Sovietul Suprem al URSS [244]. Din mărturiile aduse de Gh. E. Cojocaru, aflăm că, anume în această zi (12 martie 1989), pentru prima dată, deasupra coloanelor a fost ridicat un drapel tricolor românesc, ceea ce a provocat iritarea extremă a autorităților [240, p.81]. De asemenea, protestatarii acestui miting, au cerut explicații Biroului CC în legătură cu neonorarea promisiunii din 26 februarie de a da publicității proiectele de legi cu privire la statutul limbii de stat. Mitinguri și manifestații stradale, cu așa revendicări, au mai avut loc la Bălți și Cahul [244].

Gh. E. Cojocaru, remarcă că, cel mai mare miting, din această perioadă, s-a desfășurat la 19 martie, la Teatrul de Vară din Chișinău, la care zeci de mii de oameni au participat, timp de 7 ore, la o ședință a Cenaclului *Alexei Mateevici*, apoi la o discuție cu S. Grossu, A. Mocanu – președintele Prezidiului Sovietului Suprem, I. Calin – președintele Consiliului de Miniștri și V. Pșenicinikov – secretarul doi al CC al PCM, și la un miting al Mișcării Democratice în susținerea Restructurării. Au fost spulberate zvonuri difuzate de Agenția ATEM prin intermediul ziarului *Sovetskaia Moldavia* precum că Cenaclul *Alexei Mateevici* ar fi chemat la lupta armată, intenționând în acest scop să procure arme din Republicile Baltice. La Teatrul de Vară conducerea de vârf a răspuns la o serie de întrebări ale audienței, iar la mitingul sub egida Mișcării Democratice s-au discutat aspectele participării la alegeri, fiind adoptată o rezoluție cu cerința de a da neântârziat publicității proiectele de legi cu privire la limba de stat și grafia latină, pentru a se evita eventualele procesiuni stradale neautorizate [240, p.81].

De asemenea, ziarul *Sovetskaia Moldavia*, din 30 martie 1989, scrie că în RSSM încep să apară elemente extremiste, care întreprind acțiuni violente în societate. Această sursă, mai menționează că, masele populare devin *nerăbdătoare*, iar această *nerăbdare* a cetățenilor, nu este numai din cauza limbii, ci se datorează și altor *probleme sociale* acumulate pe parcursul timpului [245].

În scopul ameliorării situației, care și așa se *tensiona* în republică, Adunarea generală a scriitorilor, din 24 martie 1989, dezmente acuzațiile aduse (de Agenția ATEM) și vine cu o *Adresare* către cetățenii din RSSM, în care se menționa: „Uniunea scriitorilor din Moldova nu împărtășește nici un fel de intenții ostile față de nimeni și nu cheamă organizațiile neoficiale să aplice violența împotriva cetățenilor, indiferent de naționalitate, dimpotrivă, susține năzuințele legitime ale minorităților naționale, în particular ale găgăuzilor, care de asemenea, au fost supuși acelorași procese de deznaționalizare”. În continuare, scriitorii afirmă că, principala lor sarcină rezidă în a ajuta propriul popor, să-și redobândească specificul național și conștiința națională. De asemenea, se cerea încetarea imediată a migrației populației în republica noastră. În calitate de organizație obștească, scriitorii apelau la toți locuitorii republicii, să-și unească eforturile pentru a milita împreună contra ultimei citadele a stagnării de pe teritoriul țării [246].

La 13 martie 1989, a fost pusă în vânzare primul ziar cu caractere latine, *Glusul*, fondator fiind Ion Druță. Apariția ziarului a fost imposibilă la Chișinău din cauza opoziției autorităților, de aceea a fost tipărit la Riga, într-un tiraj de 60 mii de exemplare [247].

La 31 martie 1989, conform deciziei Prezidiului Sovietului Suprem de la Chișinău, au fost publicate proiectele de legi ale Uniunii Scriitorilor „Cu privire la statutul limbii de stat în RSSM [248]” și „Cu privire la funcționarea limbilor vorbite în teritoriul RSSM” [249].

În proiectul de lege „Cu privire la statutul limbii de stat în RSSM” se propunea suplimentarea Constituției RSSM cu art. 70 care declara „limba moldovenească” - limbă de stat în RSSM. Statul se obliga să garanteze dezvoltarea multilaterală a „limbii moldovenești”, funcționarea ei în viața politică, economică, socială și culturală a republicii. De asemenea, era garantată funcționarea limbii ruse, în calitate de *limbă de comunicare interetnică*, precum și crearea condițiilor pentru dezvoltarea și funcționarea limbii populației găgăuze, limbii ucrainene, bulgare și ale altor etnii ce locuiesc compact în cadrul frontierelor RSSM. Ordinea funcționării limbilor în teritoriul RSSM, se menționa în proiect, se stabilește de legislația URSS și de cea a RSSM [248].

Acest proiect de lege, însă, n-a dus la temperarea *stărilor de spirit* în societate, din contra, a atras un nou val de nemulțumire și critică din partea multor intelectuali moldoveni. Critica se axa, în deosebi, pe faptul că, acest proiect declara RSSM – republică multinațională, iar limba rusă – era declarată limbă de comunicare între nații. Un inginer, pe nume V. Ungureanu, pronunțându-se asupra discuțiilor, care aveau loc în jurul acestor proiecte de legi, declara că, toate aceste ezitări și târăgănări „științifice” demoralizează oamenii și crează *tensiune* în republică [250]

Astfel, la 9 aprilie 1989, în Chișinău, a avut loc un miting organizat de Mișcarea Democratică pentru Susținerea Restructurării, la care au participat peste 15.000 de oameni. Protestatarii, participanți la acest miting, au criticat proiectele de legi „Cu privire la limba de stat” și „Cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul RSSM” (publicate la 31 martie 1989), pronunțându-se, pentru proiectul de alternativă al Uniunii Scriitorilor, în care „limba moldovenească” urma să fie declarată – limbă de comunicare între nații (pe teritoriul RSSM) și să funcționeze în baza alfabetului latin [251]. Cu toate că aceste proiecte de legi, practic, nu diminuau statutul limbii ruse, tot în aceeași zi (9 aprilie 1989), în satul Beșalme, r-ul Comrat, avea loc un miting organizat de *Gagauz Halkî*, care, de asemenea, critica aceste *proiecte*, declarându-le că, legalizează *supremația* „limbii moldovenești” față de alte limbi vorbite pe teritoriul RSSM, ceea ce contravine principiilor leniniste [252].

De fapt, încă, la 19 februarie 1989, la o întâlnire de la Comrat a clubului de discuții *Gagauz Halkî*, cu profesorul A. M. Lisețki, liderul *M. I. Edinstvo*, a fost elaborată o *rezoluție*, în care cereau renașterea *concepției leniniste* a politicii naționale, renunțându-se la obligativitatea decretării limbilor de stat. În situația când, decizia cu privire la decretarea limbii oficiale în RSSM ar fi devenit deja irevocabilă, s-a pledat pentru oficializarea a patru limbi de stat: rusa, moldoveneasca, găgăuza și bulgara. În această *rezoluție*, apare și ideea, creării unei autonomii găgăuze în RSSM [253], acest fapt a fost confirmat și în programul oficial al mișcării *Gagauz Halkî*, expus la 2 aprilie 1989, la Comrat [254]. Toate acestea, demonstrează că, forțele retrograde și antinaționale din republică, nu se aratau prea *conciliante*, alegând conștient, calea, care ducea spre acutizarea *stărilor de conflict* în societate.

Ulterior, la 4 aprilie 1989, adunarea activului de la Comrat, înaintează o *scrisoare deschisă* către autoritățile de partid și de stat ale RSSM, în care calificau proiectele de legi, ca venind în contradicție cu principiile leniniste – *de apropiere și dezvoltare a națiilor, a patriotismului și internaționalismului* [255]. Deși proiectele de legi acordau o atenție specială rolului și necesității extenderii statutului social al limbii găgăuze, comunitatea găgăuză nu agreea nici aceste prevederi [256, p.17]. În ceea ce privește limba găgăuză, primul-secretar al comitetului raional Comrat al PCM, deputat al poporului din URSS, S.V. Grozdev – la plenara CC al PCM din 11 mai 1989, declara: „Autorii proiectelor au decis singuri, fără a ține cont de dorința, părerea populației, propunând introducerea învățământului în limba găgăuză. În primul rând, condițiile de astăzi nu permit aceasta – aceasta este o propunere iluzorie. Și în al doilea rând, aceasta va fi o îngrădire națională, ce nu va permite în viitor tineretului să urmeze studiile în instituțiile de învățământ, să găsească aplicare cunoștințelor lor. Părerea specialiștilor, și a populației raionului este ca limba găgăuză să se studieze în școală ca un obiect aparte, iar procesul de instruire să se desfășoare în

limba rusă” [257]. În așa fel, se înțelegea la Comrat, *renașterea națională a găgăuzilor*, în realitate, se opta pentru *conservarea* situației, a mentalității, pentru continuitatea procesului de rusificare și păstrarea statu-quo-ului de *etnie neintegrată* a găgăuzilor în societatea RSSM. Nu însă și fără perspectivă politică, în așa fel, se lăsa loc pentru inițierea, în caz de „necesitate” a unor *stări de conflict* interetnic, între moldoveni și găgăuzi.

La 23 aprilie 1989, liderii mișcării „Edinstvo”, au organizat un miting, și la Chișinău, la care au participat în jur de 6000 de oameni. În cadrul dezbaterilor publice ale proiectelor de legi cu privire la funcționarea limbilor pe teritoriul RSSM, se propaga ideea acordării statutului, de a doua limbă de stat în RSSM – limbii ruse, iar activiștii veniți de la Comrat, cereau sprijin, de la tovarășii lor de idei, pentru realizarea obiectivului propus – de creare a unei autonomii în componența RSSM [258]. Aceste „cerințe”, la acea etapă, după aproximativ 50 de ani de deznaționalizare și rusificare, a populației autohtone, sunau *batjocoritor* și creau noi *perturbări* sociale.

În legătură cu situația *problematică* din republică, și grupul de deputați ai poporului din URSS (Ion Druță, Grigore Vieru, Mihai Cimpoi, Leonida Lari, Ion Hadârcă, Dumitru Matcovschi, Ion C.Ciobanu ș.a.), vin cu o *scrisoare deschisă* către autoritățile comuniste din RSSM, în care își exprimau îngrijorarea față de situația *tensionată* din republică, învinuind autoritățile RSS Moldovenești că, nu fac nimic pentru soluționarea problemelor stringente [259].

În cele din urmă, la 21 mai 1989, Prezidiul Sovietului Suprem a dat publicității și proiectul de lege „Cu privire la trecerea scrisului limbii moldovenești la grafia latină”. Articolul 1, al acestui proiect, confirma trecerea scrisului „limbii moldovenești” la grafia latină, iar art. 3, prevedea trecerea scrisului „limbii moldovenești” la grafia latină, în două etape: *Prima etapă* – 1990-1993 – trecerea la grafia latină a documentației din sfera social-politică, economică și culturală a republicii. Etapa a doua – 1994-1995 – prevedea încheierea procesului de trecere la grafia latină, în toate sferele vieții sociale. Articolul 6, declara nevalabilă legea din 10 februarie 1941 „Cu privire la trecerea scrisului moldovenesc de la alfabetul latin la alfabetul rus” [260]. Toate cheltuielile legate de trecerea scrisului la caracterele latine au fost estimate la cel puțin 90 mln. ruble. Cheltuielile pentru implementarea legii, potrivit estimărilor Ministerului de Finanțe, avea să fie chiar mai mici decât cele indicate, urmând ca mijloacele financiare să fie obținute din fonduri suplimentare, ceea ce nu putea nicidecum să afecteze situația social-economică din RSSM [240, p.95].

Frontul Popular din Moldova, în cadrul unui miting, desfășurat la 4 iunie 1989, în Piața Victoriei, venea cu un *Apel* de preântâmpinare, către deputații Sovietului Suprem al RSSM, în care se menționa: „Statalitatea poporului moldovenesc și suveranitatea republicii sunt incomplete

fără limbă de stat, încercările de a legifera practic și o altă limbă în calitate de limbă de stat nu vor face decât să fixeze actuala stare de lucruri, care este *catastrofală* pentru limba poporului moldovenesc și să *agraveze* și mai mult relațiile interetnice” [240, p. 109-110].

Pe de altă parte, în scopul justificării pretențiilor de a oficializa limba rusă, ideologii *Edinstvo*, în marea lor parte nomenclaturiști, au lansat ideile privind structura *polietnică* a RSSM și existența unor etnii *băștinașe* reprezentate de moldoveni, ucraineni, ruși, găgăuzi, bulgari, evrei ș.a [256, p.15]. În Declarația, adoptată la congresul de constituire a M. I. Edinstvo, din 8 iulie 1989, se stipula: „Cel mai alarmat moment, este amplificarea tendințelor centrifuge în cadrul URSS. Birocrația din republicile unionale se străduie să însușească prerogativele pierdute de organele centrale, împiedicând astfel lichidarea sistemului administrativ de comandă. Evenimentele au arătat că este contraindicat să fie lăsate în competența republicilor unionale, adică a birocrăției locale, soluționarea problemelor dezvoltării sociale și naționale” [261].

Indicând asupra divizării republicii pe criterii etnice și recunoscând *rolul conducător al PCUS*, Mișcarea Internaționalistă se arată decisă să lupte împotriva tuturor prejudecăților etnice, lingvistice și sociale *în numele patriei comune – URSS, pentru unirea în baza unei egalități autentice a populației multinaționale a RSSM* [240, p.169].

Evident, *renașterea națională* și tendințele de democratizare a societății, pentru mulți nomenclaturiști și nu numai, s-a soldat cu pierderea posturilor înalte, ceea ce nu i-a descurajat. Fiind buni cunoscători ai sistemului, unii din ei, au jucat cartea retragerii în Tiraspol și în alte orașe-satelit ale complexului militar-industrial din estul Moldovei. Grație posturilor-cheie pe care le-au deținut și cunoscând realitatea moldovenească, ei s-au orientat cel mai iscusit, punând în acțiune tertipurile Moscovei, pentru a menține teritoriul respectiv în continuare sub controlul și sub influența stăpânului care i-a pregătit. Cu aportul Moscovei, ei au purces la construirea spectacolului politic despre încălcarea drepturilor vorbitorilor de limbă rusă [262].

În acest context, și la Tiraspol activiștii *Edinstvo*, între care A.I.Bolșakov, directorul general al uzinei *Tocilitmaș* au cerut crearea unei autonomii locale, acordarea unui *statut special* orașului. Inițial, aceste cerințe au fost calificate drept *iresponsabile* și dezavuate de către biroul comitetului orașenesc Tiraspol al PCM și de către sovietul orașenesc. Dar, deja la 18 iulie 1989 în comisia pentru analiza situației social-politice a comitetului orașenesc Tiraspol al PCM un reprezentat al orașului Bender, admis la ședință, a propus *înfrățirea* celor două orașe de pe malul Nistrului. Comisia a întâmpinat cu aprobare această propunere [256, p.17].

În timp ce autoritățile comuniste centrale ale RSSM, băteau pasul pe loc, „nedezmeticindu-se” ce se întâmplă, situația social-politică din republică evolua accelerat spre *acutizare*. În legătură cu aceasta, la mitingul din 23 iulie 1989, FPM venea cu o nouă rezoluție, în care se

reitera: „Tergiversarea premeditată a rezolvării problemelor vitale ce țin de soarta limbii moldovenești constituie un factor de destabilizare cu repercusiuni neprevăzute pentru situația politică din republică” [263].

Istoricul, Gh. E. Cojocaru, susține, că la 29 iulie 1989, plenara CC a PCM l-a recomandat pe Mircea Snegur, membru al Biroului CC și secretar al CC al PCM, în funcția de președinte al Prezidiului Sovietului Suprem al RSSM, încercând să salveze aparențele. În aceeași zi, la recomandarea lui S. Grossu, sesiunea extraordinară a Sovietului Suprem l-a ales pe M. Snegur președinte al Prezidiului Sovietului Suprem al RSSM, în locul lui A. Mocanu.

În noua sa calitate, M. Snegur a participat chiar a doua zi, la un miting la Teatrul de Vară, organizat de FPM. În fața participanților la miting, președintele Snegur a pledat pentru oficializarea *Limbii moldovenești și revenirea la grafia latină*, pentru tratarea imparțială a trecutului istoric, ameliorarea climatului ecologic, reglementarea proceselor migraționiste, trecerea republicii la autofinanțare. Prezența sa pe scena Teatrului de Vară a trezit admirația publicului, astfel punându-se temeliile unui dialog constructiv cu noile autorități de stat [240, p.116].

Noul Prezidiu al Sovietului Suprem în frunte cu M. Snegur, a luat în dezbatere proiectele de legi „Cu privire la statutul limbii moldovenești”, „Cu privire la funcționarea limbilor în teritoriul RSSM” și „Cu privire la revenirea limbii moldovenești la grafia latină”, și în scopul normalizării situației social-politice ce s-a creat în republică, s-a pronunțat ca toate mijloacele de informare în masă, să întreprindă măsuri de *lămurire a populației*, în ceea ce privește conținutul acestor proiecte de legi [264].

Însă, nomenclatura comunistă, din marile centre industriale ale republicii, în mare parte vorbitori de limbă rusă, vedeau în proiectele de legi cu privire la limbi, un atentat la statutul lor privilegiat. Astfel, la 11 august 1989, în incinta uzinei „Kiroveț” din Tiraspol, în cadrul unei adunări la care au participat mai mulți directori de întreprinderi din orașele din stânga Nistrului și din orașul Bender, în prezența deputatului Sovietului Suprem de la Chișinău – A. I. Bolișakov, lua naștere o altă formațiune „internaționalistă”, numită Consiliul Unit al Colectivelor de Muncă (Obiedinennîi Sovet Trudivîh Kolektivov – OSTK – l. rusă). În *rezoluția* elaborată la această adunare, se cerea amânarea sesiunii Sovietului Suprem al RSSM, preconizată pentru ziua de 29 august 1989, care urma să se pronunțe asupra proiectelor de legi cu privire la limbi. În *rezoluție*, se propune desfășurarea unui referendum pentru fiecare localitate în parte, în caz de *nesatisfacere* a acestor propuneri, se avertiza, după 20 august, cu declanșarea unei *greve* generale, în toate centrele industriale din republică [265]. Din sursele oferite de Gh. E. Cojocaru, aflăm, că în această perioadă, își făcea apariția pe scena politică și I. Smirnov (viitorul lider

separatist), directorul uzinei *Electromaș*, producătoare de echipamente militare, care menționa: „Trăiesc de puțin timp (din noiembrie 1987-n.a), dar eu trăiesc în Uniunea Sovietică”. Astfel, evoluțiile sociale îi scoteau în prim-planul vieții pe tehnocrații cu putere economică reală, necompromiși în structurile *sovietice de partid*, în spatele cărora se aliniau într-un spirit de solidaritate proletară coloanele de muncitori, prea puțin inițiați în conținutul propriu-zis al proiectelor de legi [256, p.17].

Deja, la 14 august 1989, Consiliul Unit al Colectivelor de Muncă (OSTK), venea cu o *Adresare* către sesiunea XI a Sovietului orașenesc Tiraspol, în care propunea, timp de două ore, pe 16 august – organizarea unei greve generale în Tiraspol. OSTK – își asuma răspunderea pentru asigurarea ordinii publice în oraș [266], inițiativă îndrăzneată, care, evident, diminua influența autorităților locale. La 21 august 1989, toate întreprinderile din Tiraspol, intră în grevă generală împotriva ultimelor proiecte de legi, publicate la 20 august, suportând pierderi zilnice, de aproximativ 3.000.000 ruble [267], iar la 26 august la Tiraspol a fost constituit *Comitetul republican de grevă*, ce reunea reprezentanții unor întreprinderi din Bender, Chișinău, Râbnița, Comrat etc [268].

Pe 27 august 1989, la Chișinău a avut loc convocarea celei dintâi Mari Adunări Naționale, în ajunul deschiderii lucrărilor sesiunii Sovietului Suprem.

Marea Adunare Națională de la Chișinău a dat glas aspirațiilor profunde ale românilor moldoveni de a-și vedea limba maternă instalată la locul ei legitim, de a beneficia plenar de totalitatea drepturilor politice și naționale.

Participanții la Adunare (circa 500.000 – 800.000) au adoptat un *Apel* către sesiunea Sovietului Suprem al RSSM ce urma să ia în dezbatere chestiunea limbii oficiale, în care s-a cerut ca articolul Constituției privind limba de stat să fie redactat în felul următor: „Limba de stat a RSSM este limba moldovenească, ce e folosită în viața politică, economică, socială și culturală și este limba de comunicare interetnică pe întreg teritoriul republicii” [269, p.242].

La 29 august 1989, la Chișinău, a fost deschisă sesiunea a XIII-a a Sovietului Suprem al RSS Moldovenești de legislatura a XI-a, care urma să discute următoarele probleme: 1) Situația social-politică din republică; 2) Proiectele de legi „Cu privire la revenirea limbii moldovenești la grafia latină”, „Cu privire la statutul limbii de stat a RSS Moldovenești” și „Cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul RSS Moldovenești”; 3) Proiectul programului complex de stat pentru asigurarea funcționării limbilor pe teritoriul RSS Moldovenești; 4) Aprobarea decretelor Prezidiului Sovietului Suprem al RSSM, emise înainte de începerea sesiunii.

Deputatul J. V. Donscaia, reprezentanta grupului de deputați din Bender, a propus suspendarea sesiunii, pentru a *continua* discuțiile pe larg a proiectelor de legi cu privire la limbi.

Această propunere a fost susținută și de grupul de deputați din Tiraspol, în frunte cu I. I. Nudelman. Însă, cu majoritatea de voturi, aceste propuneri au fost respinse. În favoarea propunerilor înaintate de deputații din Bender și Tiraspol au votat doar 43 de deputați din 341 prezenți la sesiune, 3 abținându-se. Astfel, ordinea de zi fiind aprobată [270].

În debutul ședinței din 29 august, forul legislativ a adoptat o *Adresare* către oamenii muncii din republică în care se afirma: „Destabilizarea situației se agravează, pe de o parte, prin mitingurile care nu încetează, prin cerințele ultimative neătemeiate, iar pe de altă parte, prin creșterea valului de greve”, toate acestea conducând la intensificarea *confruntării*, îngustarea terenului de înțelegere reciprocă, subminarea economiei. Aleșii poporului, deciși să țină cont de toate propunerile sosite la adresa Sovietului Suprem, au chemat populația să rezolve *problemele care s-au acumulat pe calea compromisurilor rezonabile* [256, p.19].

În comunicatul prezentat sesiunii de Mircea Snegur, președintele Prezidiului Sovietului Suprem declara: „Reglementarea la nivel de stat a folosirii limbilor este necesară pentru democratizarea societății noastre, pentru asigurarea echității sociale, suveranității și intereselor legitime ale poporului moldovenesc și ale populației găgăuze, precum și a intereselor reprezentanților altor națiuni și naționalități. Un stat suveran, trebuie să aibă o limbă de stat drept garanție a perpetuării națiunii. În RSSM această limbă trebuie să fie limba moldovenească, adică limba poporului care a dat numele republicii” [271]. Subiectul identității lingvistice moldo-române nu a fost prezent în raportul președintelui M. Snegur [240, p.137].

Nici unul dintre scriitorii deputați – I. Druță, G. Vieru, N. Dabija, A. Lupan – nu au abordat în discursurile lor aspectul identității lingvistice moldo-române, operând, ca și majoritatea celor prezenți în sala de ședințe, cu noțiunea „limba moldovenească” [256, p.23].

A fost, de asemenea, o *mișcare tactică* faptul că în cadrul sesiunii nu s-a insistat asupra includerii în lege a glotonimului *limba română*, consideră Gheorghe Negru, autorul unei importante lucrări privind politica etnolingvistică în RSSM. Ar mai fi existat, potrivit aceluiași autor, și o *înțelegere nedeclarată a priorităților*. Prioritar atunci era nu glotonimul utilizat, ci domeniul de întrebuințare a limbii, prioritară era funcția ei de mijloc de comunicare interetnică și sfera de funcționare care i se atribuia. Iar prin desemnarea limbii ruse drept „limbă de comunicare interetnică” se reducea, de fapt, la zero valoarea de limbă de stat a „limbii moldovenești”. În această direcție aveau loc principalele *confruntări* din cadrul sesiunii, care își desfășura lucrările în contextul grevelor lingvistice, care au fost declanșate de o serie de întreprinderi rusofone din republică, mai ales din partea stângă a Nistrului, pentru a obține declararea limbii ruse drept limbă oficială a RSSM, ceea ce era de facto, alături de „limba

moldovenească”, iar ridicarea problemei denumirii limbii (română) comporta riscul blocării lucrărilor Sovietului Suprem [88, p.107].

Important este de menționat, că primele semne de *conflict* în partea stângă a Nistrului (unde domina populația de etnie ucraineană și rusă) și în sudul republicii au apărut în contextul nedorinței din partea nomenclaturiștilor rusolingvi și al unui mare segment al populației vorbitoare de limbă rusă, de-a cunoaște limba poporului care i-a primit. Ceea ce-i ceva absurd, și nu cum vor declara mai târziu liderii separatiști de la Tiraspol și Comrat, că cauza apariției *conflictelor* constă în faptul că, *Moldova se reorienta spre o eventuală unire cu România*. Până la finele anului 1989 nimeni nu vorbea despre nici o *unire* cu nimeni, iar procesul de renaștere națională, după cum am menționat, avea loc doar sub acoperirea *moldovenismului*.

În cadrul sesiunii a XIII-a a Sovietului Suprem de la Chișinău, pe dat de 31 august 1989, au fost adoptate două legi fundamentale: „Cu privire la statutul limbii de stat a RSS Moldovenești” și „Cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul RSS Moldovenești” [223, p.7].

Conform art. 1 al Legii cu privire la funcționarea limbilor pe teritoriul RSSM, „limba de stat a RSSM este limba moldovenească care funcționează pe baza grafiei latine. Ca limbă de stat, limba moldovenească se folosește în toate sferele vieții politice, economice, sociale și culturale și îndeplinește în legătură cu aceasta funcțiile limbii de comunicare interetnică pe teritoriul republicii. RSSM garantează tuturor locuitorilor din republică învățarea gratuită a limbii de stat la nivelul necesar pentru îndeplinirea obligațiilor de serviciu”. Potrivit art.3 „limba rusă, ca limbă de comunicare între națiunile din URSS, se folosește pe teritoriul republicii alături de limba moldovenească în calitate de limbă de comunicare între națiuni, ceea ce asigură un bilingvism național-rus și rus-național real”. Legea oferă garanții privind folosirea limbilor ucraineană, rusă, bulgară, țigănească etc., a limbilor altor grupuri etnice care locuiesc pe teritoriul republicii, pentru satisfacerea necesităților național-culturale [272].

În pofida compromisului realizat în plenul legislativului *grevele politice împotriva limbii* nu au încetat. Către începutul lunii septembrie 1989 erau în grevă circa 200 colective de muncă, cu aproximativ 200 mii de angajați. Pierderile zilnice ale întreprinderilor erau evaluate la 6,5 mln. ruble [273].

Astfel, la cererea Comitetului republican de grevă, Sovietul Suprem al URSS a creat o comisie pentru *studierea la fața locului a situației social-politice* din RSSM. La 5 septembrie 1989, comisia a sosit la Tiraspol, în frunte cu locțiitorul președintelui Comisiei pentru problemele politicii naționale și relațiilor interetnice, a Sovietului Naționalităților al Sovietului Suprem al URSS – E. Aulibekov [274]. Comitetul de grevă, de la Tiraspol, a prezentat Comisiei

de la Moscova, un pachet de revendicări, format din 19 puncte. Printre aceste *revendicări*, se cerea: a) studierea factorilor social-politici, care au condus la apariția *crizei* în republică; b) studierea legalității și constituționalității proiectelor de legi cu privire la limbi; c) declararea limbii ruse – a doua limbă de stat în RSSM; d) condamnarea revenirii la alfabetul latin; e) crearea autonomiei găgăuze; f) interzicerea Frontului Popular; g) elaborarea unui singur pașaport pe întreg teritoriul URSS, care la capitolul „naționalitate”, să fie scris „cetățean al URSS” [275]. Însuși A. Lukianov, prim-vicepreședintele Sovietului Suprem al URSS, a telefonat la 7 septembrie 1989 la comitetul orășenesc al PCM Tiraspol, discutând cu prim-secretarul L. V. Țurcan și cu V. Râleakov, liderul OSTK, copreședintele Comitetului republican de grevă, pentru a se informa asupra situației [276].

Având menirea, să stabilească *cauzele tensionării* situației în RSS Moldovenească, comisia constata: „Principala cauză a grevelor a servit neluarea la timp de către organele de partid și sovietice a măsurilor radicale față de extremiști, naționaliști, șoviniști, separatiști atunci când au fost comise acte de pângărire a drapelului sovietic și a început isteria de izgonire a populației nemoldovene din teritoriul republicii. Drept pretext pentru declanșarea grevei a servit adoptarea legilor privind funcționarea limbilor” [256, p.27].

Scriitorul și deputatul poporului din URSS, Ion Druță, presupunea că adevărata cauză și scopul ascuns al grevelor era dorința orașelor de pe Nistru de a „înmormânta restructurarea pe malurile acestui râu” [277].

Privitor la declanșarea acestei *crize*, se expune cercetătoarea Ana Pascaru, care remarcă: „Lipsa dorinței alogenilor de a se încadra în mediul comunitar se datorează atât vechiului sistem care i-a favorizat prin 82% din posturile de conducere, locuri de muncă bine remunerate, pensii pe potriva nevoilor, cât și greșelilor ce s-au comis în cadrul mișcării de renaștere națională” [262, p.19].

Cât ține de greșeli, atunci, Ana Pascaru, susține că trebuie de atras atenția și la incapacitatea manifestată de liderii reformiști de la Chișinău în direcția unei conlucrări constructive cu reprezentanții minorităților etnice, în scopul de a fi evitat apariția *sindromului de conflict interetnic* în republică. Prin urmare, în loc ca alogenii să fie atrași în activitățile de desprindere de sistemul sovietic (cum se practica în republicile baltice, de exemplu, de la angajarea la ziare, reviste în limba rusă până la conlucrare și colaborare în diferite organizații și mișcări cu caracter de renaștere a unei societăți în baza sistemului de valori prin care fiecare membru al ei urma să-și găsească propria identitate), în condițiile societății moldovenești lucrurile au luat o altă turnură, ajungându-se la scindarea și politizarea ei. Lipsa unui ziar de limbă rusă prin intermediul căruia li s-ar fi adus la cunoștință scopurile mișcării renaștentiste și

conlocuitorilor alogeni, i-a determinat pe o parte din aceștia să se refugieze pe malul stâng al Nistrului, pe unii să plece, pe alții să emigreze, iar pe cei rămași să aștepte vremuri mai bune pentru ei [262, p.20].

În așa fel, la sesiunea a XIII-a a sovietului orașenesc Tiraspol din 13 septembrie 1989, își făcea apariția cel mai odios efect al *acutizării stărilor de conflict* în societatea RSSM - *separatismul*. În cadrul acestei sesiuni s-a declarat nesupunere față de Legea privind statutul limbii de stat în RSSM. Sesiunea a lansat un apel către toți oamenii muncii din orașele și raioanele: Tiraspol, Bender, Râbnîța, Slobozia, Camenca, Bălți, Grigoriopol, Dubăsari cu propunerea de *a crea o republică autonomă în cadrul RSSM*. În acest scop a fost creată o „comisie” care urma să se ocupe de problema în cauză. În cazul unei *atitudini pozitive*, toată activitatea pregătitoare urma să fie încheiată până la 1 ianuarie 1990 [278].

Deja, la 14 octombrie 1989, erau date publicității materialele „Comisiei privind fundamentarea juridică a creării Republicii Autonome Sovietice Socialiste Nistrene”, în care „comisia” declara ilegal actul din din 2 august 1940, în baza căruia a fost constituită RSS Moldovenească. De asemenea, această „comisie”, încerca să califice *starea de conflict* dintre Chișinău și Tiraspol, ca fiind una de ordin național, ignorând aspectul politic al problemei [279]. De asemenea, OSTK insista asupra desfășurării unui referendum până la data de 21 noiembrie 1989, când urma să-și înceapă lucrările sesiunea Sovietului Suprem al RSSM, deoarece după proiectata adoptare a legii privind referendumul în RSSM, votul local în chestiunea autonomiei ar fi fost considerat ilegal [240, p.174].

În sudul republicii o asemenea „comisie” a fost creată încă din mai 1989, când a avut loc primul congres al mișcării populare *Gagauz Halkî*, la care au luat parte 523 delegați din localitățile găgăuze. „Comisia” a fost creată pentru elaborarea concepției autonomiei găgăuze. Președinte al comitetului executiv al mișcării *Gagauz Halkî* a fost ales scriitorul S. Bolgar, vicepreședinte – M. Kendighelean [280].

Un inginer, de etnie găgăuză, pe nume I. Topal, afirma: „Calea spre autonomie ne este impusă nu de legi (ele doar contribuie la aceasta), ci de deceniile de inegalitate. Nouă ne trebuie limba maternă și cea de-a doua – rusa (poporul nostru o folosește de două secole), iar românizarea nu va trece. Noi alegem rusa nu pentru că e mai presus de cea moldovenească, dar pentru faptul că numai ea ne deschide calea spre o dezvoltare multilaterală” [281].

Pe 22 octombrie 1989, FPM a organizat un miting la Chișinău, unde a condamnat intențiile Tiraspolului și Comratului de a crea *autonomii* pe teritoriul RSSM. De asemenea, liderii FPM, au cerut crearea unei comisii a SS al RSSM cu participarea specialiștilor Frontului, pentru

elaborarea platformei Republicii în problema Pactului Ribbentrop-Molotov și prezentarea unei Declarații a Sesiunii din 21 noiembrie către comisia respectivă a SS al URSS [282].

În acest context, *Literatura și Arta* din 9 noiembrie 1989, a publicat Protocolul adițional secret la Pactul Ribbentrop-Molotov din 23 august 1939, precum și un set de documente care probau complicitatea sovieto - nazistă la ocuparea teritoriului dintre Prut și Nistru de către URSS la 28 iunie 1940. În același număr s-a cerut deschis *demisia* conducerii de vârf a RSSM [283].

Astfel, *stările de conflict* intrau într-o fază culminantă, care, la 10 noiembrie 1989, au condus la ciocniri violente între demonstranți și forțele de ordine din Chișinău, în urma căreia sediul Ministerului Afacerilor Interne, condus de Vladimir Voronin, a fost incendiat. În urma acestor *ciocniri* – 76 de cetățeni au avut nevoie de îngrijiri medicale, dintre care 14 cetățeni au fost internați în spital [284]. Acest eveniment, a făcut posibilă demisia primului-secretar al CC al PCM – Simion Grossu și înlocuirea sa cu Petru Lucinschi, fost secretar II al CC al Partidului Comunist din Tadjikistan.

În moment de maximă *încordare* a situației social-politice din republică, la 12 noiembrie 1989, la Comrat, a avut loc „Congresul al II-lea al poporului găgăuz”, care s-a desfășurat după adoptarea Platformei PCUS în problema națională (septembrie 1989), după adoptarea Legii prin care limba rusă era declarată limbă oficială în URSS. Acest „Congres” a adoptat „Declarația privind crearea Republicii Autonome Sovietice Socialiste Găgăuze – RASSG în cadrul RSSM”, ca o garanție juridică pentru perpetuarea acestui mic popor [285],

Decizia privind crearea „RASSG” urma să fie adusă la cunoștința opiniei și autorităților din URSS, cerându-se recunoașterea neântârziată a *autonomiei găgăuze*.

Prezența la „congres” și apelul lui Victor Pușcaș către participanți de a lua o atitudine *temperată*, nu a avut nici un efect. Sovietul Suprem al RSSM ne luând nici o atitudine în problema găgăuză „din cauza necesității unei documentări suplimentare” [256, p.36].

La 3 septembrie 1989, la Comrat, și-a reluat lucrările „al II-lea congres extraordinar al poporului găgăuz” [286]. În cadrul acestui „congres” s-a decis „constituirea unui comitet provizoriu pentru sprijinirea *afirmării republicii autonome*, care nu pretindea să fie o structură paralelă a organelor existente ale puterii sovietice” [287]. În componența acestui „comitet” au fost aleși 100 activiști ai *Gagauz Halki*, conducători ai unităților agricole și întreprinderi, reprezentanți ai administrației și organelor de partid. Președinte al „comitetului provizoriu” a fost numit St. Topal [286].

Această atitudine a autorităților de la Chișinău, poate fi considerată ca începutul unor serii de greșeli față de situațiile create în raioanele din sudul republicii și din stânga Nistrului, caracterizată prin, începutul pierderii controlului asupra acestor zone.

La finele anului 1989, realizarea proiectului secesionist, atât în stânga Nistrului, cât și în sudul RSSM, în spatele căruia stătea Moscova imperială, intra într-o fază decisivă [240, p.183].

Primele alegeri libere în Sovietul Suprem al URSS (martie 1989) și în Sovietul Suprem al RSSM (25 februarie-10 martie 1990) au confirmat dorința de democratizare și renaștere națională. Deputații aleși: C. Oboroc, E. Doga, D. Matcovschi, I. Druță, G. Vieru, L. Lari, I. Hadârcă, T. Moșneaga au susținut interesele naționale la Congresul deputaților din URSS [207, p.72-73].

Procesul de democratizare a vieții politice în RSSM a continuat și după alegerile din februarie-martie 1990. Însă, odată cu procesul de democratizare a societății se acutizau în continuare și *stările de conflict*.

Pe 24 martie 1990, în competiția cu L. Țurcan – liderul comunist de la Tiraspol, I. Smirnov a fost ales președinte al sovietului orașenesc, iar V. Râleakov, fostul său secretar de partid de la uzina *Electromaș* și primul șef al OSTK – vicepreședinte [288].

Astfel, în urma alegerilor puterea locală a trecut în totalitate în mâinile OSTK, care deja la 2 iunie 1990, organizează un „congres” în s. Parcani, r-nul Slobozia. La „congres” au participat 673 consilieri de diferite nivele și deputați din orașele Bender, Dubăsari, Râbnița, Tiraspol și raioanele Grigoriopol, Dubăsari, Camenca, Râbnița și Slobozia.

Prin *Declarația privind dezvoltarea social – economică a Transnistriei*, „congresul” și-a asumat dreptul de a reprezenta interesele *întregii populații din orașele Bender, Tiraspol, Dubăsari, Râbnița și raioanele Râbnița, Slobozia, Dubăsari, Grigoriopol și Camenca*. Ca organ suprem al regiunii a fost constituit *Consiliul coordonator*, președinte fiind ales I. Smirnov. „Congresul” recomanda sovietelor organizarea unor referendumuri locale în vederea creării în perspectivă a „Republicii Autonome Sovietice Socialiste Nistrene - RASSN” în cadrul RSSM.

Se considera că numele „RASSN” ar fi reflectat mai reușit *structura multinațională a regiunii*. Cu alte cuvinte, în această fază, planurile arhitecților de la Tiraspol, încă, nu prevedeau crearea unei enclave *moldovenești* nistrene pe malurile Nistrului [256, p.37-39].

La Chișinău, după căderea regimului totalitar-comunist din România (decembrie 1989), se începe o reorientare în procesul de renaștere națională de la *moldovenism* spre *românism*. Deja pe 30 decembrie 1989, în timpul unei demonstrații organizate la Chișinău, se cere pentru prima dată unirea cu România [66].

Pași importanți de reorientare de la *moldovenism* spre *românism*, s-au făcut odată cu aprobarea, la 27 aprilie 1990, de către parlament, a tricolorului (albastru, galben, roșu) [289], organizarea pe 6 mai 1990 a *podului de flori peste Prut*, a Declarației de suveranitate la 23 iunie 1990 [290], a Avizului Comisiei Sovietului Suprem al RSS Moldovenești pentru aprecierea

politico-juridică a Tratatului sovieto-german de neagresiune și a protocolului adițional secret din 23 august 1939, precum și a consecințelor lor pentru Basarabia și Bucovina de Nord – la 23 iunie 1990 (în care se spunea că „notele ultimative ale guvernului sovietic trimise României la 26 și 27 iunie 1940 contravin normelor fundamentale ale dreptului internațional și sunt o mostră a politicii de dictat imperial” [291]), a stemei de stat la 3 noiembrie 1990 [292].

La congresul al II-lea al FPM, ce a avut loc la 30 iunie – 1 iulie 1990, după alegerile în Sovietul Suprem al RSSM, unde FPM a obținut 1/3 din voturi, s-a optat pentru *lichidarea tuturor consecințelor actului din 28 iunie 1940*, cerându-i-se Parlamentului schimbarea *formațiunii statale românești de la răsărit de Prut numind-o oficial Republica Română Moldova* și *introducerea amendamentelor de rigoare la Legea cu privire la funcționalitatea limbilor pe teritoriul republicii, pentru a fi adusă în concordanță cu adevărul istoric și științific, și să dea indicații instanțelor respective ca la schimbarea actelor de identitate ale cetățenilor R. Moldova etnonimul ROMÂN să fie repus în drepturile sale* [88, p.107-108].

Acestea și alte evenimente au creat o adevărată *isterie* antiromânească la Tiraspol, născută pe valurile grevelor împotriva limbii oficiale și a alfabetului latin, mașina propagandistică tiraspoleană găsește un alt pretext de intimidare a populației, foarte sovietizată în această zonă, și anume *pericolul de unire a RSSM cu România*. Evenimentele din RSSM încep să fie îngrijorătoare și pentru Moscova.

În condițiile desfășurării procesului de proclamare a suveranității republicilor unionale în întreg spațiul sovietic, Moscova elaborează la 3 iulie 1990, un proiect care prevedea transformarea URSS în Uniunea Sovietică a Statelor Suverane.

Politicienii din capitala imperiului erau îngrijorați de aceste modificări ale statutului politic al republicilor unionale, înțelegând că se vor pierde multe prerogative ale puterii centrale. În aceste condiții au fost activate forțele proimperiale [207, p.72].

În așa fel, la începutul lunii iunie 1990, după numirea noului premier în RSSM, M. Druc, după *podul de flori de la Prut* și după „congresul” de la Parcani care a articulat cursul spre ruperea Transnistriei de RSSM, în cabinetul lui A. Lukianov, președintele Sovietului Suprem al URSS, își făcea apariția (de fapt nu pentru prima dată) deputatul în instituția legislativă unională din partea RSSM Iu. Blohin, unul dintre cei mai fervenți exponenți ai intereselor imperiale de la Chișinău. În cadrul discuției el l-a informat pe șeful instituției unionale legislative despre evenimentele din RSSM, care, în opinia deputatului Iu. Blohin, ar fi urmat să conducă la ieșirea acestei republici din cadrul URSS. Conlocutorii au ajuns la concluzia că pentru a stăvili evoluțiile în această direcție trebuia elaborată o strategie privind crearea în teritoriul RSSM a două entități statale: pe malul stâng al Nistrului și în regiunea găgăuză, unde acțiunile forțelor

separatiste se desfășurau sub conducerea nedeclarată a PCUS. Planul urma să fie elaborat de Cartierul General al Armatei Sovietice și pus în aplicare prin intermediul circumscripției militare Odesa și cu ajutorul Armatei a 14-a, dislocată la Tiraspol. Rolul de intermediar între forțele secesioniste din RSSM și Moscova și l-a asumat grupul de deputați *Soiuz*, pe post de coordonator al acestor acțiuni fiind însuși A. Lukianov. Astfel, în scopul supravețuirii imperiului, Centrul nu făcea nimic altceva decât să urmeze vechiul dicton latin *divide et impera!* [256, p.5-6].

Astfel, la 19 august 1990, la Comrat, în pofida apelului făcut de autoritățile de la Chișinău, de a nu admite destabilizarea social-politică, mai mult de 787 consilieri de toate nivelele în frunte cu activiștii mișcării Gagauz Halkî, în prezența liderilor de la Tiraspol, au convocat „primul congres al deputaților din zona de sud cu populație compactă găgăuză”, care a declarat formarea „Republicii Găgăuze” independente, în cadrul URSS [256, p.45].

În legătură cu „congresul” de la Comrat și cu faptul că, se pregătea unul asemănător și la Tiraspol, la 29 august 1990, Prezidiul Sovietului Suprem al RSS Moldova, a emis o Hotărâre, în care se menționa: „Pseudoliderii găgăuzi și transnistreni au *tensionat* situația social-politică din republică și relațiile interetnice, generând în felul acesta, *două focare cu o legătură reciprocă, acutizând*, astfel, prin acțiuni coordonate situația din republică și atentând la integritatea teritorială a republicii” [293].

De asemenea și Birolul CC al PCM, făcea o *Adresare* către toți deputații comuniști din orașele Bender, Dubăsari, Râbnița, Tiraspol, din raioanele Grigoriopol, Dubăsari, Camenca, Râbnița și Slobozia, în care își exprima îngrijorarea față de pregătirea „congresului” de la Tiraspol, declarând că ar putea deveni încă o sursă de *tensionare* a situației social-politice din republică, făcând, tot odată apel la toți deputații-comuniști din sovietele satești, orașănești, raionale și SS al RSS Moldova, de a se abține de la petrecerea „congresului” în scopul *netensionării* atmosferei [294].

În pofida acestor preântâmpinări, la 2 septembrie 1990, la Tiraspol sub paza unei unități a Ministerului unional de Interne deplasată special de la Chișinău pe malul stâng al Nistrului pentru a asigura protecția forțelor separatiste, care reprezintă o probă directă a faptului că Centrul (Moscova) susținea separatismul – a avut loc „congresul” de constituire a „Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești Nistrene – RSSMN” în cadrul URSS [256, p.48].

Gh. E. Cojocaru, susține că, prin atribuirea numelui *moldovenească* noii enclave se încerca un gen de legitimare istorică, insinuându-se că „RSSMN” ar fi succesoarea de drept a RASSM din 1924 [256, p.50], iar liderii de la Tiraspol se declarau *adevărați apărători ai originalității*

poporului moldovenesc, limbii și culturii lui, în timp ce în partea dreaptă a Nistrului, după părerea lor, *se punea începutul unui intens proces de românizare*.

„Congresul” de la Tiraspol a dispus revocarea deputaților aleși în zona nistreană de la lucrările Sovietului Suprem al RSSM. În teritoriul „RSSMN” erau recunoscute doar Constituția, legile și alte acte normative ale URSS, precum și Constituția și acele legi ale RSSM, adoptate până la 30 august 1989, care nu erau în contradicție cu legile URSS. Creatul organ provizoriu legislativ trebuia să elaboreze și să propună pentru dezbateri publice până la 1 decembrie 1990, proiectul Constituției „RSSMN” [256, p.51-53].

În legătură cu situația *tensionată*, Prezidul Sovietului Suprem al RSSM a decis convocarea sesiunii extraordinare a legislativului în data de 2 septembrie 1990, calificând așa-zisul *congres* al deputaților Sovietelor de diferite nivele din localitățile nistrene, ce a avut loc la 2 septembrie 1990, în orașul Tiraspol, drept un organ anticonstituțional și a anulat deciziile cu privire la formarea „RSSMN” în cadrul URSS și a organului ei suprem provizoriu, în frunte cu I. Smirnov. În aceeași zi, de 2 septembrie 1990, Sovietul Suprem a decis înființarea instituției prezidențiale [295].

A doua zi, Mircea Snegur a fost ales, prin votul deschis al majorității absolute a deputaților, președinte al RSSM, astfel, în contextul *luptelor* paralele dintre structurile de stat, practic s-a subminat influența primului-secretar al CC al PCM (din 16 noiembrie 1989, prim – secretar al CC al PCM era Petru Lucinschi), ca prim om în stat, însă aceste măsuri nu erau suficiente pentru a anihila *stările de conflict* care erau în plină ascensiune.

La 4 septembrie cu o majoritate absolută de voturi președinte al Sovietului Suprem a fost ales profesorul Alexandru Moșanu [296].

Nenumăratele apeluri ale autorităților de la Chișinău către autoritățile centrale de la Moscova, de a li se acorda sprijin în combaterea tendințelor *separatiste* în RSSM, nu se solda nici cu un rezultat. Moscova se limita în favoarea Chișinăului numai la declarații, pașii concreți erau înfăptuiți în favoarea Comratului și Tiraspolului.

Astfel, prin hotărârea Sovietului Suprem al RSSM, din 26 octombrie 1990, republica a suspendat participarea la elaborarea proiectului privind noul Tratat uniuional. Acest fapt s-a datorat și din cauza lipsei de atitudine din partea Moscovei față de eventualele alegeri în așa zisul *soviet suprem* de la Comrat, care era preconizat pentru 28 octombrie 1990. În aceeași hotărâre a Sovietului Suprem de la Chișinău, se sublinia: „URSS nu-și îndeplinește obligațiile directe privind apărarea suveranității RSSM”, obligații prevăzute de art. 81 al Constituției URSS. Mai mult decât atât, după cum demonstrează evenimentele care au avut loc în sudul republicii, în

zilele de 25 -26 octombrie 1990, precum și cele din Comrat, URSS acorda forțelor separatiste sprijin, în special militar, lucrul confirmat prin introducerea de trupe în Comrat [297, p.391].

Datorită tendințelor secesioniste ale autorităților de la Comrat, începând cu 25 octombrie 1990, în sudul republicii, s-au deplasat detașamente de voluntari cu scopul de a zădărnici desfășurarea alegerilor neconstituționale în așa numitul *soviet suprem* de la Comrat.

Însă, pentru a nu permite declanșarea unui *conflict armat*, autoritățile de la Chișinău au ordonat retragerea detașamentelor de voluntari, pe când, comandantul trupelor sovietice, introduse în Comrat – generalul Iu. Șatalin, pe 30 octombrie 1990, a asistat la desfășurarea scrutinului anticonstituțional și la alegerea ilegală în fruntea „Sovietului Suprem” a „Republicii Găgăuze” a lui St. Topal [298].

Oficialitățile moldovene au depus eforturi insistente, ca organele centrale de la Moscova să ia o atitudine fermă față de enclavele separatiste transnistreană și găgăuză, anticonstituționale. Centrul, însă, încerca să profite de pe urma *stărilor de conflict* din interiorul republicii, create de forțele separatiste de la Tiraspol și Comrat, propunând un adevărat târg Chișinăului: *Voi semnați Tratatul asupra Uniunii, iar noi vom lua decizia de a dizolva celelalte formațiuni statale, adică republicile formate la voi.*

Evenimentele, însă, derulau fulgerător atât în RSSM, cât și în întregul URSS. Chișinăul perdea controlul asupra Comratului și Tiraspolului, Moscova asupra Chișinăului și altor centre unionale.

Inițiativa Moscovei, în scopul salvării imperiului, prin organizarea la 17 martie 1991 a unui referendum unional (RSS Moldova n-a participat oficial și a declarat nule rezultatele), eșuase, iar tentativa de lovitură de stat din 19 august 1991, organizată de forțele conservatoare și pro-imperiale ale PCUS au direcționat republicile unionale pe calea obținerii unei independențe reale față de Moscova.

Astfel, după ce Ucraina și-a declarat independența de stat pe 24 august 1991, la 27 august 1991 este declarată independența de stat a Republicii Moldova.

Încercările Chișinăului de a convinge liderii separatiști de la Tiraspol și Comrat să revină în spațiul de drept al R. Moldova, nu avea nici un efect. Astfel, la 29 august 1991, liderul separatist de la Tiraspol, I. Smirnov, fusese arestat de către organele de ordine ale R. Moldova la Kiev, unde se afla în fruntea unei „delegații” nistrene cu scopul de a convinge autoritățile ucrainene să recunoască autoproclamata republică [256, p.136]. Anterior fuseseră arestați și principalii lideri separatiști de la Comrat.

După anunțul oficial, făcut de autoritățile de la Chișinău, privind arestul liderilor separatiști, începând cu 1 septembrie 1991 adepții liderilor separatiști arestați au organizat

blocarea principalelor artere de cale ferată în orașele Tiraspol, Bender, Râbnița, Comrat și Vulcănești, aducând prejudicii R. Moldova, evaluate la mai mult de 69 mln. ruble [299].

Sub aceste presiuni și poate din anumite convingeri, în cele din urmă, autoritățile de la Chișinău decid eliberarea liderilor separatiști.

În prezent, putem considera aceste decizii – *greșite*, dacă ținem cont de măsurile întreprinse ulterior de autoritățile Federației Ruse, față de liderii separatiști din Republica Cecenă.

După eliberare, liderii separatiști, susținuți de Moscova și „obijduiți” de Chișinău, au devenit și mai hotărâți. Astfel, la începutul lunii decembrie 1991 au organizat în zona nistreană și în sudul republicii *referendumuri* și *alegeri* prezidențiale, paralel cu alegerile prezidențiale din R. Moldova, care urmau să aibă loc pe 8 decembrie 1991.

La „referendum”, locuitorii din zonele separatiste urmau să răspundă la întrebarea: Sunteți pentru o republică găgăuză / nistreană independentă în componența Uniunii Statelor Suverane [300]? Adică independente de Moldova, dar în componența URSS.

Conform surselor de la Comrat și Tiraspol, dacă pot fi considerate veridice, rezultatele „alegerilor” din 1 decembrie 1991, în enclava găgăuză din 103.090 alegători înscriși pe listele electorale s-au prezentat la urne 87,8 mii, dintre care pentru candidatura lui St. Topal au votat 84.887 (96,7%). Pentru independența „Republicii Găgăuze.” au votat 83.804 (95,2%) alegători [301].

Conform datelor oferite de „comisia electorală” de la Tiraspol, la „scrutinul” din Transnistria au participat 372.027 (78%) din numărul total de 476.892 alegători. Dintre aceștia 363.647 (97,7%) s-au pronunțat în favoarea independenței „Republicii Moldovenești Nistrene”. I. Smirnov a fost ales „președinte” al enclavei separatiste cu 243.607 (65,4%) [302].

La scrutinul din 8 decembrie 1991, privind alegerea președintelui R. Moldova, din 2.368.287 alegători incluși pe liste s-a prezentat la urne 1.989.473 (83,96%) cetățeni. În favoarea lui Mircea Snegur au votat 1.952.142 (98,18% sau 67,49 % din cetățenii cu drept de vot). Împertivă 35.471 (1,78%) [303].

Tot, în aceeași zi pe 8 decembrie 1991, la Belovejskaia Pușcia, liderii Rusiei, Ucrainei și Bielorusiei – B. Elțin, L. Kravciuc, St. Șușkevici – au decis dizolvarea URSS și crearea Comunității de State Independente (CSI) [256, p.173]. Acordurile semnate dintre aceste trei state slave (Rusia, Ucraina, Bielorusia) puneau sfârșitul imensului imperiu totalitar, iar pe 26 decembrie 1991, își dădea demisia primul și ultimul președinte al URSS – Mihail Gorbaciov.

În așa fel, Republica Moldova a parcurs cele cinci decenii de stăpânire totalitară comunistă, pe timpul căreia a acumulat un șir de probleme cu caracter *conflictual* și care a

moștenit, de pe urma acestei stăpâniri, o adevărată stare de haos: două regiuni separtiste, un sistem economic ruinat, o criză identitară și un șir de probleme de divers ordin, care în condițiile lipsei de experiență de management în situații de *criză* și necesității de a clădi aproape de la *zero* structurile noului stat suveran, în condițiile extinderii acțiunilor separatiste – tânărul stat independent urmează să le soluționeze în drumul său spre consolidarea unui adevărat stat de drept și democratic.

4.3. Concluzii la Capitolul 4.

Rezultatele investigațiilor, care stau la baza elaborării acestui capitol, ne-au condus spre următoarea idee: cât de totalitar n-ar fi regimul și cât de dure n-ar fi mecanismele de control și dirijare a acțiunilor „externe” ale membrilor unei societăți, încă nimeni n-a reușit să controleze sau să supună total (poate parțial) acțiunile „interne” ale omului, ceea ce se petrece în mintea și conștiința lui, să-i modifice structura genetică care l-ar face să se dezică de *tendința milenară a omului - de a fi liber*.

Probabil nimeni, sau puțini dintre nomenclaturiștii de partid, ori dintre secretarii generali ai PCUS, care i-a avut Uniunea Sovietică, și-au dat seama de faptul că, în această societate, devenită cronic-antiumană, în conștiința multor cetățeni sovietici, odată cu trecerea timpului, se acumula un *volum enorm de energie negativă cu un înalt potențial conflictual*.

Adevărul acestor afirmații, îl găsim în procesul de „restructurare” inițiat de M.Gorbaciov, care la prima încercare de liberalizare, fie și limitată, a dus la declanșarea *crizei* și la acutizarea *stărilor de conflict*, iar în consecință la *erupția* lor (conflictelor). Faptul, că statul sovietic n-a recunoscut existența *stărilor de conflict* în societatea sovietică, asemenea unui organism viu, criza Partidului Comunist din URSS (inclusiv din RSSM) și acutizarea *stărilor de conflict*, a slăbit „imunitatea” statului totalitar, având ca rezultat: dispariția și trecerea lui în istorie.

În RSS Moldovenească, „restructurarea” gorbaciovistă, a tulburat râvnita *acalmie* din societatea moldovenească. Concomitent cu începutul procesului de democratizare a societății – au ieșit la iveală toate „problemele trecutului”, iar odată cu Mișcarea de renaștere națională, *stările de conflict* au evoluat în direcția unei acutizări continue, astfel agravând la maximum situația social-politică din republică.

În acest context, tentativa eșuată de „restructurare” a sistemului totalitar-comunist în discordanță cu Mișcarea de renaștere națională și procesul de democratizare, a condus la acutizarea și „erupția” *stărilor de conflict*, care în consecință a dus la demolarea întregii „piramide” totalitar-comuniste din republică. Însă, și, din motivul de lipsă de experiență, din partea clasei politice de atunci (dar nu numai), în reglarea și gestionarea anumitor situații de *criză*, s-a ajuns la escaladarea *conflictului* în republică, fapt pentru care, societatea

moldovenească a alunecat într-o profundă stare de haos și *discordie*, evoluată în timp, sub influența unor factori atât obiectivi, cât și subiectivi – în separatism.

CONCLUZII ȘI RECOMANDĂRI.

În lucrarea de față, am analizat o serie de aspecte teoretice și practice, ce țin de geneza și evoluția *stărilor de conflict* din societatea sovietică, parte componentă a căreia a fost și RSS Moldovenească. Concluzia de bază, la care am ajuns este, că *realitatea teoretică* care concepea societatea sovietică, lipsită de *conflicte* și *antagonisme* sociale, este total necorespunzătoare, cu realitatea istorică. Lipsa cadrului conceptual-teoretic cu privire la soluționarea *conflictelor*, precum și nesoluționarea la timp a diverselor probleme care existau și care se acumulau, odată cu trecerea timpului în societatea sovietică, inevitabil, au dus la generarea *stărilor de conflict*, care au creat mari obstacole în evoluția de mai departe a acestei societăți.

În baza realizării acestui studiu și în conformitate cu scopul și obiectivele stabilite, am ajuns la următoarele concluzii:

1. „Societatea fericită”, creată de bolșevici, în baza unor concepții utopice și impusă prin forță și teroare altor popoare, nu putea să evolueze spre un alt final, decât acela care l-a avut. Cu alte cuvinte, ajungem la ideea, că *prin metode inumane nu pot fi create valori umane*.
2. Implementarea sistemului politic, economic și administrativ sovietic, în RSSM, prin așa mijloace cum ar fi: lichidarea proprietății private, confiscarea bunurilor materiale ale țăranilor și colectivizarea satului; deportările, în regiunile îndepărtate ale URSS, a zecilor de mii de basarabeni nevinovați; foametea organizată; mobilizările forțate a zecilor de mii de tineri pe șantierile de muncă din URSS; interzicerea alfabetului românesc și a limbii române și impunerea alfabetului rusesc, prin Hotărârea Consiliului Comisarilor Poporului al URSS din 11 noiembrie 1940 etc, reprezintă substratul principal al genezei *stărilor de conflict* din societatea RSSM.
3. Rezultatele din sectorul social-economic, deși destul de impresionante după statisticile oficiale în comparație cu alte state europene sau chiar, cu alte republici sovietice, au dus la ameliorarea, într-o oarecare măsură, a nivelului de trai din republică. Această situație, plus frica socială și prelucrarea ideologică a populației, au ajutat regimul comunist să-și asigure râvnita *liniște*, pentru ca ulterior să „demonstreze” caracterul *neantagonist* al societății sovietice.
4. Din alt punct de vedere politica social-economică sovietică, prin promovarea unei industrializări și urbanizări de tip colonial, a condus la reducerea substanțială a cotei populației autohtone în sfera industrială, la devalorizarea statutului limbii, culturii și tradițiilor naționale în diverse ramuri ale economiei; la înglobarea rigidă a RSSM în complexul militar-industrial panunional; la aservirea industriei locale necesităților unionale, care a dus la grave dezichilibre etnodemografice și în consecință la acute *stări de conflict*.

5. Exodul forțat al zecilor de mii de oameni, inclusiv intelectuali, din RSSM, și înlocuirea lor cu cadre alogene, iar cu timpul și cu cadre recrutate din rândul autohtonilor, a dus la formarea unei caste privilegiate în societate – *nomenclatura de partid*, care a „confiscat” și și-a concentrat puterea absolută, a profitat de aceasta și a parazitat pe spatele cetățenilor simpli, servind interese străine.
6. Consecințele ecologice, ale politicii social-economice promovată de regimul comunist pe parcursul decenilor, au fost, de asemenea, dezastruoase. Dezechilibrele ecologice au avut urmări nefaste pentru sănătatea populației și mediul natural, înregistrate în urma experimentelor din sfera agriculturii bazate pe chimizarea și folosirea excesivă a îngrășămintelor minerale.
7. În raioanele din stânga Nistrului ale RSSM a fost concentrat mai bine de 1/3 din potențialul industrial al republicii. Această situație se explică prin faptul că teritoriul dat oferea mai multă securitate în eventualitatea unor *conflicte*, datorită faptului că regiunea transnistreană era mai eterogenă și sovietizată, din punct de vedere etnic, regiune din RSSM.
8. Situația dată ne conduce spre ideea, că cei ce susțineau și promovau ideea *inexistenței stărilor de conflict*, în societatea sovietică, erau, totuși, conștienți, într-o anumită măsură, de existența lor.
9. Perioada, premergătoare, „dezghețului hrușciovist”, n-a dus la dezamorsarea multiplelor *stări de conflict* din societate, ci prin mijloace mai catifelate, s-a continuat aceeași politică, care în continuare, a dus la acumulări de situații *conflictuale* în societate.
10. Acestei politici, i se pot atribui: ofensiva ideologică și propagandistică împotriva oamenilor de cultură și știință; sovietizarea, rusificarea și deznaționalizarea populației prin sistemul de educație și cultură, aparatul administrativ, mass-media; manipularea și deformarea conștiinței identitare prin falsificarea istoriei, impunerea unor ritualuri, monumente și simboluri străine ființei naționale; negarea identității românești a populației majoritare și inocularea românofobiei; instrumentarea unui regim al constrângerilor și al persecuțiilor individualității umane pentru cea mai mică încercare de gândire liberă în raport cu regimul totalitar comunist.
11. „Restructurarea” gorbaciovistă, prin încercarea de liberalizare a sistemului totalitar, a dus la activizarea, acutizarea și în cele din urmă la *erupția stărilor de conflict* în societatea sovietică, inclusiv în RSSM. Această *erupție*, a avut efectul metastazei unei tumori, care a pătruns în toate sferile de activitate a societății sovietice.
12. Moscova, în speranța, anihilării *stărilor de conflict* dintre centrul unional și centrele republicane, a recurs la strategia veche romană „divide et impera”, provocând *stări de conflict*, deseori create artificial, în interiorul republicilor unionale.

13. O situație similară s-a produs și în RSS Moldovenească. În situația de *criză*, Moscova și-a mobilizat „desantul” care a fost infiltrat pe teritoriul „inamic” pe parcursul a cinci decenii și care a trecut la acțiuni, atunci când „i-a chemat Patria-mamă!” (Родина мать, завёт!). Acești „ostași” fideli Moscovei, au fost concentrați atât în raioanele transnistrene și sudice, cât și în spațiul urban al republicii.
14. Dispariția de pe arena politică a statului sovietic, n-a dus la soluționarea imediată a tuturor *situațiilor conflictuale* din societate, din contra, unele *stări de conflict* au suferit mutații, schimbându-și cu timpul atât forma, cât și esența, dar care în continuare au rămas să slujească „aceluași stăpân”.
15. Această situație, am moștenit-o atât din cauza lipsei de experiență, în *soluționarea și reglarea conflictelor*, cât și datorită crizei identitare, care a risipit societatea moldavă în *româniști și moldoveniști*, ca rezultat al „politicii naționale” sovietice.
16. Ideologii sovietici au greșit enorm sau poate conștient, considerând că, ideea națională și naționalismul ca ideologie modernă, apărută la începutul sec. al XIX-lea, este caracteristică numai societății capitaliste și că, în noua societate socialistă, principiile naționale sunt depășite, accentul trecând de la *naționalism* la *internaționalism*. Timpul și realitatea, însă, au arătat că apartenența națională și valorile naționale au rezistat în fața pseudovalorilor comuniste, păstrându-și întâietatea.
17. „Moldovenismul stalinist” a reușit să aducă prejudicii însemnate conștiinței naționale românești în RSSM, dar, chiar și sub influența ideologiei *moldoveniste*, sentimentul național al moldovenilor s-a dovedit a fi destul de refractar și ostil procesului de rusificare, ignorând „frumoasele” lozinci sovietice de „înflorire a națiilor prin contopirea lor” în așa numitul *popor sovietic*.

Din cele relatate mai sus, considerăm că, nu trebuie uitați cei, care prin operele și activitatea lor s-au opus și au stimulat rezistența în lupta cu obscurantismul și cenzura sovietică, au afirmat latinitatea limbii, culturii și ființei noastre naționale într-o epocă în care orice gest în acest sens se pedepsea cu ani grei de privațiune de libertate, dar nu numai. Meritul lor, este imens: ei ne-au ținut trează conștiința noastră de sine, ne-au învățat că dincolo de nevoia omului de adaptare la mediu și la condițiile înconjurătoare, după cum au procedat mulți atunci, există valori și idealuri sacre, care le-au apărat, de unul, din cele mai odioase și criminale regimuri politice ale sec. XX.

Se propune utilizarea rezultatelor cercetării în mass-media, la elaborarea cursurilor speciale pentru studenții facultății de istorie, politologie, sociologie.

BIBLIOGRAFIE

1. Ciuceanu R. Un proiect realizat: Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului. În: Arhivele totalitarismului, 1993, nr.1, p. 5-10.
2. Moraru A. Metodologia istoriei: (Teoria și practica investigațiilor științifice). Chișinău: Labirint, 2007, 155 p.
3. Istoria RSS Moldovenești. Volumul II, Chișinău, 1970, 875 p.
4. Вехи молдавской государственности. (сборник текстов Конституций), Кишинев: Ассоциация ученых Молдовы им. Н. Спэтарул Милеску, 327 с.
5. Verderay K. Compromis și rezistență. Cultura română sub Ceaușescu. București: Humanitas, 1994, 276 p.
6. W.P.van Meurs. Chestiunea Basarabiei în istoriografia comunistă. Chișinău, 1996, 526 p.
7. Musteață S. Educația istorică – între discursul politic și identitar în Republica Moldova. Chișinău: Pontos, 2010, 363 p.
8. Moraru A. Știința istorică în contextul intereselor politice. Chișinău: Pontos, 2003, 196 p.
9. Marx K. Despre existența socială și conștiința socială. București, 1980, 282 p.
10. Ленин В. И. Полное собрание сочинений. Т. 24, Москва: Политиздат, 1980, 567 с.
11. Ленин В. И. Полное собрание сочинений. Т. 41, Москва: Политиздат, 1981, 695 с.
12. Ленин В. И. Полное собрание сочинений. Т. 43, Москва: Политиздат, 1982, 561 с.
13. Ленинский Сборник. Москва: Политиздат, 1934, 489 с.
14. Сталин И. В. Сочинения. Москва: Государственное издательство политической литературы, 1952, 424 с.
15. Сталин И. В. Сочинения. Москва: Государственное издательство политической литературы, 1952, 398 с.
16. Бардаш И. Основное звено партийной работы. Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1981, 187 с.
17. Рост и организационное укрепление КПМ. Сборник документов и материалов, Кишинев: Штиинца, 1976, 360 с.
18. Бырка Г. Подготовка кадров высшей и средней квалификации в МССР. Кишинев: Штиинца, 1981, 130 с.
19. Бырка Г. Благосостояние и культура трудящихся Молдавии на новом этапе. Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1972, 163 с.
20. Лазарев А. Молдавская советская государственность и бессарабский вопрос. Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1974, 910 с.

21. Лисецкий А. Вопросы национальной политики КПСС в условиях развитого социализма. Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1977, 159 с.
22. Маринеску Д. Двужычие – фактор сближения социалистических наций и народностей. Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1975, 147 с.
23. Ротару М. КПМ – составная часть КПСС. Кишинев: Общество «Знание», 1980, 25 с.
24. Сурилов А. История государства и права Молдавской ССР (1917-1959). Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1963, 335 с.
25. Черненко К. Массово-политическая работа на селе. Кишинев: Госиздат, 1955, 92 с.
26. Шемяков Д. Яценко Я. Культурная революция в Советской Молдавии (1924-1967). Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1969, 72 с.
27. Федько З. Петровская Н. Интеллигенция МССР (1940-1975). Кишинев: Штиинца, 1979, 98 с.
28. Бырка Г. И. Из истории ликвидации неграмотности в правобережных районах Молдавской ССР. În: Из истории революционного движения и социалистического строительства в Молдавии (сб. ст.). Кишинев: Штиинца, с. 355-371.
29. Scurtu I. Hlihor C. Anul 1940. Drama românilor dintre Prut și Nistru. București: Editura Academiei de Înalte Studii Militare, 1992, 192 p.
30. Eremia M. Rolul ideologiei marxist-leniniste în pregătirea cadrelor istorice în RSS Moldovenească. În: Analele științifice ale Universității de Stat. Seria: Științe socio-umane, Chișinău, 1989, p. 215-218.
31. Nikiforov I. Cum a luat naștere religia și care este esența ei. Chișinău: Editura de Stat a Moldovei, 1958, 24 p.
32. Makarov L. Întrebări și răspunsuri cu privire la ateism. Chișinău: Editura de Partid, 1963, 172 p.
33. Velikovici L. Religia – arma ideologică a imperialismului. Chișinău: Cartea Moldovenească, 1963, 116 p.
34. Radina K. Ce daună aduce copiilor religia. Chișinău: Cartea Moldovenească, 1965, 52 p.
35. Киркэ С. Региональные проблемы процесса созданием материально-технической базы коммунизма в СССР. Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1979, 182 с.
36. Киркэ С. Исследование уровня развития и структуры промышленности союзной республики (на примере МССР). Кишинев: Академия Наук МССР, 1970, 132 с.
37. Киркэ С. Темпы и пропорции экономического развития союзной республики (на примере Молдавской ССР). Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1973, 183 с.
38. Царанов В. И. По пути индустриализации. Кишинев: Штиинца, 1975, 329 с.

39. Katruk S. Moldova în complexul economic unic al Uniunii RSS, Chișinău: Cartea Moldovenească, 1976, 215 p.
40. Ivanov I. RSS Moldovenească – stat suveran în componența Uniunii RSS. Chișinău: Cartea Moldovenească, 1983, 237 p.
41. Зеленчук В. С. Население Молдавии: Демогр. процессы и этногр. Состав. Кишинев: Штиинца, 1973, 63 с.
42. Dima N. From Moldavia to Moldova. The Soviet Romanian territorial dispute. Boulder Co., 1991, 194 p.
43. Загородная Е. М. Урбанизация Молдавской ССР. Кишинев: Штиинца, 1980, 132 с.
44. Критика буржуазных фальсификаторов истории Молдавии. (сб. ст.) отв. ред. В. Царанов. Кишинев: Штиинца, 1984, 216 с.
45. Țurcanu I. Istoricitatea istoriografiei: observații asupra scrisului istoric basarabean. Chișinău: ARC, 2004, 264 p.
46. Țurcanu I. Bibliografia istorică a Basarabiei și Transnistriei. Chișinău: Litera Internațional, 2005, 704 p.
47. Țurcanu I. Istoria: receptare, cercetare, interpretare. Iași: Junimea, 2006, 403 p.
48. Гаджиев К. Тоталитаризм как феномен XX века. În: Вопросы философии, Москва, 1992, с. 169.
49. Cojocaru Gheorghe E. COMINTERNUL și originile “moldovenismului”. Chișinău: CIVITAS, 2009, 500 p.
50. Горяева Т. Политическая цензура в СССР. 1917-1991 гг. Москва: РОСПЭН, 2002, 400с.
51. Загладин Н. В. Тоталитаризм и демократия: конфликт века. În: Кентавр, 1992, сентябрь-октябрь, с. 3-17.
52. Сахаров А. Революционный тоталитаризм в нашей истории. În: Комунист, Nr.5, 1991, с. 60-71.
53. Гозман А. От культа власти к культу людей. Психология политического сознания. În: Нева, 1989, Nr.7, с. 156-179.
54. Constantin I. Basarabia sub ocupația sovietică. De la Stalin la Gorbaciov. București: FLAT LUX, 1994, 201 p.
55. Scurtu I. Almaș D. ș.a. Istoria Basarabiei de la începuturi până în 2003. București, 2003, 607p.
56. Ciupercă I. Totalitarismul – fenomen al secolului XX. Iași, 1995, 226 p.

57. Gribincea M. Basarabia în primii ani de ocupație sovietică, 1944-1950. Cluj: Dacia, 1995, 187 p.
58. Walter D. Connor. Socialism, Politecs and Equality, New York: Columbia University Press, 1979, 389 p.
59. Barghoorn F. C. Soviet Russian Nationalism. New York: Oxford University Press, 1956, 330p.
60. Conquest R. Soviet Nationalites Policy in Practice. New York & Washington, Praeger Publishers, 1967, 162 p.
61. Seton-Watson H. The Imperialism. A Background book. Pennsylvania, Dufor Editions, 1964, 128 p.
62. Nahaylo B., Svoboda V. Soviet Disunion: A hystory of nationalites problem in the USSR, New York, 1990, 432 p.
63. Tagliavini C. Le origine delle lingue neolatine. Bologna, 1964, 601 p.
64. Bruchis M. Nation, nationalites, peoples: a study of the nationalites policy of Communist Party in Soviet Moldavia. Boulder Co; 1984, 230 p.
65. Bruchis M. One step back, two steps forward: On the language policy of the Communist Party of the Soviet Union in the national republics (Moldavian: a look back, a survey and perspective, 1924-1980). Boulder CO. 371 p.
66. Dima N. Basarabia și Bucovina în jocul geopolitic al Rusiei. Chișinău: Prometeu, 1998, 240p.
67. Dima N. Bessarabia and Bukovina: The Soviet-Romanian Territorial Dispute. Boulder, East European Monographs, 1982, 173 p.
68. Ciorănescu G. Aspects des relations russo-roumaines, Paris, 1967, 29 p.
69. Manoliu-Manea M. The tragic plight of a border area: Bessarabia and Bukovina, Los Angeles, 1983, 328 p.
70. Heitmann K. Limbă și politică în Republica Moldova. Chișinău, 1998, 192 p.
71. Haarmann H. Soziologie der kleinen Sprachen Europas, Hamburh: Helmut Buske Verlag, 1973, vol. 1, 510 p.
72. King Ch. Moldova post-sovietică: un ținut de hotar în tranziție. Iași: Institutul European, 1997, 232 p.
73. Vizer B., ș.a. Anii grei ai colectivizării. Chișinău: Cartea Moldovenească, 1990, 318 p.
74. Бомешко Б. Засуха и голод в Молдавии 1946-47гг. Кишинев: ШТИИЦа, 1990, 56 с.
75. Țurcanu Ion. Foametea din Basarabia în anii 1946-1947: Mecanismul organizării ei. Chișinău: Universitas, 1993, 144 p.

76. Șișcanu I. Deșțărânirea bolșevică în Basarabia. Chișinău, 1994, 140 p.
77. Bârcă C. Deportări și neodeportări. Chișinău: Cartea Moldovenească, 1990, 188 p.
78. Movileanu N. Deportări criminale. În: Moldova Suverană, 5 iulie 1990, p.1.
79. Șișcanu E. Șișcanu I. Basarabia. Deportarea din 1949. În: Revista 22 plus, 12 iunie 1995, p.1.
80. Пасат В. Трудные страницы истории Молдовы (1940-1950). Москва: Terra, 1994, 800 с.
81. Postică E. Rezistența antisovietică în Basarabia 1944-1950. Chișinău, 1997, 240 p.
82. Tudor Ș. Răzvrățiți contra regimului. Chișinău: Prut Internațional, 2004, 125 p.
83. Țurcanu I. Moldova antisovietică. Chișinău: Prut Internațional, 2000, 331 p.
84. Tihonov L. Politica statului sovietic față de cultele din RSS Moldovenească (1944-1965). Chișinău: Prut Internațional, 2004 169 p.
85. Бенюк В. Тоталитаризм как реальность: историко-политическое исследование на примере послевоенной Молдовы. Кишинев, 1998, 294 с.
86. Cașu I. Politica națională în Moldova Sovietică (1944-1989). Chișinău, 2000, 213 p.
87. Șișcanu E. Basarabia sub regimul bolșevic (1940-1952). București, 1998, 184 p.
88. Negru Gh. Politica etnolingvistică în RSS Moldovenească. Chișinău: Prut Internațional, 2000, 132 p.
89. Nouzille J. Moldova. Istoria tragică a unei regiuni europene. Chișinău: Prut Internațional 2005, p. 371.
90. Moraru A. De ce moldovenii sunt români. Chișinău, 2007, 102 p.
91. Popescu T. Conflictele și situația de criză în societate. În: Politologie (Material didactic), Chișinău, 1996, p. 114-125.
92. Spinei T., Moșneaga V. Conflictele și crizele politice. Metode de soluționare a lor. În: Politologia, Partea III, Chișinău: USM, 1995, p. 65-95.
93. Arhiva Oganizațiilor Social-Politice din Republica Moldova, Fond 51, inventar 9, dosar1, file 40-53.
94. Arhiva Oganizațiilor Social-Politice din Republica Moldova, Fond 51, inventar 2, dosar 1, file 48;106;108;171.
95. Arhiva Oganizațiilor Social-Politice din Republica Moldova, Fond 51, inventar 5. dosar 70, file 29-30.
96. Arhiva Oganizațiilor Social-Politice din Republica Moldova, Fond 51, inventar3, dosar 25, fila 272.

97. Arhiva Oganizațiilor Social-Politice din Republica Moldova, Fond 51, inventar 9, dosar 93, fila 14.
98. Arhiva Științifică Centrală a Academiei de Științe a Moldovei, Fond 3, inventar 1, dosar 137, fila 130;198.
99. Arhiva Științifică Centrală a Academiei de Științe a Moldovei, Fond 19, inventar 1 dosar 33, fila 103.
100. Большая цензура. Писатели и журналисты в Стране Советов 1917-1956. Москва: МВФ. Материк, 2005, 752 с.
101. Документ № 33. Постановление Президиума ЦК КПСС «Об ознокомлении делегатов XX Съезда Партии с неопубликованными документами В. И. Ленин». În: Реабилитация: как это было. Документы Президиума ЦК КПСС и другие материалы. В 3-х томах. Т. 1, март 1935-февраль 1956. Сост. А. Н. Артузов, Ю. В. Хлопов, И. В. Шевчук. Москва: МФД, 2000, с. 352.
102. Документ № 18. Постановление Президиума ЦК КПСС о проведении закрытого заседания XX съезда Партии и утверждении докладчиком Н. С. Хрущева. În: Реабилитация: как это было, с. 352.
103. Документ № 20. Проект доклада «О культе личности и его последствиях» представленный Н. Хрущеву, П. Н. Поспеловым и А. Б. Аристовым. 18 февраля 1956 г, În: Реабилитация: как это было, с. 353-364.
104. Документ № 21. Продиктованные Н. С. Хрущевым дополнения к докладу «О культе личности и его последствиях». În: Реабилитация: как это было, с.364-379.
105. Документ № 23. Протокол закрытого (утреннего) заседания XX съезда КПСС. 25 февраля 1956 г. În: Реабилитация: как это было, с.380.
106. Власть и диссиденты: из док. КГБ и ЦК КПСС / Арх. нац. безопасности при Ун-те Джорджа Вашингтона (США), Московская Хельсинская группа; подгот. Текста и комент.: А. А. Макаров, Н. В. Костенко, Г. В. Кузовкин. Москва: Московская Хельсинская Группа, 2006, 280 с.
107. Constituția (legea de temelie) URSS. Moscova: 1936, 39 p.
108. Constituția (legea fundamentală) URSS: Adoptată la sesia a șaptea extraordinară a Sovietului Suprem al Uniunii RSS de legislatura a noua la 7 octombrie 1977, Chișinău: Cartea Moldovenească, 1977, 63 p.

109. Republica Sovietică Socialistă Moldovenească. În: http://wwwro.wikipedia.org/wiki/Republica_Sovietică_Socialistă_Moldovenească [Accesat 18.03.2006]
110. Muray Yanovitch. Social and Economic Inequality in the Soviet Union, New York: Sharpe, 1977, 197 p.
111. Шкаратьян О. И. Проблемы социальной структуры рабочего класса СССР. Москва, 1970, 472 с.
112. Федосеев П. Н. Научная и техническая революция и рабочий класс. În: Рабочий класс и современный мир, 1956, №. 1, с. 51-60.
113. Шакназаров Г. Социалистическая демократия: некоторые вопросы теории, Москва: Полиздат, 1974, 326 с.
114. Zaslavsky V. The Neo-Stalinist State, New York: Sharpe, 1982, 193 p.
115. Brucan S. Pluralism și conflict social: O analiză socială a lumii comuniste. București, 1990, 191 p.
116. Rodovan Richta. Civilizația la răscruce. București: Editura Politică, 1970, 460 p.
117. Заславская Т. Человеческий фактор развития экономики и социальная справедливость. În: Коммунист, Москва, сентябрь 1986, №. 13, с. 61-73.
118. Лошак В. Прощальный взгляд на управниловку. În: Московские новости, 1988, №. 1, с.10.
119. Djunusov M. S. Bazele științifice ale politicii naționale leniniste a PCUS. Chișinău: Cartea Moldovenească, 1968, 48 p.
120. Pop A. Componente ale politicii de deznaționalizare în Moldova Sovietică. În: Sub povara graniței imperiale, București, 1993, 138 p.
121. Florian R. Prabușirea dictaturilor Est-Europene și alternativele istoriei. București, 1993, 167p.
122. Милован Джилас. Лицо Тоталитаризма. Москва, 1992, 540 с.
123. Воронов Ю.М. Становление идеократии: истоки, ментальность, аппарат (1917-1929). Иваново, 1992, 113 с.
124. Страницы истории КПСС: Факты. Проблемы. Уроки. Москва, 1988, 703 с.
125. Михайлов Н., Тепцов Н. Чрезвычайщина. În: Родина. Москва, 1989, № 8, с. 28-35.
126. Turea L. Cartea foametei. București, 2008, 475 p.
127. Arhiva Oganizațiilor Social-Politice din Republica Moldova. Fond 51, inventar 2, dosar 127, fila 17.

128. Arhiva Organizațiilor Social-Politice din Republica Moldova. Fond 51, inventar 3, dosar 217, fila 34-35.
129. Ojog I., Șarov I. Istoria românilor. Curs rezumativ de lecții. Chișinău, 1997, 288 p.
130. Пастухов В. Б. От государственности к государству: коммунистическая стадия восходящего процесса. În: Полис, 1994, №.5, с. 40.
131. Эдлин Фред. Сила и бессилие системы коммунистической власти. În: Полис, 1991, №.6, с. 87.
132. Beniuc V. Instituționalizarea sistemului de putere în Moldova postbelică. Politica de cadre (1944-1950). Chișinău, 1997, 52 p.
133. Arhiva Organizațiilor Social-Politice din Republica Moldova, Fond 51, inventar 9, dosar 181, fila 1-2.
134. Arhiva Organizațiilor Social-Politice din Republica Moldova, Fond 51, inventar 9, dosar 3, fila 11; 42.
135. Moraru A.G. Istoria românilor. Basarabia și Transnistria. 1812-1993. Chișinău, 1995, 560 p.
136. Arhiva Organizațiilor Social-Politice din Republica Moldova, Fond 51, inventar 2, dosar 50, fila 37; 38; 44.
137. Arhiva Organizațiilor Social-Politice din Republica Moldova, Fond 51, inventar 2, dosar 36, fila 47.
138. Arhiva Organizațiilor Social-Politice din Republica Moldova, Fond 51, inventar 2, dosar 1, fila 48; 106; 108; 171.
139. Arhiva Organizațiilor Social-Politice din Republica Moldova, Fond 51, inventar 2, dosar 92, fila 46; 48.
140. Arhiva Organizațiilor Social-Politice din Republica Moldova, Fond 51, inventar 2, dosar 156, fila 125.
141. Arhiva Organizațiilor Social-Politice din Republica Moldova, Fond 51, inventar 3, dosar 1, fila 394.
142. Arhiva Organizațiilor Social-Politice din Republica Moldova, Fond 51, inventar 3, dosar 33, fila 74; 83.
143. Arhiva Organizațiilor Social-Politice din Republica Moldova, Fond 51, inventar 9, dosar 187, fila 88.
144. Arhiva Organizațiilor Social-Politice din Republica Moldova, Fond 51, inventar 9, dosar 17, fila 18; 22; 108.

145. Arhiva Oganizațiilor Social-Politice din Republica Moldova, Fond 51, inventar 9, dosar 45, fila 28; 113.
146. Arhiva Oganizațiilor Social-Politice din Republica Moldova, Fond 51, inventar 5, dosar 13, fila 213.
147. Arhiva Oganizațiilor Social-Politice din Republica Moldova, Fond 51, inventar 2, dosar 40, fila 25.
148. Arhiva Oganizațiilor Social-Politice din Republica Moldova, Fond 51, inventar 2, dosar 2, fila 204.
149. Arhiva Oganizațiilor Social-Politice din Republica Moldova, Fond 51, inventar 9, dosar 15, fila 4;5.
150. Андерсон Р. Д. Тоталитаризм: концепт или идеология. În: Полис, 1993, №.3, с. 101.
151. Arhiva Oganizațiilor Social-Politice din Republica Moldova, Fond 51, inventar 9, dosar 40, fila 22.
152. Arhiva Oganizațiilor Social-Politice din Republica Moldova, Fond 51, inventar 5, dosar 96, fila 2.
153. Царанов В, Операция „Юг” (О судьбе зажиточного крестьянства Молдавии). Кишинев, 1998, 100 с.
154. Postică E. Cartea Memoriei. Catalog al victimelor totalitarismului comunist. vol. I-IV. Chișinău, 1999-2005.
155. Furet F. Le passe d'une illusion. Essai sur l'idée communiste au XX siècle, Paris: Robert Laffont/Calman-Levg, 1995, 580 p.
156. Chatelet Fr., Pisier Ev. Concepțiile politice ale sec. XX. București: Humanitas, 1994, 750 p.
157. Andrușceac V. ș.a. Istoria Republicii Moldova: Din cele mai vechi timpuri până în zilele noastre. Chișinău: Asociația oamenilor de știință din Moldova „N. Milescu Spătaru”, 2004, 420 p.
158. Народное хозяйство Молдавской ССР в 1986г. Кишинев, 1987, 316 с.
159. Грекул А. В. Формирование и развитие молдавской социалистической нации. Кишинев, 1955, 326 с.
160. Almaș D. ș. a. Istoria Basarabiei de la începuturi până în 2003. București, 2003, 606 p.
161. Gorda Șt. Mașina diabolică a migrației. În: Deportări și neodeportări, 1990, 188 p.
162. Царанов В. И. К истории промышленного развития Молдовы. Кишинев, 1992, 312 с.
163. Народное хозяйство СССР в 1985. Москва: Финансы и статистика, 1986, 656 с.
164. Șafransky O. Republica Moldova: capital geopolitic. Chișinău: Editura Cartier, 1999, 100 p.

165. Helene Carrere D Encausse. *L'Empire eclate. La revolte des nations en U.R.S.S.* Paris: Flammarion, 1992, 400 p.
166. XV съезд Компартии Молдовии. În: *Партийная жизнь*, 1981, №.4, с. 61.
167. Torina E. Nistru: un fluviu transfrontalier. În: *Arena politicii*, 1997, 15 noiembrie, p. 22-23.
168. О работе ЦК Компартии Молдовии по совершенствованию стиля и методов деятельности партийных организации в свете решений ноябрьского (1982 года) Пленума ЦК КПСС. În: *Партийная жизнь*. 1984, №. 1, с. 21-24.
169. Кондратов Е. Так где был прокурор. În: *Известия*, 2 декабря, 1986, с. 3.
170. Верт Н. *История Советского Государства*. Москва, 1997, 560 с.
171. Grosul V. *Formarea națiunii burgheze moldovenești*. Chișinău, 1985, 235 p.
172. Arhiva Organizațiilor Social-Politice din Republica Moldova, Fond 51, inventar 12, dosar 334, fila 6-8.
173. КПСС в резолюциях съездов, конференций и пленумов ЦК. Москва: Госполитиздат, 1954, Т. 1, с. 282.
174. Carcinschi N., Eșan L. Cu privire la îmbunătățirea ortografiei moldovenești. În: *Octombrie*, 1955, nr. 6, p. 81-85.
175. Vasilenko I. Să restabilim principiile ortografiei noastre clasice tradiționale. În: *Nistru*, 1957 nr. 2, p. 125-134.
176. Cozma V. Considerații privind politica națională la Universitatea de Stat din Moldova (1946-1996, în volumul *Omagiu lui Vladimir Potlog și Constantin Drachenberg la 70 de ani*), Chișinău, 1997, 296 p.
177. Алпатов В. История одного мифа: Марр и марризм. În: *Знание-Сила*, 1990, №. 11, с. 64-69.
178. Saikovski Ch., Griliov L. Current Sovietic Policies in: *The Documentary Record of the 22 and Congress of the Communist Party of the Soviet Union*. New York, 1962, p. 1-3.
179. Olteanu C. Un Congres care s-a încheiat peste trei decenii. În: *Basarabia*, 1992, nr.6, p. 85.
180. Savva M. Mai multă lumină! În: *Nistru*, 1989, nr.2, p. 107-115.
181. Lubomir Hajda. Ethnic politics and ethnic conflict in the USSR and the post-soviet states. În: *Humboldt journal of Social Sciences*. vol. 19, nr. 2, 1993, p. 50-51.
182. Benjamin I. Schwartz, Culture, Modernity and Nationalism-further reflections. În: *Daedalus*, 1993, p. 207-226.
183. Экономическое и социально-политические проблемы сближения города и деревни. Кишинев: *Картя молдовеняскэ*, 1972, 166 с.

- 184.Negru Gh. Crearea conceptului „națiunii burgheze” și „socialiste” moldovenești în istoriografia sovietică. În: Revista de istorie a Moldovei, 1998, vol. 1, p. 72.
- 185.Гросул А. Расцвет молдавской социалистической нации. Кишинев: Штиинца, 1955, 327 с.
- 186.Грекул А. Расцвет молдавской социалистической нации, Кишинев: Карта Молдовеняскэ 1974, 303 с.
- 187.Limonov N. Viața unui colonel de miliție. În: Nistru. 1989, nr.2, p. 106-119.
- 188.Ferdinand de Sausure. Curs de lingvistică generală. Iași, 1998, 432 p.
- 189.Vieru Gr. Văd și mărturisesc. București, 1996, 276 p.
- 190.Dabija N. Pe urmele lui Orfeu, Eseuri. Chișinău, 1990, 351 p.
- 191.Matcovschi D. Descânțete de alb și negru. Chișinău, 1969, 112 p.
- 192.Cărare P. Săgeți. Chișinău, 1972, 176 p.
- 193.Vatamanu I. Nimic nu-i zero. Chișinău, 1987, 176 p.
- 194.Graur V. Drumul până la „Europa liberă” a fost lung și întorticheat. În: Literatura și Arta, 16 iulie 1992, p. 3.
- 195.Georgescu V. România anilor '80. București, 1994, 254 p.
- 196.Бугай Н. Ф. Национальные отношения и национальные проблемы в СССР: вопросы истории. Москва, 1990, 318 с.
- 197.Айтматов Ч. И дольше века длится день. Бишкек, 1991, 346 с.
- 198.Besançon A. Originile intelectuale ale leninismului. București, 1993, 306 p.
- 199.Wierzbicki P. Structura minciunii. București: Nemira, 1996, 250 p.
- 200.Косолапов С., Крутова О. Нравственные принципы строителя коммунизма. Москва, 1962, 87 с.
- 201.Wesson R. The Soviet Union: looking to the 1980s, New York: Hoover Press, 288 p.
- 202.Gusdorf G. Mit și metafizică. București: Ed. Albatros, 1995, 266 p.
- 203.Губогло М. Н. Развитие языковой жизни советского общества в свете Конституции СССР. În: Актуальные проблемы национальных отношений в свете Конституции СССР. Москва: Наука, 1981, с. 128-129.
- 204.Лазарев А. М. Культура Молдавии за годы Советской Власти. Сборник документов, 1975-1980, Т. 2, с. 131.
- 205.Coșeriu E. Latinitatea Orientală. În: Limba Română, 1994, nr.3, p. 20-22.
- 206.Haarmann H. Soziologie der kleinen Sprachen Europas, Hamburg: Helmut Buske Verlag, 1973, vol. 1, 510 p.

207. Muntean A., Ciubotaru N. Româniile de la Est. Războiul de pe Nistru (1990-1992). București, 2004, 471 p.
208. Brzejski Z. Marele Eșec. În: Columna. 1991, nr. 1, p. 57.
209. Ельцин Б. Исповедь на заданную тему. Бендеры, 1990, с. 202 с.
210. Economia națională a Republicii Moldova în 1991. Anuar statistic. Chișinău, 1992, p. 7.
211. La Comitetul Central al PCUS. În: Moldova Socialistă, 22 octombrie 1986, p. 1.
212. Raportul prezidat de S. Grossu. În: Moldova Socialista, 24 octombrie 1986, p. 1-4.
213. Горбачев М. С. Перестройка и новое мышление для нашей страны и для всего мира. Москва: Политиздат, 1987, 270 с.
214. Curbet V. Congresul al XXVII-lea al PCUS – întâmpinare destoinică. În: Moldova Socialistă, 25 aprilie 1985, p. 1.
215. Материалы XXVII съезда КПСС. Москва, 1987, 352 с.
216. Juc V. De la partidul unic la pluripartidism. În: Arena Politicii, 1996, nr. 1, p. 10.
217. Mihailov V. Moșneaga V. ș.a. Partidele și organizațiile social-politice în Moldova. Moldoscopie. (Probleme de analiză politică). Partea I, Chișinău: USM, 1996, p. 4-24.
218. Enciu N. Frontul Popular. În: Arena Politicii, 1997, nr. 13, p. 7-10.
219. Duminica I. Instaurarea regimului politic democratic în Republica Moldova: realizări, probleme, perspective. Teză de dr. în științe politice. Chișinău, 2006, 179 p.
220. Moșneaga V. Partidele politice și mișcările social-politice pe fondul stabilirii independenței politice a Republicii Moldova. Moldoscopie (Probleme de analiză politică) Partea III, Chișinău: USM, 1993, p. 66-94.
221. Helene Carrere d'Encause. Triumful națiunilor sau sfârșitul imperiului sovietic. București: Editura „Remember”, 1993, 316 p.
222. King Ch. Moldovenii, România, Rusia și politica culturală. Chișinău: Ed. „ARC”, 2002, 274p.
223. Ursu V. Moldova pe calea suveranității reale și independenței statale, Chișinău: UTM, 1993, 22 p.
224. Bodiu Z. Forța spiritului novator. În: Moldova Socialistă, 26 mai 1987, p. 2.
225. La CC al PCM. În: Moldova Socialista, 12 mai 1988, p. 1.
226. În spiritul timpului. În: Literatura și Arta, 28 mai 1987, p. 1.
227. Mândăcanu V. Veșmântul ființei noastre. În: Nistru, 1988, nr.4, p. 130-146.
228. Malarciuc Gh. Amprenta zilei de ieri sau câteva secvențe din viața scriitorilor moldoveni. În: Literatura și Arta, 16 iunie 1988, p. 1.

229. Cuvântarea lui N. F. Bondarciuc, secretar al CC al PCM, la plenara comitetului orășenesc de partid. În: Chișinău. Gazeta de seară, 29 martie 1988, p. 1.
230. Raportul prezentat de S. C. Grossu, la plenara a VIII-a a CC al PCM. În: Moldova Socialistă, 29 aprilie 1988, p. 2-4.
231. Cimpoi M. Singuri sub cerul exilului. Cronica sentimental – obiectivă a luptei pentru ființă și limbă. În vol. Basarabia sub steaua exilului. București, 1994, 224 p.
232. La CC al PCM. În: Moldova Socialistă, 14 iulie 1988, p. 1.
233. Comisiei interdepartamentale a Prezidiului Sovietului Suprem al RSSM pentru studierea istoriei și limbii moldovenești. În: Literatura și Arta, 10 noiembrie 1988, p. 2.
234. Să afirmăm restructurarea prin fapte concrete. În: Moldova Socialistă, 11 noiembrie 1988, p. 1-3.
235. Novîțchii M. O subminare a restructurării? În: Literatura și Arta, 1 decembrie 1988, p. 1.
236. Grossu S. Timpul acțiunilor concrete. În: Moldova Socialistă, 29 decembrie 1988, p. 2-3.
237. Berejan S. Limba culturii noastre comune este româna, nu moldovenească. În: Literatura și Arta, 11 octombrie 1990, p. 1.
238. Negru N. Moldovenismul ca diversiune politică. În: Literatura și Arta, 24 decembrie 1992, p. 1.
239. В ЦК КПМ. În: Советская Молдавия, 27 января 1989, с. 1.
240. Cojocararu Gheorghe E. 1989 la Est de Prut. Chișinău, 2001, 216 p.
241. Cu privire la plenara CC al PCM. În: Literatura și Arta, 2 martie 1989, p. 1.
242. Beșleagă V. Acum ori niciodată! În: Literatura și Arta, 9 martie, 1989, p. 5.
243. Știința se pronunță... În: Moldova Socialistă, 17 mai 1989, p. 3.
244. Cațaveică I. Ce va fi mâine? Un alt miting nesancționat sau rezolvarea problemelor? În: Literatura și Arta, 16 martie 1989, p. 8.
245. Черненко А. Нетерпение и нетерпимость. În: Советская Молдавия, 30 марта 1989, с.3.
246. Adresare către cetățenii Moldovei Sovietice. În: Literatura și Arta, 30 martie 1989, p. 1.
247. Призыв к благоразумию должен быть услышан. În: 'Ніа́лніеф' Ёіеа́фăĉ', 14 марта 1989, с. 3.
248. Закон о статусе государственного языка Молдавской ССР. În: Советская Молдавия, 31 марта 1989, с. 1.
249. О функционировании языков на территории Молдавской ССР. În: Советская Молдавия, 31 марта 1989, с. 1-2.
250. În discuție: Cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul RSS Moldovenești. În: Literatura și Arta, 13 aprilie 1989, p. 2.

251. Митинг в Кишиневе. În: Советская Молдавия, 11 апреля 1989, с. 3.
252. Митинг в Бешалме. În: Советская Молдавия, 11 апреля 1989, с. 3.
253. Резолюция собрания клуба «Гагауз Халкы». În: Ленинское слово, 21 марта 1989, с. 2.
254. Жекова А., Маринов Д. Быть единству. În: Ленинское слово, 6 апреля 1989, с. 1;3.
255. Открытое письмо ЦК КПМ, Президиуму ВС МССР, Совету Министров республики от тружеников Комратского района. În: Ленинское слово, 11 апреля 1989, с. 1.
256. Sojocaru Gheorghe E. Separatismul în slujba Imperiului. Chişinău, 2000, 192 p.
257. Выступление С. В. Гроздева. În: Ленинское слово, 25 мая 1989, с. 2.
258. Митинг в Кишиневе. În: Советская Молдавия, 25 апреля 1989, с. 3.
259. Scrisoare deschisă. În Literatura și Arta, 13 aprilie 1989, p. 1.
260. Proiect: Cu privire la trecerea scrisului limbii moldoveneşti la grafia latină. În Literatura și Arta, 25 mai 1989, p. 1.
261. Через диалог – к взаимопониманию и сотрудничеству. În: Советская Молдавия, 4 августа 1989, с. 3.
262. Pascaru A. Societatea între conciliere și conflict: cazul Republicii Moldova. Chişinău, 2000, 144 p.
263. Reniţă A. Rezoluția Mitingului popular care a avut loc la 23 iulie în oraşul Chişinău. În: Literatura și Arta, 27 iulie 1989, p. 2.
264. Hotărârea Prezidiului SS al RSSM. În: Moldova Socialistă, 20 august 1989, p. 1.
265. Отстаивать принципиальную позицию. În: Днестровская правда, 15 августа 1989, с. 1.
266. Обращение ОСТК к XI сессии горсовета. În: Днестровская правда, 17 августа 1989, с.1.
267. Дмитриев Л. Десять дней в августе. În: Советская Молдавия, 2 сентября 1989, с. 3.
268. Камчатский В. Не заговор – против народа. În: Днестровская правда, 29 августа 1989, с. 1-2.
269. Bucătaru L. Istoricul an 1989. Chişinău: Universitas, 1991, 404 p.
270. Comunicat informativ. În: Literatura și Arta, 31 august 1989, p. 1.
271. Raportul prezentat de M. I. Snegur, Preşedintele Prezidiului Sovietului Suprem al RSS Moldoveneşti. În: Moldova Socialistă, 30 august 1989, p. 1-3.
272. Cu privire la funcţionarea limbilor vorbite pe teritoriul RSS Moldoveneşti. În: Moldova Socialistă, 3 septembrie 1989, p. 1-2.
273. Зенина Ю. Тупиковое положение? În: Советская Молдавия, 1 сентября 1989, с. 3.
274. Акимов А., Камчатский В. Поиск компромисса. În: Днестровская правда, 7 сентября 1989, с. 2.

- 275.Пакет требований. În: Днестровская правда, 7 сентября 1989, с. 2.
- 276.Комчатский В. Тревожные дни сентября. În: Днестровская правда, 9 сентября 1989, с.2.
- 277.Dezbateri pe marginea rapoartelor deputaților M. I. Snegur și I. P. Calinin. În: Moldova Socialistă, 9 septembrie 1989, p. 2.
- 278.Решение XIII внеочередной сессии горсовета. În: Днестровская правда, 16 сентября 1989, с. 1.
- 279.Из материалов комиссии по юридическому обоснованию создания Приднестровской Автономной ССР. În: Днестровская правда, 14 октября 1989, с. 3.
- 280.Съезд народного движения «Гагауз Халкы» În: Ленинское слово, 27 мая 1989, с. 2.
- 281.Топал И. В. Разговор на чистоту. În: Ленинское слово, 9 сентября 1989, с. 1.
- 282.Zagaevschi V. Manifestări de masă la Chișinău. În: Literatura și Arta, 26 octombrie 1989, p. 8.
- 283.URSS-Germania: anii 1939-1941. În: Literatura și Arta, 9 noiembrie 1989, p. 2.
- 284.Се s-a întâmplat totuși la 7 și 10 noiembrie la Chișinău? În: Literatura și Arta, 16 noiembrie 1989, p. 2-3.
- 285.Состоялся съезд. În: Ленинское слово, 27 ноября 1989, с. 1.
- 286.Съезд продолжил работу. În: Ленинское слово, 5 декабря 1989, с. 1.
- 287.Обращение делегатов чрезвычайного съезда полномочных представителей гагаузского народа к трудовым коллективам, предприятиям, организациям, кооперативам, гражданам. În: Ленинское слово, 19 декабря 1989, с. 1.
- 288.Председатель городского совета Смирнов И. Н. În: Днестровская правда, 27 марта 1990, с. 1.
- 289.Încordare fără precedent. În: Moldova Socialistă, 28 aprilie 1990, p. 1-2.
- 290.Declarația cu privire la suveranitatea Republicii Sovietice Socialiste Moldova. În: Moldova Socialistă, 28 iunie 1990, p. 1.
- 291.La sesiunea întâi a Sovietului Suprem al RSS Moldova. În: Moldova Socialistă, 27 iunie 1990, p. 1.
- 292.Legea RSS Moldova Cu privire la Stema de Stat a Republicii Sovietice Socialiste Moldova. În: Moldova Suverană, 6 noiembrie 1990, p. 1.
- 293.Hotărârea Prezidiului Sovietului Suprem al RSS Moldova. În: Moldova Suverană, 30 august 1990, p. 1.
- 294.Adresarea Biroului CC al PCM. În: Moldova Suverană, 31 august 1990, p. 1.

- 295.Sesiunea extraordinară a Sovietului Suprem al Moldovei. În: Moldova Suverană, 4 septembrie 1990, p. 1.
- 296.Hotărârea SS al RSS Moldova: Cu privire la alegerea Președintelui Sovietului Suprem al RSS Moldova. În: Moldova Suverană, 5 septembrie 1990, p. 1.
- 297.Patrichi V. Mircea Druc sau lupta cu ultimul imperiu. București, 1998, 532 p.
- 298.Маринов Д. Хроника событий. În: Ленинское слово, 1 ноября 1990, с. 1.
- 299.Руденко Т. Протестуют женщины. În: Днестровская правда, 4 сентября 1991, с. 2.
- 300.Вниманию голосующих! În: Днестровская правда, 29 ноября 1991, с. 1.
- 301.Вести с избирательных участков. În: Комратские вести, 3 декабря 1991, с. 1.
- 302.Сообщение ЦИК ПМР. În: Днестровская правда, 4 декабря 1991, с. 1.
- 303.Comunicat oficial al CEC privind alegerile Președintelui Republicii Moldova. În: Moldova Suverană, 13 decembrie 1991, p. 1.
- 304.Arhiva Organizațiilor Social-Politice din Republica Moldova, Fond 51, inventar 3, dosar 431, fila 19; 29.
- 305.Arhiva Organizațiilor Social-Politice din Republica Moldova, Fond 51, inventar 9, dosar 54, fila 9.
- 306.Arhiva Organizațiilor Social-Politice din Republica Moldova, Fond 51, inventar 5, dosar 319, fila 104.
- 307.Stăvilă V. Evoluția componentei naționale a elitei politico-economice a RSSM (1940-1991). În: Revista de istorie a Moldovei. 1996, nr. 4, p. 33-42.
- 308.Arhiva Organizațiilor Social-Politice din Republica Moldova, Fond 51, inventar 11, dosar 283, fila 113.
- 309.Народное хозяйство СССР в 1985. Москва: „Финансы и Статистика”, 1986, 656с.
- 310.Anuarul Statistic al Republicii Moldova. Chișinău: Departamentul Analize Statistice și Sociologice, 1997, 554 p.

Anexa 1.

Informații privind numărul chiaburilor și a altor elemente ostile evidențiate în RSSM [80, p.342].

Nr. d/o	Categoriile	Capii de familie	Membri ai familiilor.			Total
			Copii până la 10 ani	Copii până la 17 ani	Membri ai familiilor în vârstă de peste 17 ani	
1.	Chiaburi	6312	3519	4345	8908	23084
2.	Foști moșieri	11	2	4	9	26
3.	Foști comercianți	566	278	362	735	1950
4.	Complici ai ocupanților germani.	1322	788	873	1951	4934
5.	Agenți ai serviciilor străine de spionaj.	179	71	72	163	485
6.	Participanți la formațiunile antisovietice din perioada ocupației germane.	122	95	60	166	443
7.	Conducători și membri ai partidelor politice.	558	313	427	332	2130
8.	Persoane evadate din surghiun.	48	12	11	43	114
9.	Membri activi ai fostelor instituții românești.	15	5	4	22	46
10.	Foști gardiști albi.	12	1	5	15	33
11.	Conducători și propovăduitori ai sectelor religioase.	114	64	69	148	395
Total		9259	5157	6232	12992	33640

Anexa 2.

Evoluția și structura etnică a RSSM (1941-1989) [109].

Grupul etnic	1941		1959		1970		1979		1989	
Moldoveni /români	1.620.800	68,8%	1.886.566	65,4%	2.303.916	64,6%	2.525.687	63,9%	2.794.749	64,5%
ucraineni	261.200	11,1%	420.820	14,6%	506.560	14,2%	560.679	14,2%	600.366	13,8%
ruși	158.100	6,7%	292.930	10,2%	414.444	11,6%	505.730	12,8%	562.069	13,0%
evrei	-	-	95.107	3,2%	98.072	2,7%	80.127	2,0%	65.672	1,5%
găgăuzi	115.700	4,9%	95.856	3,3%	124.902	3,5%	138.000	3,5%	153.458	3,5%
bulgari	177.700	7,5%	61.652	2,1%	73.776	2,1%	80.665	2,0%	88.419	2,0%
romi	-	-	7.265	0,2%	9.235	0,2%	10.666	0,3%	11.571	0,3%
alții	23.200	1,0%	22.618	0,8%	43.768	1,1%	48.202	1,2%	56.579	1,3%
Total	2.356.700		2.884.477		3.568.873		3.949.756		4.335.360	

Anexa 3.

Numărul cetățenilor eschivați de la mobilizare sau dezertați din rândul armatei sovietice.
(aprilie 1944-aprilie 1945) [304, f.19].

Nr.	Denumirea județului (regiunii).	Numărul persoanelor eschivate de la mobilizare.	Numărul persoanelor dezertate din rândurile Armatei Sovietice.
1.	Chișinău	1113	1480
2.	Soroca	1894	4091
3.	Bălți	2082	3478
4.	Orhei	1614	1312
5.	Bender	3114	2013
6.	Cahul	3315	1095
7.	Raioanele RSSM din stânga Nistrului.	810	901
	În total	13942	15180

Anexa 4.

Numărul persoanelor excluse din rândurile PC(b)M în anii 1948-1950 [304, f.29].

Caracterul încălcărilor.	1948	în %	1949	în %	1950	în %
Delapidări și furturi	241	36,5	175	34,8	48	41,0
Stare de ebrietate și alte fapte amorale	31	4,7	42	8,4	9	7,5
Încălcarea disciplinei de partid	95	14,4	76	55,1	13	11,1
Inducerea în eroare a organelor de partid (ascunderea datelor biografice)	68	10,3	87	17,3	27	23,3
Alte infracțiuni	225	33,1	123	24,4	20	17,1
În total excluși	660	-	503	-	117	-

Anexa 5.

Tragerea la răspundere penală și condamnarea cadrelor de conducere în anii 1948-1950 [305, f.9].

Anii	Trași la răspundere	Condamnați	Măsurile de represiune							Statutul social-politic al acuzațiilor					
			muncă corecțională	până la 5 ani	până la 10 ani	până la 15 ani	mai mult de 15 ani	condamnare condiționată	în total achitați	membri ai PC(b)U	conducători republicani	conducători raionali	șefi de întreprinderi industriale	președinți de colhoz	Șefi de depozite, contabili și șefi de brigadă
1948	43	43	3	7	17	9	5	2	-	13	5	13	-	2	23
1949	30	30	-	7	8	7	5	3	-	15	1	12	1	-	16
1950	79	65	3	8	24	19	4	7	4	25	2	35	-	8	30

Anexa 6.

Numărul cetățenilor RSSM primiți în rândurile PC(b)U (1944-1950) [144, f.108].

Anii	Candidați în membrii ai PC(b)U	Moldoveni	Membrii ai PC(b)U
1944	29	1 (3,45%)	10
1945	479	57 (11,90%)	387
1946	1187	260 (21,90%)	810
1947	2038	628 (30,81%)	1153
1948	708	268 (37,85%)	1184
1949	2389	1287 (53,87%)	1862
1950	782	368 (47,06%)	390
În total	7612	2869 (29,55%)	5796

Anexa 7.

Migrația comuniștilor în RSSM (1944-1950) [134, f.11].

Anii	Au sosit în RSSM	Inclusiv din Armata Sovietică	Au părăsit republica
1944	1615	189	57
1945	5463	2726	749
1946	7795	5470	2200
1947	3658	1777	1908
1948	3222	927	1715
1949	2582	484	1578
1950	2425	529	1722
În total	26755	12102	9925

Anexa 8.

Componența națională a PC(b)M (1945-1950) [151, f.22].

Anii	Moldoveni	Găgăuzi	Bulgari	Ruși	Ucraineni	Evrei	Alte naționalități	Total
1945	264 (4,7%)	0	7	3656	1063	355	304	5649
1946	697 (6,4%)	3	19	6412	2236	918	561	10846
1947	1425 (8,3%)	22	94	9243	3775	1852	796	17207
1948	2040 (9,9%)	73	161	10491	4641	2289	818	20513
1949	2298 (10,3%)	83	173	11449	5045	2374	844	22266
1950	3517 (14,0%)	133	234	12176	5621	2534	928	25143

Anexa 9.

Componența națională a președinților de colhoz din raioanele din stânga Nistrului a RSSM în anul 1947 [306, f.104].

Nr. d/o	Raioanele	Reprezentanța națională			
		Moldoveni	Ruși	Ucraineni	Alte naționalități
1.	Camenca	18	4	13	1
2.	Râbnița	16	2	38	3
3.	Dubăsari	19	1	10	-
4.	Grigoriopol	20	4	10	-
5.	Tiraspol	16	9	11	7
6.	Slobozia	22	6	6	-
	În total	101	26	88	11

Anexa 10.

Directori de întreprinderi industriale din RSSM (1964-1984) [307, p.39].

Anii	Moldoveni %	Alogeni %
1964	2,3	97,7
1969	4,7	95,3
1974	5,8	94,2
1984	8,6	91,4

Anexa 11.

Apartenența etnică a președinților de colhozuri și sovhozuri din RSSM (1965-1984) [307, p.38].

Anii	Moldoveni șefi de colhozuri %	Alogeni șefi de colhozuri %	Moldoveni șefi de sovhozuri %	Alogeni șefi de sovhozuri %
1965	54,3	45,7	23,2	76,8
1968	58,0	42,0	27,1	72,9
1972	60,4	39,6	50,0	50,0
1974	61,6	34,4	55,2	44,8
1978	68,1	31,9	60,2	39,1
1984	70,3	29,7	68,8	31,2

Anexa 12.

Apartenența etnică a comuniștilor din RSSM (1965-1987) [307, p.39].

Anii	Moldoveni %	Ruși %	Ucraineni %	Total alogeni %
1965	35,1	30,0	23,2	64,9
1968	36,7	28,5	22,9	63,3
1971	37,7	27,8	22,7	62,3
1975	39,1	27,6	22,5	60,9
1979	41,9	25,9	21,9	58,1
1982	44,1	24,6	21,4	55,9
1985	45,8	23,4	21,1	54,2
1987	46,9	22,7	20,9	53,1
1989	47,8	22,2	20,7	52,2
1990	48,2	22,0	20,6	51,8

Anexa 13.

Nomenclatura CC al PCM (1967-1987) [307, p.38].

Anii %	Moldoveni %	Alogeni %
1967	42,5	57,5
1970	46,7	53,3
1974	49,2	50,8
1980	51,6	48,4
1984	55,1	44,9
1987	54,0	46,0

Anexa 14.

Apartenența etnică a membrilor guvernului RSSM: miniștri, președinți de comitete, adjuncții lor (1965-1985) [307, p.41].

Anii	Moldoveni %	Alogeni %
1965	37,5	62,5
1969	42,5	57,5
1974	43,2	56,8
1977	40,0	60,0
1984	48,6	51,2

Anexa 15.

Componenta etnică a conducerii PCM, septembrie 1952 [308, f.113].

Denumirea structurii	Moldoveni	Ruși	Ucraineni	Alții
Comitetul Central	5	17	5	1
Comitetele orașenești	2	21	6	2
Comitetele raionale	77	145	44	23
Sectorul propagandă	104	201	60	2

Anexa 16.

Veniturile populației din republicile unionale, după categoriile sociale (ruble) [86, p.174].

Abreviaturi: MF – muncitori și funcționari; S – sovhoznici.

Republica	MF 1970	S 1970	MF 1980	S 1980	MF 1988	S 1988
Rusia	126,1	103,5	177,7	157,1	235,2	235,1
Ucraina	115,2	95,9	155,1	135,0	199,2	197,7
Belorusia	106,4	73,9	150,0	118,8	207,6	201,4
Uzbekistan	114,8	98,6	155,5	152,8	182,0	179,5
Cazahstan	123,7	121,0	167,1	169,3	214,6	228,7
Georgia	106,1	71,9	145,2	106,6	186,9	148,4
Azerbaidjan	109,6	76,6	148,4	139,2	171,0	130,3
Lituania	119,6	90,7	166,1	137,0	222,6	214,0
Moldova	102,8	81,1	138,3	120,2	181,8	171,7
Letonia	125,6	102,3	171,4	155,7	227,0	235,9
Kirghizia	112,6	84,0	147,9	123,8	183,6	162,4
Tadjikistan	117,6	88,7	145,5	121,4	177,1	150,3
Armenia	123,0	85,4	163,1	122,8	196,8	157,2
Turkmenistan	130,0	135,9	176,2	167,1	208,4	214,7
Estonia	135,0	121,2	188,7	197,3	249,2	278,9
URSS	122,0	101,2	168,9	149,7	219,9	212,4

Anexa 17.

Ritmul creșterii producției industriale (1940-1985) [309, p.101].
(1940=1)

Republica	1940	1985
Moldova	1	65
Kirghizia	1	46
Estonia	1	55
Letonia	1	53
Tadjikistan	1	22
Armenia	1	60
Biелorusia	1	38
Kazahstan	1	37
Rusia	1	22
Turkmenistan	1	13
Georgia	1	21
Uzbekistan	1	21
Ucraina	1	17
Lituania	1	73
Azerbaidjan	1	16
URSS	1	25

Anexa 18.

Ritmurile creșterii producției agricole (1940-1985) [86, p.177].
(1940=1)

Republica	1940	1985
Moldova	1	3,8
Kirghizia	1	3,9
Estonia	1	1,9
Letonia	1	1,7
Tadjikistan	1	4,6
Armenia	1	5,4
Bielorusia	1	2,4
Kazahstan	1	7,5
Rusia	1	2,6
Turkmenistan	1	5,4
Georgia	1	4,4
Uzbekistan	1	4,6
Ucraina	1	2,3
Lituania	1	2,4
Azerbaidjan	1	6,3
URSS	1	2,7

Anexa 19.

Dinamica populației RSSM (1970-1990) [310, p.59].

Anii	Urbană, mii	Rurală, mii	Urbană, %	Rurală, %	Total, mii	Locuitor pe km²
1970	1130,1	2438,8	32	68	3568,9	105,6
1979	1551,1	2396,3	39	61	3947,4	116,8
1989	2036,4	2301,2	47	53	4337,6	128,3
1990	2069,3	2292,3	47	53	4361,6	129,0

DECLARAȚIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII

Subsemnatul, declar pe propria răspundere că materialele prezentate în teza de doctorat, se referă la propriile activități și realizări, în caz contrar urmând să suport consecințele, în conformitate cu legislația în vigoare.

Turtureanu Ovidiu

„__” _____ 2012

CURRICULUM VITAE

TURTUREANU OVIDIU

30/08/1977, Chirileni, r-ul Ungheni

STUDII

11/2005 – 11/2008, **Academia de Științe a Moldovei, I.I.S.D.** – Chișinău, Moldova

Doctorand, Catedra Istoria Românilor

09/2003-06/2004, **Universitatea de Stat din Moldova**, Facultatea de Relații Internaționale, Științe Politice și Administrative, Chișinău, Moldova

Magistru în Relații Internaționale

09/1997-06/2003, **Universitatea de Stat din Moldova**, Facultatea de Istorie și Psihologie, Chișinău, Moldova

Licențiat în Istorie

09/1992-1997, **Colegiul tehnologic din Chișinău**, Chișinău, Moldova

Inginer

ACTIVITATEA PROFESIONALĂ

09/2009 – prezent, **Colegiul Politehnic din Chișinău** – Chișinău, Moldova

- Profesor de istorie, gradul didactic I

09/2007-06/2008, **Universitatea Liberă Internațională din Moldova**, Chișinău, Moldova

- Profesor de istorie

09/2003-01/2007, **Colegiul Național de Medicină și Farmacie**, Chișinău, Moldova

- Profesor de istorie și filosofie

09/1999-06/2003, **Liceul teoretic „Miguel de Cervantes”**, Chișinău, Moldova

- Profesor de matematică

09/1997-06/1999, **Școala Nr. 17**, Chișinău, Moldova

- Profesor de matematică

DOMENIUL DE ACTIVITATE ȘTIINȚIFICĂ

Istoria românilor (epoca contemporană): *Societatea RSS Moldovenești de la acalmie la stări de conflict (1953-1991)*

PARTICIPĂRI LA FORURI ȘTIINȚIFICE INTERNAȚIONALE

31 martie 2011: Conferința științifică internațională anuală a tinerilor cercetători “Consolidarea și dezvoltarea statului de drept în contextul integrării europene”. Institutul de Istorie, Stat și Drept al AȘM, Chișinău (R. Moldova);

29-30 septembrie 2011: Sesiunea internațională de comunicări științifice “Istoria și cultura orașului Câmpulung și a zonei înconjurătoare. Conservarea și restaurarea patrimoniului mobil”. Muzeul Câmpulung Muscel, Câmpulung Muscel, județul Argeș (România).

LUCRĂRI ȘTIINȚIFICE PUBLICATE

1. Turtureanu O. *Diferențiere socială și conflictul social în societatea sovietică*. În: Revista de istorie a Moldovei. Chișinău, 2010, Nr. 2(82), p. 169-173.
2. Turtureanu O. *Instaurarea relațiilor socialiste în RSSM: de la conflict la acalmie*. În: Studia Universitatis: Revista științifică a Universității de Stat din Moldova. Seria „Științe umanistice”, Chișinău, 2010, Nr. 10(40), p. 48-51.
3. Turtureanu O. *Acutizarea și evoluția stărilor de conflict în contextul renașterii naționale în RSSM*. În: Revista de Științe Socioumane a UPS „Ion Creangă”. Chișinău, 2011, Nr. 1(17).
4. Turtureanu O. *Criza sistemului totalitar-comunist și acutizarea stărilor de conflict în RSSM (1985-1991)*. În: Tyragetia. Istorie și Muzeologie. Vol. V, Chișinău, 2011, Nr. 2, p. 333-340.
5. Turtureanu O. *“Politica națională” a PCUS: mecanism de generare a conflictului în RSSM*. În: Destin Românesc (Serie nouă): Revistă de istorie și cultură. Chișinău, 2011, an. VI (XVII), nr. 4 (74), p. 46-52.

MATERIALE ALE COMUNICĂRILOR ȘTIINȚIFICE

6. Turtureanu O. *Considerente privind problema stărilor de conflict în societatea sovietică*. În: Edificarea statului de drept și punerea în valoare a patrimoniului cultural, istoric și spiritual al Moldovei în context internațional: Conferința științifică anuală a tinerilor cercetători (Chișinău, 29 martie, 2007). Chișinău, 2007, p. 115-118.
7. Turtureanu O. *Acutizarea stărilor de conflict în RSS Moldovenească în condițiile restructurării gorbacioviste*. În: Consolidarea și dezvoltarea statului de drept în contextul integrării europene: Materialele Conferinței științifice internaționale anuale a tinerilor cercetători: Vol. I, Ed. a V-a, 31 martie 2011, Chișinău. Chișinău: IISD al AȘM, 2011, p. 131-139.
8. Turtureanu O. *Implementarea puterii sovietice în Basarabia și geneza stărilor de conflict în societatea sovietică moldovenească*. În: Revista de istorie a Muscelului. Studii și comunicări. Câmpulung Muscel: Editura Universității din Pitești, 2011, p. 241-248.

DATE DE CONTACT

E-Mail: turtureanuovidiu@rambler.ru